This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

$B 83 330

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

MÁTYÁS KIRÁLY.

KORTÁRSAI TANÚSÁGA SZERÉNT.

KÖZLI

KAZINCZY GÁBOR.

PEST, 1863.
KIADJA RÁTH MÓR.

MARTIUS GALEOT

KÖNYVE

MÁTYÁS KIRÁLY

JELES, BÖLCS ÉS ELMÉS MONDÁSAI ÉS TETTEIRŐL.

HOZZÁ JÁRUL

CARBO PÁRBESZÉDE MÁTYÁS DICSŐ TETTEIRŐL, S EGYKORU EMLÉKIRAT A KIRÁLY MENNYEGZŐJÉRŐL.

KÖZLI

KAZINCZY GÁBOR.

PEST, 1863.
KIADJA RÁTH MÓR.

LOAN STACK

DB931
K3

ÜRMÉNYI JÓZSEF

BARÁTOMNAK.

Eiche die dem Sturme steht.

591

ELŐSZÓ.

Egy hitében, eszméiben, alkotásaiban megrendűlt, bomladozó világ határán s a szülemlő újnak küszöbén, téveteg vívódásai s kísérletei közepett nyúlik fel Hunyady Mátyás nagyszerű alakja. Óriás conceptiókkal agyában, nemes szívvel kebelében; akarva mindent, megbírva többet mint bárki más; lovag és király, sőt autocrata, aki ment a merre nagy eszméi s mély szenvedelmei ragadák, s útába állni nem bírt semmi, egy lázadó ország, sőt maga a törvény sem; önérzetes bátorsággal, kalandos merészséggel a csatatéren s a közéletben, lába poráig hajtá alá azon két hatalmat, min, alapkövűl, a középkor öszves alkotása nyugovék: az egyházi és világi oligarchiát — ő, a „parvenu," kit a hóhérbárdtól a gondviselő történet szabadíta meg, s börtönből trónra fel a nép fegyvere dobott. Látkörének szűk volt Magyarország, a kor; szemei a végtelen jövőn csüggtek, s be akarta futni diadalmasan, meghódítani, magának és nemzetének. Méltó társat nem találva, búvár szelleme alá merűlt a classicai nagy világ halottjaihoz; méltó akart lenni hozzájok, vissza akarta idézni az életbe,

maga körűl látni, velek élni, cselekedni, halhatatlan lenni.

Mátyás a legérdekesb egyénisége a magyar történelemnek; nem csak: az egyetlen király, kinek nevét nem a historia tartja fen csupán, hanem az élő, halhatatlan emlékezés. Az első, szent királyt megünnepli a nemzet, mert úgy „rendelik“; a három tenger partjai közt országló Anjou neve az iskolai reminiscentiák közt porladoz; Mátyás az egy király, kit maiglan színről színre ismer a nép, tudja hős és jótetteit, emlegeti szokásait, élczeit, kalandjait. Hogy ne tudná, hogy ne emlegetné! Hiszen „igazi király“ volt: hatalmas a hatalmasok ellenében s a gyöngék és nyomottak paizsa, aki országok hódításának válságai s gondjai között, meghallá s meghallgatá a jajkiáltást s a néma könyűt; mindent látott, mindent tudott, mert mindenütt jelenvaló volt mint a Gondviselés; szeme a felszín csillámai vagy kérge s a tömjén füstje mögött meglátta a valót; nem ámítatá magát, rendezett diadalmenetek helyett ismeretlenűl járta be a nép kunyhóit, mik oly lenn rejtekeznek, hogy a kegyelem napsugára elhaloványodik mielőtt aláérne; a ki parancsolni tudott, nem csak másoknak, hanem magának is, ő a mindenható, és akarata törvény vala, mert igazság vala. Azért emelte a trónt oly magasra mint előtte és utána senki; rengeteg áldozatok árán, hagyján! de együtt dicsőítve meg magával Magyarország nevét.

Igen, Mátyás király egy symbolicus alak, a királyság fogalma magyar agy és magyar szív sze-

rént, egy élő rege, mely a halott múlt fölött örökifjan virágozik fel mint a tavasz; egy mythus, kinek körvonásait el nem sápasztja, sőt szeretve és ahítva színezi ki az ősz idő.

A világtörténet nem bír öröklőbb, magasztosb emléket emelni fejedelemnek, mint a Hunyady Mátyásé, eme a szívekbe vésett felírással: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság". Ennek betűi nem kallanak el, míg úr és szolga lesz a földtekén.

Tünemény, mit meg nem előz, nem követ semmi — mint Napoleon.

De e ragyogó egyéniség ne fátyolozza el látásunkat, ne igézze meg ítéletünket.

A mit XIV Lajos, s egy szétostorozható parlamenttel szemben méltán, kimondott: „az állam én vagyok," azt Mátyás király azért nem mondá, mert beszélni tetteit hagyá. Ő volt az ország, a hatalom, a dicsőség. Az élet szűk határán csüggő szemmel, türelmetlenűl, meg akart előzni mindent, a történelmi fejlődést is; teremteni akart, sokat, mindent, azt amit gazdag lelke termelt. S teremtett; palotákat, intézményeket, seregeket. A regék bűbájos alkotásai, az ábrándok álomképei, mint az igézet szavára emelkedének ki; fény és hatalom, tudomány és müvészet ragyogák be a trónt. Tábort alakíta hősökből; ha a magyar zászló, mesés hőstettek áldozatával, idegen országok megvívott várfalain pompáz: azt hitte, hogy a dicsőség napfénye le nem alkonyúl soha. A tudománynak nem magvait veteményezé — ki bírná bevárni a lomha aratást! — kész erdőket akart átültetni, meghonosítani. Miként

diadalmas hadjáratai zsákmányaival gazdaggá vélte tenni a hazát: úgy hitte, hogy az értelmi világ kitűnőségeit a trón köré gyüjtve, azoknak színvonalára fogja emelni az öszves nemzetet. Egyénisége bűbájával megigézte, magával ragadta, concentrálta a nemzet minden életerejét egy lázas, költői korszakába az áldozatosságnak és dicsőségnek, hogy midőn a daemoni mozgatóerő, mely mind ezt alkotta s fentartá, öszveroskadt: szétfoszlott e tündérvilág is, mint egy álomkép, nyomtalanúl, rögtön, miként egy hatalomszóra kiemelkedett volt.

A tudomány kincseinek tára lőn a budai palota, hogy „ex spoliis Ungariae“ gazdagodjék, a kifosztogatott hazán kívűl az egész világ. Csak elrablani kellett, hogy nálunk nyoma se maradjon létezésének.

A magyar király udvarának fényét a babyloni Ahasverus s a római császárokéhoz hasonlítgaták álmélkodva a krónikák; míg a külföld kormányai, hogy pénzeiknek hitelt szerezzenek, „ad valorem aurei Ungarici“ vereték, s a magyar pénz értéke nemzedékeken keresztűl maradt szabályozó a haza határain kívűl is, s hitele, szintén II Józsefig, három világrészben megállapított. S íme, Mátyás közvetlen utóda zokogva panaszlá egy idegen fejedelem követsége előtt a nélkülözést és inséget, mit szenved.

Mátyás, az első, tudománynyá teremté a hadviselést; Otrantótól Bécsig diadal követte zászlóit, s hódolat és rettegés ünneplé világszerte nagy

nevét*). S mielőtt egy embernyom lefolyna: a kereszténység bástyája, a fejedelmi Buda várfalain a félhold pompázott, s Magyarországnak még neve is halványodni kezdett inkább és inkább ....

„Szállton szállt alá, és a nagy köntösnek csak alig maradott a galérja," mondá, találos egyszerűséggel, a jámbor Heltai**).

És szállnia kellett. Mert e korszakot nem a nemzet, hanem egy ember képviselte; mind e nagyság a király volt; mind e hatalom, melyhez a tudomány üldözött bölcsei mint egy Messiáshoz fohászkodának, s a nyomorgatott nemzetek szabadító Mózesként esdekeltek***), Mátyás kezében

---

*) Non est igitur mirum, si Te Italia laudat, Gallia extollit, admiratur Hispania, Britannia colit; sed ex aduerso, bellis attrita Germania, Bohemia, Polonia, tota item paganorum secta ita contremiscit, ut unicus Tuae Majestatis nutus maximos eorum exercitus limites inter suos contineat. Galeot, De incognitis vulgo című (kézíratban maradt) munkája ajánlólevelében.

**) Decretum az az Magyar és Erdély országnak törvénykönyve. Ujonnan nyomtattatott 1571 esztendőben.

***) Et quemadmodum prisci illi sancti Patres quondam in limbo jacentes Messiam, sic et hi sapientes Matthiam quasi Messiam, Matthiam miseri perpetuo clamore vociferantur, qui eos in lucem vitamque restituat. Matthiam non litterati solum quos dixi, verum nationes quam plurimae, quasi Judaei sub impio Pharaone miserabiliter servientes, Matthiam, inquam, tamquam Mosem alterum assidue clamitant" ..... „Summus ille, qui solem, stellarum coelique regem constituit, Matthiam quoque solum sub sole constituit, imperium Oceano, famam qui terminet astris." — Marsilii Ficini, philosophi, medici et theologi opera. Basileae, 1576, p. 721.

nyugovék; mind e fény csak a trón kisugározása volt. Túl azon sötét alkony borongott; hogy kövesse majd sivatag éj.....

„Európának azon országai közt, hol a classicai irodalom kedvező fogadtatásnak örvendett a XV században, Olaszország mellett majdnem első helytt Magyarország áll; hanem azt is kiáltólag bizonyítja, hogy tétessen bár még oly fényes intézkedéseket is egy kormány, ha a helyett hogy alólról látna a munkához, felülről fog belé: egy nemzetet átalakítani s academiák és könyvtárak által felvilágosítani nem lehet.“

Igy ítél Heeren, azon németek egyike, kik, Magyarországról szólván, kivételesen „tudják mit beszélnek.“

Fas est et ab hoste doceri.

S kérdhetnők: mi haszna a tanúlságoknak? Az egyes, saját kárán legalább, okúl; de nemzetre nézve nem kiáltó szózat-e a pusztában mind az, mit a historia beszél?

A Caesar által jellemzett gallusok sürögnek Páris utcáin ma is; conspirálnak unalmukban, halnak hősileg ábrándokért, s csókolják gyáván a jármat nyakukon, csak fényes ragyogó legyen. E nép most is megannyi költő, tűzhelyénél, a csatatéren, a Forumon, a halálban.

„Regnum Ungariae, quasi ovile sepibus, diversis infidelium generibus circumseptum,“ mondá az a király, ki e hazának második alkotója lőn.

Egy csata elég volt hogy elvesszen a haza.

És mondá, hat század múlva IV Béla után, a „legnagyobb magyar“. Ravatala előtt térdre sodrott bennünket a bűnbánat: meghallgattuk-e jósigéit egykor, desőt hiszünk-e benne most?

A tévedés, bármi nemes forrásból eredjen, nem szűnik meg tévedés maradni; s a modern bálványok cultusa szintoly botor lehet, mint az a régi volt, mely „a magok módja szerént“ üdvözűlni akarókat máglyákra hurczolá az Úrnak nevében, aki mondá: „Elvész az én népem mivelhogy tudomány nélkűl való (Hózeás, IV. 6).

Legyünk ez ígék napszámosai, kiki tehetsége szerént. Bányákat nyitni s felmivelni, a lángelmék feladása. Ambitiónk csupán az aprópénz veréseig terjed.

E kötelesség érzése hozá e szerény füzetet, kezdeményűl, a piaczra. A Forum helyett most a piacz az, mit mellőzni annak sem lehet, kit üzelmétől eltolnak érzései. Hiszen portéka lőn a gondolat, az ismeret, a tudomány is; halott kincs, ha a forgalom nem veszi „védszárnyai“ alá.

S aztán — hogy paulo minora canamus — e lapokhoz gyermekkorom messze emlékezetei szővék. Mintha velek ifjodnának meg.

Tizennégy éves fiú nyújtám be egykor Galeot fordítását, dobogó szívvel az íróság első érzései miatt, az akkori censura egyik inquisitorának. A nyájas öreg úr, hosszú tépelődések után, a legjobb akarattal sem merészlé Instructiójának szűk határai

közé férkezteni amit, például, egy püspök jellemérőll (XIII sz.) vagy épen Rangoni bíbornok mezítláb koldúlásáról oly sans façon beszél Galeot; még kevésbé az én Jegyzéseimnek egynémely „túlbuzgó“ kifejezését. Imprimaturát számos omissis deletis-től föltételezte.

Védangyalom, mely egy rosz könyv kiadásától akart megóvni, vagy ellenszenvem minden csonkaságtól, mint annyi mást, a szegény Galeotot is eltemetteté.

Hogyan jutott e késő feltámadáshoz, jóformán magam sem tudom. Azt igen, hogy az egykorinak egy íze sem maradt a maga helyén. Miként azon világnak nem, melyben született.

Vajmi régen volt, vajmi más világ volt!

Pedig az én Galeotomot is be merte tiltani.

Ki ért volna akkor reá, effélékkel bíbelődni többé?

Most..... Deus nobis otia fecit; rá érünk sok holmire: kutatni porló emlékek s elhalványodott papírosaink közt; nézni miként hoz elé, alapok és alkotó erő nélkűl, új meg új creatiókat — hogy tova söpörje — minden pillanat, míg, káprázatokon csüggő szemekkel, fönn mit sem tanúlnak, lenn meg' felejtnek sokat, sokat.....

Neptunum procul e terra spectare furentem,

hív emlékezettel azokra, kikhez a szív és méltó elismerés érzései csatlanak.

Azért tűzém e lapok elé a Te nevedet — „Eiche die dem Sturme steht.“

Bánfalva, október 25-d. 1862.

Kazinczy Gábor.

MÁTYÁS KIRÁLY

JELES, BÖLCS ÉS ELMÉS MONDÁSAI S TETTEI.

A FÖNSÉGES JÁNOS HERCZEGHEZ.

Rég szándékozom már, fönséges herczeg János, egy művemet neked ajánlani, hogy lásd, miszerént Galeot atyádnak, Mátyás királynak, és neked leghívebb embered. S elmémben forgatván, mi volna gyermeki korodhoz illő, a mi Téged erényre serkentene: eszembe jutának királyi atyádnak némely jeles, elmés s bölcs tettei s mondásai. Ezt gondolám korodnak leginkább megfelelőnek. Mert az atyák és ősök családi példái annyira lelkesítik s buzdítják erényre az utódokat, hogy családi példákkal eltelve, ha már férfikorra jutottak, tilalmasnak tartják eltérni az elődök erkölcseitől, úgy hogy súlyos és nehéz dolgokra serény lélekkel vállalkozzanak. Mit a költő Virgíl is jól tudott, mondván:

Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles
Et pater Aeneas, et avunculus excitat Hector*).

Annak pedig, mit e lapokra jegyzénk, többnyire fül- és szemtanúi voltunk, állandó kísérői levén, hon és útközben, a fölséges Mátyás királynak, miként jól tudod. Mily hasznos pedig a cselekvőktől látott- s hallottakat tenni írásba: könnyen méltánylandja az, a ki a régiek műveit, s főleg Liviust, forgatja. Mert azon történészek, kik másoktól vett, és nem

*) A régi dicsőségre s férfias lélekre serkent atyád Aeneas és nagybátyád Hector.

látott s nem is magok-hallotta dolgokat írának meg, néha oly annyira eltérnek, hogy kétségben hagyják az olvasót. Innen Liviusnak oly gyakor vitálya az igazság kinyomozása végett. Hanem e parányi kötetkében bizonyos s kérdésbe nem vehető tények foglalvák; minek jelentességét mind az ismeri, ki valódi képzettséggel bír. Nemde inkább megragadna bennünket Livius ékes előadása Scipio szépségéről, ha azon dús hosszú hajfürtöket s méltóságos testállást, mit annyira magasztal, nem olvasta, hanem saját szemével látta volna? Ki olvasá a judaeai háborút habozó elmével s kétkedve a Vespasiánusok amaz erényeiben, miután írója, Josephus, mindenben szemtanúnak vallja magát?

Fogadd tehát, fönséges herczeg J á n o s, eme terjedelemre parányi, de jelentességében nagy művet. Némely mondatát s tettét tartalmazza ez azon királynak, ki a törököt gyakran megveré, Csehországon diadalt veve, az oláhokat legyőzte, a lengyeleket megalázta, a lázadó Magyarországot a régi hatalom korlátai közt tartá, Ausztriát meghódítá; ki az Oceánt s az adriai tengert tette, hadi hatalommal, birodalma határaivá, s Hydruntumot[1]) a török járom alól felszabadítá. De ezekről máshol. Most térjünk dolgunkra, egyelőre figyelmeztetvén, hogy a legnagyobb királyok, leghatalmasb fejedelmek, legélesb bölcsészek, s főleg Caesar Augustus, gyakorta éltek elmés mondásokkal is; s kinek erre tanúbizonyság kell, olvassa Macrobius munkáját s Plutarch Apopthegmáit, hol e dolog igazságáról értesűlend.

I.

Jeles mondás az ellenségnek adott szó-tartásról.

Mily egyenességgel bánt atyád az ellenféllel is, ím egy világos példa. Háborút viselt Mátyás király, György, a fortélyos cseh király ellen, kit Pál pápa eretnekséggel vádola. És miután azon hadjáratban számos jeles és nagy tetteket cselekvék Mátyás király, s Györgyöt, sok és pedig nevezetes városok bevétele által majdnem tönkre tette: végre megegyesűlt a két fejedelem, hogy jöjjenek öszve, mindkét részről csekély kísérettel; Galeot, a ki Mátyás királyt kísérte, ben levén a teremben, hol csupán a két király értekezett. Amint a beszélgetésnek vége volt, kiki haza ment. György király fiai, kiknek legidősbike Victorin nevű, kísérék, atyjok parancsára Mátyás királyt, s bejöttek Olmütz városába. A pápa követe erről értesűlvén, esdekelve kérte Mátyás királyt, hogy ezen, oly vészes és terhes háborút fejezze be diadalmasan, s mind a pápa, mind a kereszténység javára, s véget vetve e szertelen költekezésnek. Erre a király kérdé a követet, miként történhetnék ez, miután a cseh nemzet a hadviselés mesterségében járatos, a sereg nagy s a városok megerősítvék. „Hiszen láttad, úgymond, mily nagy

bajjal ostromlók meg Olmütz és Brünn városait.“ — S felele a követ a királynak: „Kezedben, íme, György király fiai, főleg Victorin, az erélyes férfi s atyjának egyedüli reménye: fogasd el őt testvérével együtt, s e háborunak ezzel vége lesz. Mert atyjok, megtörve fiainak rabsága által, azonnal megadja magát. Ezt pedig megteheted az aljasság minden vádja nélkül, miután kíséretedben, Olmützbe jöttek a nélkül, hogy a visszatérés igérete irásba tétették.“ — Ezekre így felelt Mátyás király: „György király fiai bejöttek velem a városba, szavaimba bízván; mert útközben mindig nyájasan szóltam velek, különbféle tárgyakról beszélgetve. Azért el nem fogatom őket soha, hanem elbocsátom tisztességesen. Mert mindegy előttem, arcz, intés, jel által vagy bármiként, baráti érzést s biztonságot reméltetni. Mert a ki írás vagy szóadás következtében ereszti el bántatlanul ellenfelét: az nem a hitszegést, hanem a pironságot rettegi; mivel ha az írott biztosíték, habár ellenség iránt, megszegetnék, mint árulás fogna azonnal megbélyegeztetni. De ki a hitet őszinte szívvel tiszteli, jött légyen közbe írás, szó, intés vagy nyájas beszéd, mindig azonegy marad. Őrizkedjél ezentúl birodalmamban efféle rábeszélést használni; mert az ily példáktól mindig iszonyodtunk.“

II.

Elmés mondás.

Midőn ételközben, a királyi asztalnál, tréfás beszélgetés folya: egy fejedelem jött szóba, kinek neje

mindenkivel űzögette vad kéjeit, elannyira, hogy a rimák közé számláltatnék: egy nemtudatlan úr, e nőt védőleg, annak tiszta életét, fiainak férjéhezi hasonlóságával mentegette, mondván: „Ha ez a nő nászszegő volna, mint ti vélitek: ágyasaihoz és nem férjéhez hasonló gyermekeket fogna szűlni;“ a gyermek törvényessége legfőbb bizonyítékának a szülékhezi hasonlatosságot tartván. Erre Mátyás király, mosolyogva, eként szólt hozzá: „Ezt te sohsem mondanád, ha tudományos könyveket forgatál vala; sőt azt állítanád, hogy a gyermek hasonlatossága az atyjához, inkább a nő hitszegésének, mint tiszta életének bizonyítéka. Mert a nők, szeretőikkel kéjelegve, rettegvén hogy férjeik tetten érik, azoknak képét szemök előtt látják szünetlenül; azért nyomja ez élénk képzelet a férj arczmását a gyermekekre. A képzelemnek eme hatását pedig, mind a legéleselműbb bölcsészek, mind a legkitűnőbb orvosok, mind számos példák mutatják.“

Elpirúlt a nő ama védelmezője, s mi, nevetve s széles jó kedvvel, igaznak állítók ezt, tudván, Avicenna tanúsága szerént, hogy a lélek átalakító erővel bír, s hogy ilyesmit a bűvtan (ars magica) sem tagad, sőt azt minden kétség fölött valónak bizonyítja.

III.

Elmés mondás.

Nőül vette Mátyás király Beatrixet, Ferdinánd király leányát, ékes, nemes viseletű, művelt és tudományosan képzett, díszes előadású, nyájas, s

társalgásban méltósággal párosúlt gyors elméjű hölgyet. Amit monda s cselekvék, oly báj volt mindenen, hogy kit-kit csodálatára ragadt, főleg midőn nemcsak a királyi méltóság, hanem az egyszerű nők kötelességeinek is eleget teve, úgy hogy az összes ó-korral versenyezhetne. Ama szerény modorhoz s fölséggel párosúlt szűzies szemérmességhez járúlt nagy készsége a jeles írók idézésében. Mert midőn egy bizonyos nő ingatagságáról volna szó, rögtön Virgílnek ezen versére hivatkozott:

Varium et mutabile semper foemina*).

Beatrix pedig, Nápolyból, férjéhez jövén, királyi nők szokása szerént, számos szolgáló-leányt hozott magával, némelyeket főrangú, másokat tisztes szülék gyermekeit, kik, vagy Beatrix szertelen szépsége miatt, vagy mert valóban azok voltak, rútaknak látszottak, s különösen Magyarországban. Mert a magyar faj kiválólag szép. S Magyarhonban szokás, hogy az úrnőjöket kísérő szolgaleányok nem ülnek le soha, csupán parancsra s ha úrnőjök leül. De ha Beatrix helyt fogni készűlt, komornái, nem várva a királynő intését, letelepedtek.

Ekkor egy nem-hülye ember így szóla Mátyás királyhoz: „Mily bárgyúság ez a leányoktól, hogy, a hazai szokások ellenére, a királynő parancsa nélkül, leülnek.“ — Felele a király: „Igen csalatkozol; sőt ez nagy bölcseség e leányoktól. Mert tudván, hogy rútak és éktelenek, minden áron törekednek, hogy a férfiak ne lássák, s azért, nehogy feltűnjenek,

*) A nő örökké változékony és ingatag.

lehetőleg aláhúzódnak; mivel ha fenállanának, minden szemnek ki volnának téve; ülve pedig kevesen, s azok is csak a háziak, látják; s ekként némileg rejtekben vannak. Mivel a rútat és éktelent jó elvonni szem elől, nehogy zavarják a társaságot. Mert a szép gyönyörködtet, a rút elkedvetlenít."

IV.

Jeles mondás.

A lengyel király követei Vısegrádra érkeztek. Igy hívják tudnillik, a királyi székhelyt, Budától egy schoenusnyi[2]) távolságra, a Duna partján, hasonnevű várossal. Hajdani királyok építék ugyan, de Mátyás király megújíta mindent, s nagyszerű palotákat vonata fel. Mert a szép épületekben mindenkinél inkább gyönyörködik, s oly tehetséggel bír az építészetben, hogy a házak díszes s kéjelmes felosztása fölött a legjáratosb művészekkel is diadalmasan versenyezne. Megérkezének, mondom, a követek, neki-készűlve, mint kik Mátyás király lángelméjét s a válaszolásbani készségét jól ismerék, s oly hosszu beszédet tartottak honi nyelvökön, hogy két álló órát[3]) töltöttek el. S honi nyelvökön szóltak, bár érték a latínt, a jelenlevők sokasága miatt. Nem akarák királyuk megbízásait mindenkivel tudatni. Mert e roppant gyülekezetben egymaga volt Mátyás király, ki a szláv nyelvet ismeré. A szláv nyelv pedig és a lengyel lényegben keveset, de kiejtésben fölötte különbözik.

Elmondatván tehát e beszéd, tudakolá tőlök Mátyás király, latínúl akarják-e vagy lengyelül hogy válaszoljon? A követek ezt a király tetszésére hagyták. Ekkor Mátyás király sorban ismétlé, kezdettől végig, mind azt a mi mondatott, s a mit ők elszórva s ziláltan adtak elő, rendbe szedte; aztán a cáfoláshoz fogott, úgy hogy ők magok, a követek, is elámúlának. Mert olyanokat hoztak volt elő, mit a király nem is sejdíthetett. De, a többi közt azt mondák a beszéd elején a követek: balúl cselekvék Mátyás király, midőn a lengyelországi püspököket a király ellen izgatá s pénzzel segélte, mert nem jó példa királytól, király ellen lázítni a főurakat, népet és alattvalókat. Megcáfolván mind a többit, ezt a tárgyat utóljára hagyta Mátyás király, a követek némi csodálkozására, mivel azt hitték, hogy vagy feledékenységből, vagy szándékosan mellőzte a megcáfolhatatlannak látszót. Hanem a király, kisé megállapodva beszédében, elmosolyodott, így szólván a követekhez: „Vigyétek válaszúl királyotoknak, miről talán azt gyanítjátok, hogy feledékenységből mellőzém: Díszes tévedés jeles fejedelmek nyomdokait követni, miként oktatómtól tanúltam s egykor olvasám; mert a tanítvány, a ki mesterét utánozza, nem kárhoztatható; az ifjabbak, szót tartoznak fogadni az idősbeknek s őket példányukúl tartani. Ifjabb én, az idősb lengyel királyt követém e téren mesteremül, úgy, hogy mint tanítvány, a tanító ellen fordítám a fegyvert. Mert a lengyel király országom leghatalmasb főpapjait nem csak izgatta ellenem, sőt hatalmas sereggel segélte.“

Ezt mondván, a követek elpirúltak, igazat hallván.

Hanem emez, oly hosszú és pedig latín beszédben, egyszer vétett, nyelvhibából, Mátyás király a nyelvtan ellen, mondván: „ordinem quam," a szót nőneműnek véve; de tüstént fölcserélte: „quem, hímnemben akarám mondani." Mert Mátyás király nagy készséggel bír az előadásban, találékony elmű s ékes nyelve és erős s gyakorlat által edzett emléktehetsége van. Azonban ezt inkább túdós és díszes előadású emberekkeli társalkodás, mint tanúlmányozás által szerezte, tizennégy éves levén, midőn királynak választatott.

V.

Elmés mondás.

A királyi asztal vendégei közt az étkekről folyt a beszéd; egyik ezt dícsérvén, más meg' amazt roszalván, Avicennát s Hippocratest idézve tanuságúl a tápszerekre nézt: monda Mátyás király: „Magyar közmondás: semmi roszabb mint a sajt." — Amint ezt némelyek tagadták, miután az ugorka, tengeribaraczk s a halaknak számos faja sokkal roszabb mint a sajt, felele a király: „a közmondások mindig igazak, minél fogva a bölcsészek s szónokok előtt bizonyítéki erővel bírnak[3]). De ti talán hibásan fogjátok föl e közmondás értelmét. Mert: „Semmi roszabb mint a sajt" azt teszi: roszabb a sorunk, ha semmink, mint mikor sajtunk van[4]).

Sokan álmélkodván e szólásmódon, mert ellenkezni látszik, a habere tudnillik és a nihil,

miután amaz, az az habeo, birtoklást, a másik meg', az az nihil, nélkülözést jelent: rögtön Ovidnak eme helye idéztetett:

Ingenium quondam fuerat pretiosius auro:
At nunc barbaria est grandis, habere nihil*).

Mely versből belátta kiki, hogy a magyaroknak ama példabeszéde helyesen van aként mondva.

VI.

Bölcs cselekvés.

A magyaroknál pénteki napra bőjt van rendelve[5]). E kötelezettséggel pedig azért rovattak meg, mert egykor eltántorodtak volt a keresztény vallástól. S az nap pedig oly szorosan megtartják a bőjtöt, mint a negyven napit; mert nem csak a hústól, de a sajt-, tej- és tojástól is tartózkodnak[6]). Azonban Magyarország a legjobb halakkal bővölködik; mert, a Száván, Dráván s Dunán kivül, halban-gazdag folyói vannak; ilyen a Tisza[7]), nem igen széles, de mély folyam, oly gazdag halakban, hogy, miként a körűle lakók tartják, két része a folyónak víz, a harmada pedig hal. De ez a pórnép véleménye. Azonban igaz, s gyakran látám magam, hogy azon folyóban hálót sohasem vetnek hiába, mert néhány, és pedig nagy, halat mindig húz. Ezenkivűl vannak tavai, halastói s egyéb vizei, szintén a legjobb, s más országokban ismeretlen, halakkal bővölködők.

*) Az elme egykor nagyobb becsben állt mint az arany; de most nagy bárdolatlanság, ha semmink nincs.

Ugyanis gyakran fordúl ott elő egy nem nagy fajta hal, mert súlya három-négy fontot ritkán halad meg, húsa tiszta fejér, feje nagy, pikkelytelen, farka mint az ángolnáé, íze kellemes; a magyarok menyhalnak hivják[8]), mi meg' most magyar ángolnának nevezzük, mivel Magyarországban a miénkhez hasonló ángolna nincs, s e magyar-ángolna Olaszországban sehol sem tenyészik, csupán a lári tóban *), s ott sem honos. Mert, amint mondják, ama dicső milanói herczeg hozatta Magyarországból s vetteté a lári tóba. — Ezt pedig azért mondám el, nehogy azt higyje valaki, mintha azon napnak folytonos megbőjtölése Magyarországban, igen terhes volna.

Egyéb halai közt jó és nagy faj a csuka[9]). E hal húsa pedig Magyarországban tömör és fejér; s oly hosszú, hogy többnyire megüti az emberi termetet. S valamint húsa minden hal között a legegésségesebb, úgy legízesb része a mája. Mert a csuka mája, görögül ἧπαρ, ha nagy, miként ott, a fejedelmi étkek közé számíttatik.

A királyi asztalnál evén, feltűnt nekem, hogy Mátyás király soha nem vette ki az elébe tálalt csuka májat. Mert a közasztal becsesb étkeit az előbbkelőknek szokás fentartani. Senki nem bátorkodván hozzá nyúlni, egy nem-hülye s merészke ember kérdé a királyt, miért nem eszi azon oly szép és legjobban elkészített májat? miután a csuka máját világszerte királyi éteknek tartják. S felele a király: „Ne

*) Most Como.

higyétek, hogy ne volna kényes, a kedvest a kelletlentől megválasztó ízlésem. Hogy pedig a csuka májhoz sohasem nyúltam előttetek: az egy szilárd határzat következése, mit gyermekűl tevék föl magamban. Két ember ugyanis, szemem láttára ment a fogadóba, s a csaplár egy jókora csukát teve eléjök, s a hal testéhez képest nagy és igen jó májjal. Egyikök, félretéve minden illedelmet, az egészet maga elé vette hogy megegye, míg a másik, haragra lobbant s a maga részét követelte; a vendégek elé tálalt étkek közösek szokván lenni. Ezek mocskolni kezdék egymást, s a szitkok után fegyverhez nyúltak, s végre megsebezvén egymást, az egyik azonnal, a másik mihamar reá kimúlt. E miatt én, gyermek, a csuka májtól úgy elundorodtam, látván, hogy e hal mája két ember halálának okozója lett, hogy később irtóztam tőle, eszembe jutván ama baleset, minek indítója volt. Mert hogy kellemes ízű, arra emlékezém, mivel azon galád eset előtt gyakran ettem.“

Ezt a király némi csodálkozással beszélte el, miután a gyermekre oly benyomást teve, hogy a már fölserdűltet sem hagyta el. Mert hogy a gyermekek fogadalmai ingatagok és változékonyak, tudja ki a gyermekeket ismeri s Horáczot olvasá, eként szólót a gyermekről:

Ac iram colligit et ponit temere, et mutatur in horas*).

*) Haragra gerjed s megengesztelődik ok nélkül, s minden pillanatban változik.

VII.

Jeles tett.

Egy vitéz harczos, kinek szolgálatával hadi téren gyakran élt Mátyás király, hallván hogy háború ütött ki Mátyás király s Fridrik római császár között, kinek egykor eskűvel fogadta volt, hogy ha háború lesz, ő, bárhol leendjen, visszamegy hozzá: kérte a királyt, szabadjon, engedelmével, a császárhoz mennie, szándoka levén visszatérni. Első ízben amint folyamodott, némi neheztelést mutatott a király, mondván, hogy „méltánytalanság, ha a katona had idején elhagyja azt, aki békés időben élelmezé. Mert ki ad békében kenyeret azon katonának, kinek had idején hasznát nem lesz veendő.“ — De a hadfi erre válaszolta: „hogy az ő távozásának oka eskűvel szentesített szóadás, mit meg szegni, ha a királytól engedélyt nyerne, nem fog semmi áron.“ E nyilatkozaton megindúlván a király, a hadfit, számos és becses ajándékokkal elhalmozva, vissza ereszté a császárhoz, s elhatározását mindenek előtt magasztalá, mivel az eskűt saját javának s a királyi kegynek elébe tette.

VIII.

Elmés mondás.

Megláta Mátyás király egy valakit, ki fekete öltözettel s megnevelt szakállal gyászola, s kapzsiságés fukarságát több tapasztalatok után ismeré. Gyászolá pedig meghólt testvéreit, kiknek javait, örökségi

jognál fogva, már birtokába vette, mik fölött az élőkkel hosszasan pörlekedett volt a király előtt. Magához szólítá a király ez embert, tétetvén, mintha e gyászruházat okát nem ismerné, s kérdezte őt: „Mi oknál fogva lőn oly bánatos és gyászoló?“ Az, sírásra fakadva, válaszolt: „testvéreinek halála miatt.“ Erre a király: „Ugyan mondd meg, későn zavart-e az meg téged avagy korán?“ mert hosszas betegség gyötrötte volt őket. „Későn,“ felele amaz. Mond a király: „Igy gondoltam én is; mivelhogy akarád, bár meghaltak vala régen, hogy javaikat tovább birtokoltad volna; de most gyötrődöl, gyászolsz s szakált növesztesz, hogy testvéreid vagyonának használatát oly soká nélkülözted.“ — Elpirúlt az, s a színlett könyűket elnyomá.

IX.

Bölcs mondás.

Azon nagy tömegben, mely a királyokat környezni szokta, az idők változandósága kerűlt szóba, s a mindennapi s időszerű beszélgetés módja szerént a vég többnyire messze tér kezdetétől; ugyanis egy szó a másikat adja, s a tréfákat komoly dolgok, a komolyakat gyakran tréfa váltja fel, úgy hogy a beszéd eleje s vége nem kevésbé üt el egymástól, mint a fekete s fejér. S végre oda ment ki a beszélgetés: a hajdankorban nagy tisztesség volt a hadseregek vezéreinek, megvívniok; s ennek bizonyítékaúl Titus Livius e szavait idézék Brutus consulról és Aruns, a Tarquin király fiáról. Kik is

ellenfelek vezérei levén, Aruns megsarkantyúzva lovát, bősz haraggal maga a consul ellen fordítja; észrevette Brutus hogy neki-tart, díszes volt akkor magoknak a vezéreknek nyitni meg a csatát. Ahítva áll hát a viadal elé, s oly ádáz indúlattal csaptak össze, hogy — egyik sem gondolván, csak ellenfelét sújtsa, saját teste födözésére — mindketten kölcsönös döfés által, a paizson keresztűl átveretvén, a két dárdán csüggve, élet nélkül hanyatlottak alá lovaikról. Livius ez elbeszélésére felsohajta a király, mondván: „Bár most is szokásban volna ez, hogy a vezérek viadala a nagylelkü s bajnok fejedelmeket kimutatná, s kitárná némelyeknek gyávaságát, kik, hívalkodva s hon ülve, nem csatázva, a hadi vitézséget magasztalgatják; megtudnók biztosan, bölcseségből rejtőzik-e sutba vagy gyávaságból, nagy része azoknak, kiket az értetlen tömeg égig emel.“

X.

Bölcs mondás.

Vitatkozás keletkezett a királyt környezők között, az országok fölött: melyik bír ez idő szerént, hadi képzettség s hatalom tekintetében, elsőséggel? különbféle nemzetbeli férfiak levén körűle, miként szokott, ha a fejedelem nagy hírneve elterjed. Mert Mátyás király udvarába a világ majd minden részeiből teméntelen idegen gyűlt, miután különbféle hadjáratai, számos diadalmai, tetteinek nagysága által Európa valamennyi fejedelmeit felűlmulta, s a legnagyobb leereszkedéssel párosúlt kegyességet, széles

tudományosságot, nyájas és ékes előadást s számos nyelvek ismeretét egyesíté. Értett azon felül a csillagzatok tudományához (astrologia), s a platoni bölcsész Apulejus munkáiban oly járatos vala, hogy tanát teljesen kimeríté, minélfogva nála theologok, bölcsészek, orvosok, költők, szónokok és csillagjósok, s a tudományok bármi neméhez értők gyakran megfordúltak. Némelyek ugyanis meghíva, mások önszántukból jártak a királyi udvarba.

De az országok elsősége fölötti vitában, saját hazáját magasztalá kiki. A spanyolok Spanyol-, a németek Német-, a csehek Cseh-, s hogy egyenként ne soroljam el, az olaszok Olaszországot dicsőíték. Ennek erősítékeül a tudományos emberek a történészek bizonyítványaira hivatkoztak; a nemtudósok pedig azt vítaták, hogy a történelem tanúskodása a mi korunk viszonyaira nem alkalmazható; azt állítván, hogy korunk, a had tudománya- s erőművészetére nézve, az ó világot meghaladja, csodálandó hadi fortélyokat s erőműveket találván föl, felhagyva némely, és pedig régi erőmű- és fegyverekkel. Ekkor Mátyás király, nyájas arczczal, megszólala: „Ha a mi korunk csak század részben volna oly katona mint az ó világ, s hadi képzettségünk a hajdanéhoz hasonlítható lenne: a török birodalma valóban nem lett volna oly roppant kiterjedésű. Mert hajdannak nem az öt- vagy hatszáz év előtti kort nevezem én, hanem vissza megyek azokhoz, kik a rómaiak korában virágzottanak. Mivel a hadi képzettség, gépek s hatalmas ostromművek ismerete akkor magas fokon állt, miként Frontinus Vegetius-

s számos más iróból kétségtelenül látható. Mit mondjak azon idők vezérei- s fejedelmeiről? miután nincs oly eszeveszett, hírleltessék bármi bajnokúl, a ki magát akár Hannibál, akár Sándor király, akár Marcellus, akár Scipio vagy Julius Caesar fölébe merészelje emelni, sőt csak némi részben hasonlítani is. De ha az ó kort öt- hatszáz év közé szorítanók, én is kezet fogok veletek; mert ez időszak alatt kevés vagy talán senki sem hasonlítható a korunkbeli hadvezérekhez. Mivel fölélesztetvén általunk ama dicső és nagytapasztalású hajdan: sokkal jobban s ahozértőbben kezeltük a hadügyet, mint az a bárdolatlan kor, mely hat századon túl nem megy.

XI.

Elmés mondás.

Mátyás király palotáját számos udvarnok és tisztelgő látogatta, kik közül némely műveltebbek fenhangon beszélték bizonyos egyháziak kicsapongásait. Akkor tájban ugyanis néhány dúsgazdag pap jött a királyhoz. Mert Magyarországban tizenkét püspökség van, annyira gazdag, hogy többére, mind katonaságuk számát, mind jövedelmeik nagyságát s terményeik bőségét tekintve, az ország főuraihoz bátran hasonlíthatók. S fő urakúl is tekintetnek: mert a királyi tanácsban első helytt ülnek, nagy számú és fényes háztartásuk levén; és a főrangúak szokása szerént, csak előre megízlelt étkek- s italokkal élnek. Számos apátság — s főleg a pannoniai

eredetű szent Mártonnak szentelt — és prépostság is van, egy-egy országgal fölérő.

Midőn tehát a rosz papokróli beszéd mind inkább lábra kapna, közbejött Mátyás király, és a beszéd tárgyáról értesülvén, mint ildomos s fortélyos elmű ember, mosolyogva felszólal: „Nem tudom, ha gonoszoknak helyesen tartandók-e azok, kik a pokolban levőktől félnek, a pokol levén minden bűn s gonoszság fészke; a pokolban levőtől pedig, szeréntünk, a legerényesb ember irtózik. De hogy ezek közűl mit kerűlnek leginkább a papok? hogy a főbenjárókról szóljak, mingyárt meglátjuk. Nem kerűlik a dölyföt, miután módjuk s viseletök a dölyföt, ha kihalt volna, új életre hozná. A haragtól nem ovakodnak, miután a hozzájok tartozók fölötti méltatlankodást s kegyetlenkedést, s végűl az elgyötröttek meggyilkolását szigorúságnak tartják. Pirúlok előbeszélni némely püspök vérengező kegyetlenségét s irtózatos ádázságát, mit e mi időnkben talán mindnyájan hallottatok és láttatok: míg Pál apostol, püspököket rendelvén, a püspök egyéb rendszabásai közt meghagyja, hogy ne legyen verekedő. A fukarságot soha el nem távolítják magoktól, miután, szabados vagy tilalmas módokkal, az istenieket elhanyagolva, s híveiket kifosztogatva, az imádság házát s a szent templomokat uzsora- s simoniával is — hogy egyházi szóval éljek — megfertézik. Úgy látszik, hogy a dőzsölés- s kéjelgésben (mit az újabbkoriak fényűzésnek (luxuria) mondanak, holott a fényűzés mindennemű túlbővölködésre kiterjed) valami nagyszerűséget látnak. Ezt mutatja az ügyes szakácsok,

válogatott étkek, a kéjnők s más egyéb, tisztességgel meg nem nevezhető dolgok nagy száma. Hanem irígykedni s mást megszólani, udvari mesterség- s ildomnak tartják, mikor másokat alányomva, magokat fölemelni törekszenek. Azonban kívánjuk, hadd legyen meg bennek e bűn, a költőnek azon mondása miatt:

Invidia siculi non invenere tyranni
Majus tormentum *).

A renyheség pedig (mit a görögök acediának mondanak) olyannyira elfoglalja őket, hogy lomhák és álmosak mindig, az istenieket elhanyagolva, többnyire hat óráig alusznak. Tétetni és képmutatni, arczczal és szóval, s nem szívvel, jónak színleni magát, az embereket csalárd hízelgéssel behálózni — ezt tartják ők a legfőbb mesterségnek s eszélynek. De, hogy az igazat megvalljuk, egytől undorodnak mindenek fölött; ettől irtóznak végetlenül; ezt kerülik éjjel és nappal a legnagyobb fejtöréssel s gondossággal; ennek látásától iszonyodnak; ezt útálják, s sem esdeklés, sem fenyegetés, sem bármi rábeszélés vagy példák nem bírják soha azt velek megkedveltetni. Azokat értem, mikről azt tartják, hogy a pokolban vannak."

Mi volna ez egy dolog? kérdezvén kiváncsian mindannyian: felele Mátyás király: „A szegénység az, mit a papok annyira kerülnek. De hogy e rosznak fészke a pokolban van, bizonyítja a költő Virgil az

*) Az irígységnél nagyobb gyötrelmet nem találtak ki a siciliai zsarnokok.

Aeneis VI könyvében, hol a számos szörnyeket sorolván elő az Orcus vagy is a pokol torkolatában, utána veti:

Et mala suada Fames, et turpis Egestas *).

Ekként rótva meg Mátyás király, elmés beszédével a rosz papokat.

XII.

Bölcs tett.

A frankok királya egykor, ama nagy Károly, Pipin fia, volt, ki egyéb jeles tettei közt, Adorján pápát a longobárdok elnyomásától megszabadítá, s Desiderius nevű királyukat nejével s gyermekeivel rabbá tevé. Ezen Károlynak nővérétől unokaöccse volt Roland, kiről oly teméntelen költeményt énekelnek, hogy, majdnem Európaszerte, más egyéb nem zeng a nép ajkain, oly annyira, hogy legyen szó bár a leghősiesb férfiúról, Rolandot mondják feltámadottnak, úgy hogy egész Olaszországban Roland alatt többé nem egy férfi, hanem az erő nevezetét értik. Mert a hetvenkedő s vakmerész embert megróva, gyakran élnek vele, kérdezvén: talán második Roland? Továbbá mesélik, hogy óriás vala, s párbajt vívott egy Ferraus nevű saracén óriással, azt téve hozzá, hogy volt egy Durindana nevű szablyája, mely vasat s követ metélt. S regélik, hogy mindketten, végzetszerűleg, megsebezhetlenek valának testök némely részén kivül, mit többszörös

*) A roszúl tanácsló Éh és az undok Inség.

vértezettel födöztek. E balga mesék anyagot nyújtanak mindenhol dalokra; azonban azt mondják, hogy a diadalmas Roland elvégre szomjan veszett el.

Mátyás király, mint gyermek, az efféle költeményeket s a hős férfiak emlegetését oly figyelemmel hallgatá, hogy étel- s italról megfeledkezve, koplalva, reggeltől estig, elámúlva mintegy azoknak szörnyű sujtásain s ádáz tusáján, nem gondolva semmi egyébre, néha a győző dicsőségén föllelkesűlve, karjait és lábait mintegy a harczolók tagjárata szerint mozgatá, úgy tetszvén magának, mintha a viadalnak részese és intézője volna. Azonban szülei, a mily bölcsek valának, ez indúlatokat a gyönge gyermekben megfigyelvén, a legnagyobb reményt táplálák a kis Mátyásról, s a legfőbb gond- és szorgalommal nevelték tudományok-, erkölcsök- s fejedelmi tanokban, a majdani országlás elnyerésére. Mert fivéreinek legifjabbika levén, szülei, a nagy lélek ama szikrái miatt, a legjobb s szilárd reménnyel teljesen, a gyermek Mátyás nézeteit követék mindenben. S ama spanyol születésű János, sz. Angyalról nevezett bibornok, jogtanár és pápai követ, mint nagy tapasztalású s elmű férfiú, nyilván mondogatta, hogy a gyermek Mátyásban régóta sejté a fejedelmi lelket s tulajdonokat. S nem is csalódott véleményében, mert Mátyást az összes Magyarhon, tizennégy éves korában s mint a csehek foglyát, királynak választá, bár az ország számos nagyjai, mind családuk régiségére, mind korukra nézve, fölűlhaladák. De ki e választásnak rendét ismerni kívánja, olvassa meg a mi De incognitis vulgo czimű munkánkat, melyben,

De fatali dispositione értekezve, e dologról bőven emlékezünk.

XIII.

Bölcs tett.

Miklós, modrúziai püspök, Pius pápa által Magyarországba küldetvén, Mátyás királyhoz jöve. S befejezvén a miért jött, Budán tölté az egész telet, élve a királynak szívessége-, valamint vendégszeretetével. De a püspök nem az vala, kinek magát külsőleg mutatá: szép arczúlatú, szelíd beszédű, nyájas modorú levén, s a bárányból alatt farkast rejtegetett; ki ugyan színlelése, udvaroncz fortélyai s csalárd hízelgései által, s viperai ölelgetések- s judási csókokkal majd minden magyar főurat rászedett, csupán a királyt nem. Mert Mátyás király, nyájas társalkodó, gyors- és éleselmű levén, s sokat bajlódván efféle emberekkel, kölcsönt kölcsönnel fizete Miklósnak, úgy hogy nem kevésbé nyájasan beszélgetett Miklóssal a király, mint Miklós a királylyal. Azonfölül a király ügyessége- s gyakorlottságának segédére volt a csillagzatok ismerete s az ábrázatudomány, mikben a legképzettebb férfiaktól bő ismereteket szerzett. A király tökélyeihez járult az is, hogy atyja, János, kit az olaszok Blachnak neveznek, látva fia éleselműségét, őmaga a latín nyelvben járatlan levén, a pápák követeivel tárgyalt fontos ügyekben soha más tolmácsot nem használt, mint a fiát, úgy hogy a még gyermek Mátyás magába szívta a súlyos ügyek ismeretét. Mindenek fölött pedig, az ábrázattudományhoz értvén, nem

csak ennek, hanem sok másoknak jelleméről első látra a leghelyesb itéletet hozá. Minél fogva az első találkozáskor belátott a Miklós lelkébe; de nem nyilatkozott soha; az udvari fortélyok s a színlés s tétetés mesterségével majd minden fejedelem bírván.

Nála fogott Miklós püspök a dologhoz, mely nem egy püspököt és pápai követet, hanem a leghitványabb gazembert illetett volna meg. Most ezeket, majd azokat vádolva Magyarhon nagyjai közül, a király kegyeibe törekvék magát beszínleni; a király jóváhagyta, tétetvén hogy mindent hiszen, s hogy ez árúlkodó szabadabban beszéljen, koronként úgy tett, mintha fölötte álmélkodnék némelyeken, kiket kegyeivel elhalmozott volt; s monda a király: „Alig bírom elhitetni magammal, hogy balindúlattal viseltessenek irántam, semmi látható ok a gyűlölségre közbe nem jövén.“ Ezt meg' azért cselekvé, hogy Miklóst jobban kifürkészsze. Miután emez oly meghitt társalgás folytán azt gondolá, hogy a királyt test és lelkestől hatalmába keríté: merénylőbb leve, s vádolásait olyak ellen is fordítá, kiknek őmaga sokkal tartozott, s kik iránta tisztesség- és szívességgel viseltettek; úgy hogy már senki, sem nagy, sem kicsiny, sem egyházi, sem világi (a főurakat értem) e gonosz vipera mardosásaitól ment nem vala; mindent rágalmazott, kit-kit gyűlöletessé törekvék tenni a király előtt.

Ellátván Mátyás király ezen ember aljas lelkűletét, valamint hálátlanságát; egy, az emberi nemre üdvös, példaadást gondola ki, hogy, a menynyire teheti, a cselszövők- és rágalmazóknak útját

végleg bevágja. S ekként szóla Miklóshoz: „A miket te a magyar főurakról régóta mondogatsz, alig hihetők; mert én tisztességesen és becsülettel bánván velek, sehogy sem látszik valószínűnek, a mire te okok- s szép szavakkal rábeszélni próbáltál.“ — Akkor amaz még hevesebben kele ki, s állítá, hogy kész szemökbe mondani azt. A király, ezt hallván, kéré a püspökkövetet, hagyjon föl e mesterkedéssel, legalább a magyarok irányában, kikhez a pápa képében jöve. Amaz, még megátalkodva kajánságában, s a királynak irántai kegye- s szívességében elbizakodva, azt hívén, hogy a királyt oda hajthatja hová akarja, megmaradt szándoka mellett, mondván: „Mind ez reá nem tartozik, hanem, a király iránti jó indúlatánál fogva, napvilágra akar hozni mindent;“ mivel — úgymond — kész a király javát számos jóakaróinak elébe tenni; s e miatt mondá be mind ezt. A király várt egy darabig, hogy Miklós, magába szállva, ez áskálódásával felhagyjon; azt tartván, hogy nem nagylelkű fejedelemhez illő a hiszékenység s a rágalmazók előtt nyilt fül, s bántotta a püspök és követ és túdós férfiú pironsága.

Ezenben az országnagyok gyűlése lőn Budán, hol jelenleg a királyi székhely van; s az egybegyűlt főurak közé érkezett Miklós, mitsem gyanítva, sőt híve, hogy amaz árúlkodásai megfészkeltek a király lelkében. Ekkor a király, félre híva Miklóst, tudakolja, marad-e még ama szándokánál, hogy a főuraknak szemére lobbantja az ő ellene koholt cseleket? Igenli Miklós, gondolván hogy az nem történik

soha. Kezénél fogja a király a püspököt s a főurak gyülekezetébe vezeté. Fölkelvén mindnyájan s Miklóst nyájasan üdvözölvén: „Ideje már — úgymond — megtenni mit annyira ahítsz: mondd nyíltan el már, mit annyiszor sugdosál nekem. Jöjjön napfényre mind az a csel és árulás, miknek e főuraknál nyomába jövél.“ A püspök, annyi főúr tiszteletreméltó arczúlatát látván, kik iránta sok jóval viseltettek, kiktől mind tisztességet, mind szívességet veve, s kikről soha semmi roszat nem halla: összezavarodva, reszketni kezdett egész testében, s kezeit egybekúlcsolva, lecsüggesztett arczczal, elnémúlt. Ekkor így szólt hozzá a király: „Ha a pápa iránti tisztelet nem tartóztatna, bizonyára megmutatnám, hogy nem követhez illő, viszálkodást veteményzeni s bűntelen országnagyokat életveszélynek tenni ki. Azért távozz országomból; mit ha két nap alatt meg nem téssz, oly példát fogok felmutatni rajtad, min lássa az egész világ, hogy az efféle aljas s gaz csínyeket mindíg útálta Mátyás király!“

Késedelem nélkül távozott amaz.

XIV.

Hős tett.

Jött Budára egy vitéz lovag, német nemzet, Holubár nevű, erejének és testének roppantsága miatt bámúlatos, kit azon tornában, mit neki-szegzett láncsákkal nyargalva öszve, vívnak, győzhetlennek tartottak, számos vívótársat terítvén földre gerelyével. Hogy pedig ez álharcz, mely szegzett láncsákkal

jelenleg is dívik a játékokban, a régieknél szokásban volt volna, nem olvassuk; de hogy a valódi viadalmakban hegyes láncsákkal harczoltak: azt mind Ovidnak ezen helye, mind Livius mutatja:

Vulnus Achilleo quod quondam fecerat hosti,
Vulneris auxilium Pelias hasta tulit;

és Livius beszéli, hogy Brutus és Aruns, láncsával átverve ölék meg egymást. De a viadalnak eme nálunk (Olaszországban), valódi vagy álharczban, dívó módját, éleshegyű gerely- s hasonló fegyverzettel, Claudianus látszik némileg érinteni. S hogy a dologra térjünk: nem egyként vívnak láncsákkal Magyar- és Olaszországban. Ott ugyanis csak hegyes láncsákkal; itt pedig gyakran tompa gerelylyel kűzdenek; hanem Olaszországban nekihajtott s vágtató lovon, Magyarországban pedig ügető s nem egészen nyargaló lovon harczolnak. De a láncsát a hónalj alatt, vas horgon, tartani, hogy hátra ne üttessék, hanem helyén maradjon (restationak nevezik): nem emlékezem hogy a régieknél olvastam volna.

S legyen bármiként, Mátyás király, Holubár hírneve által ösztönözve, őt efféle harczra hívá föl. Ez fogadkozott, attól tartván nehogy sérelmet ejtsen a királyon. Mert ember és ló teljes erővel csapván össze, hegyes és szilárd gerelyekkel: alig lehet, hogy a vívó földre ne teríttessék a legnagyobb veszélylyel, vagy át ne verettessék, vagy sérelmesen meg ne üttessék. A király késztette a vonakodót, vívjon meg bátran vele. Nem merészlé Holubár a király kívánatát ismét megtagadni, hanem föltette

magában, hogy a király legkisebb döfésének engedni fog, s inkább lefordúl a nyeregből, hogysem erejét s ügyességét a király veszedelmével láttassa. Értesűlvén erről a király, minden szentekre s fejedelmi szavára esküvék legott, hogy ha ezt valami módon észreveszi, azonnal megöleti Holubárt; Holubárt meg' esküvel kötelezte le, hogy Mátyás királylyal akként vívjon, mint egy halálos ellenséggel.

Holubár, megtudván a király elhatározását, esküjétől késztetve, félvén, ha másként cselekednék, hogy fejével lakol: önmagát tüzelve bátorítá a viadalra, melyben mindig diadalmas volt.

Megtétetvén mind két részről a kellő készűletek, ezernyi ezer nézők előtt — magam is köztök valék — mivel a színtér a boldog emlékű Zsigmond király piaczán [11]) vala: rugtat össze a király és Holubár, szokásosan nyargaló lovakon; mert legizmosb lovukat ülék mind ketten; s oly iszonyú gerelydöféssel sújták meg egymást, hogy Holubár hanyatt, a ló farán keresztűl, eszméletlenűl, tört karral zuhant alá, mert homlokba üttetett, a király meg' mellben találva, a roppant ütés következtében, valamivel később, oldalt síklott alá lováról, kantárszárát megragadva. Holubárt társai emelék föl.

Ez meglevén, a király gondjai alá vevé Holubárt; ki végre felüdűlvén, lovakat, drága öltözeteket s nagy összeg pénzt kapott ajándokúl a királytól, s visszatért honába, fennen hirdetve a fejedelmi bőkezűséget és erőt.

És az igazat megvallva, én is, ki mindkettejöket ismerém, bámúltam e kimenetelén a viadalnak.

Holubár roppant testalkatú s azzal egyenlő erejű, Mátyás király meg' középtermetű és középerejű. Azonban Mátyás királyon mindenki álmélkodik, sőt én is, ki oly soká valék körűle, csalatkozám. Mivel lóháton egy tenyérnyivel látszik magasbnak a király, mintha jár; magasságát, lovon és gyalog mérve egybe. Mert ha útban valánk, s a sereg közepett födött fejjel s leplezett arczczal lovagolna a király (így a szokás ez országban, vagy óvszerűl a téli hideg s a nap heve ellen, vagy azért, mert kik e viseletet megszokák, a sisak súlyát s forróságát, ha a szükség kívánja, melegben sem rettegik, úgy bepólázgatják ábrázatukat, hogy szemök fénye is alig látszik) a király tehát, így beburkolva, hosszasb beszélgetés után is kételkedővé teve; mert szava úgy hangzott mint a királyé, de a szokottnál magasb testalkat — a királynál szálasbnak látszván — máskit gyaníttatott, s én mint közvitézzel beszéltem vele.

Azonban, mint mindenki vallja, Mátyás király a legügyesb lovas, s úgy megüli a lovat, hogy párját vagy társát ritkítja korunkban. S hogy magamról szóljak: annyi ezer meg' ezer embert látván, annyi országot utazva meg, nem emlékezem hogy oly ügyes lovast többet láttam volna mint kettőt. Sforzia Ferenczet, a milanói herczeget, és sz. Severini Róbertet, ki, a mi értünkre, annyi jeles tettet vitt végbe fiával: a velenczések seregének vezére s parancsnoka, az összes Olaszországnak Velencze ellen kelt haderejét nem számos sereggel visszaverte úgy, hogy megtörvén s legyőzvén mind, a velenczések birodalmát kiterjesztve, nagy jövedelmekkel öregbíté, nem

riadván vissza semmi munka-, semmi veszély- s semmi fáradalmaktól. Minél fogva az egész Olaszország, az ő vitézségét, nagy katonai képzettségét s lelékenységét, s lelke nagyságát csodálva, egyetemes fővezérré nemcsak megválasztá, hanem, a hadizsold lefizetésével, több évekre meg is erősíté. Róbert ugyanis, Olaszország javán s a béke helyreállításán törekvén, oly becsben áll az összes olasz fejedelmek előtt, hogy neve halhatatlan leve. S méltán pedig. Ugyanis kész ő karral és tanácscsal, bánásmódjában kegyes, az ügyek vitelében szigorú és szemes, testileg kifáradhatlan; mert meghaladta bár a hetven évet, oly ifjú erővel és fürgén mozog, hogy harmincz évesnek gondolnád. E nagy ember tehát számos s magára-ütött magzatokat nemzett. Hogy a többiről hallgassak, ez úttal kettőt említek, kikkel többször érintkezém; mert ezek oly férfiak, hogy nem lehetne oly vészteljes háború, mely megtörné bátorságukat; mivel akkor vigadoznak, ha az ágyúk dörgését, a fegyverek csattogását, a harcz zajongását látják, tűzzel és vassal emésztve mindent. Ugyanis Gáspárt, hősiessége, szertelen merészsége, hihetlen gyorsasága, az ellenfél gyakori megrohanása s pusztítása, s a veszélyek közepetti erős lelke, valamint ildomossága miatt Menykőnek nevezék el, mert bár hová megy, győzhetlen karja, mint menykő a fákat, mindent lezúz. Nemde azon tornában, mely Velenczében és Mantuában nem rég tartatott, ő tűntette ki magát leginkább? leterítvén némelyeket, másokat hanyatt zúdítván alá, másokat meg' csonka- s bénává tevén, úgy hogy tettei s vitézsége pályabéreit a közmegegyezés

nyújtá neki. Azonfelül deli alkatú s nyájas módú és szívélyes, s mind sereg vezérletére, mind egyes harczra kész, mellékneve nagyszerűségének megfelelve. Mert ki a menykőnek útját akarja állani, az vagy lezúzatik, vagy súlyos sérelmet kap. — Mit mondjak ifjabb fia, Róbert Antal Máriáról? ki mind nemes erkölcsei, mind testi ügyessége-, mind hadi képzettsége-, mind hős és bölcs tetteivel nagyságos lelkű atyját követi mindenben? Mert ketten ők, Gáspár és Antal, lovaglás- s vívásban s egyéb jó tulajdonokban atyjokat törekednek utólérni. Meg is ismeré e két nagy bajnokot és vezért Ficarolum (Ficarolo), érzé a lendinárai apátság és Rodigium (Rovigo), Assula (Assoli) tapasztalá, Ollius (Oglio) látta, Mantua s Ferrara rettegék, s az egész Olaszország, mint az olasz föld villámait és bástyáit, dicsőíté s dicsőíti. S annyi reményt helyez bennek kiki, hogy azt tartják, miszerint haladó éveiknek meg fog tetteik növekvése felelni.

XV.

Jeles tett.

Háború folyt György cseh királylyal, kiről fölebb emlékezénk; s midőn, közvárakozás ellenére, tovább húzódott, mind Mátyás király, mind Pál pápa roppant költekezésével: valaki jött a királyhoz — nevét azonban elhallgatandom, miként e könyvben többnyire tevék, mivel sokan még élnek — aki ajánlkozott, hogy György királyt fegyverrel kivégzi, ha öt ezer aranyat kap jutalomúl. Mátyás király

keze írása- s adott szavával biztosítá, hogy még többet ad, ha amit ígért, teljesíti. Amaz, miután soká kémlekedett, mi módon tehetné meg: utoljára mintegy kétségbeesett, akként hajthatni végre a merényt. Látta ugyanis, hogy György királyt máskép meg nem ölheti, mint világos koczkáztatásával saját életének, hivel biztos testőröktől környezve, vakmerő támadásának könnyen vet vala gátot. Amint ezt ellátta, megváltoztatá módját, de nem szándokát, az ölésnek, s azt mondá Mátyás királynak, hogy méreg által hajtja végre amit fegyverrel ígért. A király rögtön megparancsolá, hogy mérget semmikép ne használjon György ellen. „Mert fegyverrel vívunk itt, úgymond, nem méreggel. Hiába olvastam volna a történelmet Fabriciusról, ki Pyrrhus királynak, Róma legbőszebb ellenének, megírá, ovakodjék környezete mérgétől, mert egy valaki ígérte hogy meggyilkolja őt; s hozzá tevé: hogy a rómaiak karddal s nem méreggel szoktak harczolni[12]). Mi végett olvasgatunk könyveket, ha nem hogy a legjobb példáktól áthatva, az erényt kövessük s kerüljük a bűnt?“

S ezt mondván, figyelmezteté Györgyöt, hogy csak előre-, és pedig hívei által megízlelt étel- s itallal éljen, mert bizonyos veszély fenyegeti méreg által.

XVI.

Jeles mondás.

Szavajárása volt Mátyás királynak: három dolgon, a többi közt, nincs mit kapni: az újra forralt levesen, a kiengesztelt baráton s a szakálas asszonyon.

Az újra forralt levesen valami kelletlen íz, a kiengesztelt barátban némi maradéka van a régi gyűlölségnek, s a szakálas asszonyban ki ne vélne bizonyos férfiasságot? Mert természetellenes az, s férfias merészséget a gonoszságban, hagy gyanítani.

XVII.

A király csodaszeru tisztasága.

A magyarok négyszögű asztaloknál szoktak enni (mi a régi rómaiaktól maradt fen), s minden ételt lévben tálalni föl; a lév-neműk az étkek különfélesége szerént változván. Mert a ludat, kacsát, kappant, fáczánt, fogolyt és seregélyt, mik ott bőven vannak, továbbá, a marha-, bárány-, gödölye-, házi- és vaddisznóhúst, s a különféle halakat s több efféléket mindig más és saját levökben főzik vagy párolják*). Szokásban van az is, hogy nem — mint ez idő szerént nálunk — kiki külön —, hanem egy tálból vesznek mindnyájan; sem villát nem használ ott senki az étdarab vagy hússzelet kivételére, ahogy az most a Pón túli Olaszországban divatoz. Mert a terített asztalnál[13]) kiki tetszése szerént vesz a köztálból, s darabokra metélve, újjaival rakja szájába. A magyaroknál nem igen szokás tálnokokat[14]) tartani: azért az ő tömött vendégségeikben s dúsgazdag asztaluknál igen bajos megova-

*) Aut merguntur, aut condiuntur, szakács műnyelven: hosszú (az az: sok, híg lév, az úgynevezett úti lév) és kurta lévvel (a mostani becsinált) főzik.

kodni, hogy a kezet s ruhát a lecseppegő sáfrányosleves el ne piszkolja. Ugyanis sáfrány-, olaszdió-, fahéj-, bors-, gyömbér- s más fűszerekkel igen bőven élnek. Mert miután a magyarok izmosb s hevesb természetűek mint az olaszok: úgy látszik, nem ok nélkül élnek fűszerekkel, mivel, Avicenna tanúsága szerént, a hevítőszerek megfelelnek a hő életműveknek, s táperővel csupán a hasonszerű anyagok bírnak. Hogy az ily, fűszerekkel bővölködő étkek hevítőbbek, belátja kiki; s hogy a leves és sáfránylév, főleg a körmök és újjakat, mikkel az étkeket fogjuk, elsárgítja, kérdést nem szenved.

Hanem Mátyás király, kézzel fogva mindent, soha el nem mocskolja magát, ámbár figyelemmel követi a beszélgetést; mert asztalánál mindig vitatkozás foly, vagy komoly vagy kellemes tárgyról van szó, vagy költeményeket dalolnak. Mivel zenészek és hárfások vannak ott, kik asztal fölött a hősök tetteit, honi nyelven, lant kíséretében, éneklik. Római szokás volt ez, s tőlünk szállt a magyarokra. Az ének tárgya pedig mindig valami jeles tett; s nincs is tárgyban hiány. Mert Magyarország különféle nyelvű ellenségek közepett fekvén, gyúanyagban hadviselésre kifogyhatlan. De szerelmidalokat ritkán énekelnek ott, és mint többnyire, a törökök elleni haditettek fordúlnak elé, nem éktelen előadással. Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, majdnem azonos szórenddel élnek, s nyelvökben semmi különbség; egyenlő kiejtés, ugyanazon szavak, hasonló hangnyomás levén mindenhol. Mert, hogy Olaszországról szóljak, nálunk annyiféle a beszédmód,

hogy a polgár a paraszttól, s viszont a calábriai a toscánaitól annyira eltér kiejtésében, hogy alig bírják egymást megérteni. De a magyarok, mint mondók, mind egyformán, vagy csak igen csekély eltéréssel, beszélnek: minélfogva a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- s főrangú úr egyiránt megértik.

De hogy a dologra térjünk: magam szemével, álmélkodva láttam a királyt, társalogva vagy az éneket vagy beszédet nagy figyelemmel hallgatva, folyvást étkezni, anélkül hogy valaha elpiszkolta volna magát. A mi valóban bámúlatos, miután mások, a legnagyobb figyelem s ügyelés mellett sem képesek kikerűlni, hogy kezöket vagy öltözetöket el ne mocskolják. Természeti tulajdona tehát a királynak e tisztaság, miután azt, a hazai szokás s befolyás ellenére, mindenek fölött kedveli.

XVIII.

Bölcs tett.

Pál pápa, vallási ügyekben egy verónai születésű, szent Ferencz rendi szerzetest külde Magyarországba, feddhetlen élete, ékes módja s classicai műveltsége által kitűnőt[15]). Miután több, és pedig fontos, tárgyakban nagy belátással működött: Mátyás királynak, ki őr figyelemmel kísérte, kedvezését kiérdemlé. Ebből az lett, hogy mihamar püspökké tette a király. Mert a magyar királyok, kiváltságuknál fogva, püspököket neveznek, kiket a pápa megerősít. Ezen annyira véletlen választás miatt,

sokan a főurak közűl, kiknek fiai püspökségre ahítoztak, igen kikeltek, méltatlannak tartva a kötéllel átövezett, a kenyeret szeletenként koldúló, s oly gazdag püspökségre s bizonyos tekintetben kormányozásra oly rövid idő alatt s csekély fáradsággal jutott külföldit, miután számos magyarnak mind nemes eredete s képzettsége, mind a kereszténység körűl szerzett érdemei régóta kitűnők; főleg miután ezeknek ellenére tétetett meg. A király, megismervén e férfiú nagy tehetségeit, mit sem hajtott erre, és Sixtus pápát, gyakor levelei s követei által, sürgeté, hogy Gábor, mert így hívták, a bíbornokok közé soroztassék. Hanem Sixtus és a Collegium azt válaszolák, hogy készek a király akaratának eleget tenni a dologra —, nem, a személyre nézve; mert bárki másban, kívánsága teljesítve lesz; de a szegénység, szűzesség s alázat fogadalmát esküdött eme szerzetest a kolostorból kivonni nem kell semmi úton. Miután az ily emberek, kik a világra nézve halottakúl tekintendők, világi ügyek kezelésére nem alkalmasok; nagy számuk többnyire galibákat okoz a római egyháznak, ritka esetben bírván gyakorlat- s tapasztalással, mik nélkül teljesen kiképzett ember senki nem lehet.

Azonban Mátyás király, nem hajtva ezekre, s követei által a Collegiumot és a pápát újra meg újra sürgetve s Gábort magasztalva, nem gondolt egy híve s tanácsosa szavával sem, midőn reá akarták bírni, hagyjon fel a pápa és bíbornokok zaklatásával, kiknek e dolog ellenére van, főleg miután saját alattvalói közt vannak többen (kikről tudja,

hogy a pápa tetszését bírandják), kik a piros süveg megnyerésére nézve, mind családuk régisége, mind fényes tulajdonaik, mind a kereszténység védelme tekintetében Gábort messze túl haladnák. De a rendűletlen király soha nem volt föltételétől eltántorítható, úgyannyira, hogy elvégre Gábor püspök, egykor sz. Ferencz rendi tag, a király kedveért, az összes Collegium beleegyezésével, a bíbornoki jelvényeket megkapta. De ő, nem bírván mind ez ügyekről tudomással, midőn bíbornokságáról értesűlt, sokáig könyűzött; értesűlvén, hogy azt a király eszközölte ki, s neki nem levén tehetsége, méltó hálával adózni a királynak ennyi s ily nagy jótéteiért.

De miután Rómába időzött, általánosan elismerék, hogy Mátyás király mély emberismerő; mondván, jól választott, Gábornak mind kiváló műveltsége, mind roppant tevékenysége s bámúlatos belátása miatt.

XIX.

Bölcs mondás.

Besúgák Mátyás királynak, hogy némely udvarnokai mérget kevertek számára; s e szófia beszéd első pillanatra valószínűnek látszott. „Ne rettegje senki alattvalóinak mérgét s fegyverét — úgymond a király — a ki igazságosan s törvény szerént országol, s ne is adjon hitelt mind annak a mi valószínű.“ S e mondatával oly csúffá tette amaz árúlkodókat, hogy ilyes esztelenségeket többé nem koholtak. Mert a vádolók arcza- s viseletéből

belátta a király az árúlkodók irígységét s kajánságát.

XX.

A király csodálatos sajátsága.

Csodálatra méltó természetet tanúltunk ismerni Mátyás királyban. Nemde hihetlennek látszik, hadizaj közepett, ágyúdörgés között, táborban nyugton aludni; hon meg' a legteljesb csendben, komornokainak legkisebb neszére vagy suttogására sem szenderedhetni el soha? Mert Serviában, mikor Sebestumot, mit némelyek Severinumnak, mások Sabácznak hívnak, ostromlá s bevette, midőn az erőművek nagy robajjal sújtogatták a köveket a falakhoz, a föld reszketett s a sátorok rengtek: sokszor elnyomva álomtól feküdt; s csekély suttogás, bármint kifáradva nyugvék is, fölébreszté. Mert a suttogás és halk beszéd fölkelté, kit az emberek rivalgása s az ágyúk dörgése elszenderített. A mi valóban álmélkodásra méltó volt. S ne is tulajdonítsa ezt senki gyanakodásnak vagy aggodalomnak, mert ugyan így történt vala mindenhol, miként számtalanszor tapasztalók.

XXI.

Bölcs mondás.

Egy nem épen tudatlan ember Terencznek eme mondását: „Obsequium amicos, veritas odium parit“ *), magáévá téve, idézte. A mi hogy helytelen

*) A hízelgés barátokat, az igazmondás gyülölséget szerez.

beszéd s az emberi természettel ellenkező, Mátyás király rögtön megmutatta világosan, mondván: „Minden ember, természeténél fogva, tudni-ahító, bizonyítja a bölcsész. Azonban mit sem tudunk — hogy ugyan annak tanúságával éljek — csupán azt, a mi igaz. Ahonnan következtetjük, hogy az igazság nem ellenkezik az emberi természettel. Mert a ki tudja hogy ember: az igazság barátjának kell magát szükségkép vallania. De ha már a költők- s különösen a színműíróknak, a szereplők viszonyaihoz s nem az igazsághoz alkalmazott, mondásaira hívatkozunk: ne állítsuk föl igaz bizonyitékokúl. Mert néha cselédek, szolgálók, meg' ledér ifjak és szerelmesek, kiket a költő fölléptet, ama költői illem szerént szólanak, mely „reddere personae scit convenientia cuique.“ Ezért lelünk nálok legaljasb s elvetemültebb, mind az igazságtól eltérő, mind pedig önmagokkal ellenkező mondatokat.“

Azon ember, hallván a király okadatolását, elpirúlt, s legott belátta, hogy a magas elmék az igazságban, nem vak hódolat- és hízelgésben lelik gyönyörüket.

XXII.

Bölcs mondás.

Azon túdós férfiak között, kik a királyi palotában mindennaposok valának, volt egy hat újjú; job kezén ugyanis két hűvely vala; miből ha csúfot űztek, rosz neven vevé, főleg ha némelyek a kéz hatodik újját a természeticsodák közé számíták. Hanem a király állítá, hogy e hat újjúnak méltó oka

van a neheztelésre. „Mert, úgymond, a régiek engesztelőáldozatokat hozának a természeticsodák, mint baljóslatúak, miatt, mivel mindig szerencsétlenséget látszottak jelenteni, mit Lucanus szavai is bizonyítanak e versében:

Monstrosique hominum partus numeroque modoque *).

S ennek okszerű alapja van. Ugyanis, vajmi ritkaság, hogy idétlen testben ne szintoly idétlen s fonák erkölcsök legyenek; mert a lélek, mint tudós férfiaktól tanúltam, az orvosok véleménye szerént, a testhez képest idomúl. Csodaszerűséget vetni tehát valaki szemére, nem egyéb, mint bűneit rónni meg. Ki ne venné rosz neven, ha a bűnösök közé számíttatik? miután nincs oly elveteműlt ember, ki a gonoszság nevétől ne irtóznék. És bár sovárgja a gazságot és követi: mindamellett rosznak mondatni s gondoltatni nem ohajtozik. Hányszor láttuk, hogy a született sánták, vakok vagy egyéb testrészben idétlenek, erkölcs- s elméikben is sánták, vakok s ferde itéletűek valának. Mivel a tökéletes természet tökéletes erkölcsöt hoz magával. Azonban másként áll a dolog azokra nézve, kik történetesen bénúltak meg. Mert a legkitűnőbb és jobb királyok s császárok s nagy hősök is esetleg megvakúltak vagy megsántúltak, miként Horatius Coclesről olvassuk, ki Porsenna király seregét egymaga tartóztatá fel a hídon, s leesvén róla, egész életében sántított. Idézhetném Fülöpöt, a Sándor atyját, és Hannibált, meg' Sertoriust, mint félszeműeket, ha a Szent-Irás

*) Az embereknek mi- és mennyiségileg csodaszülöttei.

nem mondaná hogy Jákób, a tökéletes férfiú, az angyallali viadalban megsántúlt; minél fogva, úgymond, lába kimarjúlt. Mert ki az efféle esetleges megbénúlásokat fölemlíti: azoknak jeles tetteit sorolja el. Ezért helyesen válaszolt ama Horatius Cocles ekként a sántaságát csúfolónak: hogy őt minden lépése dicsőségére emlékezteti. A természeticsodák tehát születnek s nem lesznek. Nemde a régi rendszabály a pisze orrú és rőt embereket eltiltja a papságtól[15])? A természeti idomtalanság tehát, úgy látszik, Istentől adott útmutató az emberek erkölcseinek megismerésére, s hogy kiket való követnünk avagy kerűlnünk."

XXIII.

Bölcs mondás.

Az olmüczi congressus[17]) alkalmával, hol Cseh-, Német-, Magyar- és egyéb országok számos nagyjai gyűltek egybe, teméntelen alakos és bohócz is csődűlt össze, a főurak konyháit kísérvén. Kiknek egyike, eléggé ügyes előadással, s kellő taglejtéssel is, német nyelven írott verseket szavalt Mátyás király előtt, mikben Europa azon fejedelmeit sorolta elő, kik a törökök támadása ellen síkra szállandókúl jósoltattak; s a seregeket, szám- és milyenségre nézve, mindeniknek tehetségéhez képest, elsorolván, azzal fejezte be, hogy azoknak parancsnoka s vezére Mátyás király leend, kit a közvélemény, mind szomszédossága, mind a törökkel vívott hosszas viadala- és tapasztalásánál fogva mindnyájok fölé emel. Ebből állt a költemény első szakasza — a második

meg' a király érdemeinek szertelen dicsőítését tartalmazá, s részben igaz-, részben pedig költöttekét. Mert volt legyen bárki azon versezet szerzője, vagy nem ismerte jól Mátyás királynak tetteit, vagy hízelegni vágyott, számos költeményt vegyítvén az igazak közé. Mert midőn nagy hadvezéri tehetségét, magas jellemét, tudományosságát, nemes szívét s bölcseségét hirdeté: igazat beszélt; de midőn ama gígási erő s venusi szépség magasztalásához fogott, ki nem tudta, mind ezt költeménynek? miután Mátyás király, köztudomás szerént, közép erejű s férfiasan szép ember. Mert nemtömör, verhenyeg, göndör, sürű s hosszú haja, élénk s szikrázó szemei, arczának pirosló színe, hosszú újjai, miknek legkisebbjeit nem nyújtja ki egészen: inkább marsi mint venusi szépséggel ékesítik. De mivel Mátyás király nagyságos jellemű ember, viselt dolgainak igaz magasztalása nincs ellenére, de a valótlant meg' a hízelgést útálja s oly annyira kerűli, hogy gondolnád, neheztel.

Végűl ez alakos munkája a mondottakért járandó jutalomra tért, saját fáradozását s a költemény előadását magasztalva. Midőn befejezte, felszólalt a király: „Munkádban sok olymit éneklél meg dícséreteműl, mikről jól tudom, épen nincsenek meg bennem. Azonban rosz neven nem veszem tőled, mert jóhiszeműleg mondád, s akként fogadom költeményedet, mint ösztönzést az erényre, s rajta leszek tehetségem szerént, hogy, a mennyire tőlem telik, szavaidat beváltsam. De azt a gígási erőt meg' ganymedi s absoloni szépséget többé ne említsd.

Már láttál engem tenszemeiddel: ha e hízelgéssel bünhödnél ezentúl, nem érdemlenél bocsánatot. Hanem fáradságod s előadásod meg' a hízelgés jutalmát akkor várd, midőn jóslataid betöltve lesznek: mert sokat mondál a mit ohajtunk s inkább reménylünk, előttünk állván a vészes török háború."

XXIV.

Bölcs tett.

Január elsején, Krisztus körülmetéltetése napján, szokás a magyaroknál strená-t, az az ajándékot, adni a beállott év jó kívánásaért[18]). A királytól úgy kérik ezt, hogy kiki mestersége szerszámait nyújtja elé: a síposok sípot, a kürtösök tárogatót, a hárfások hárfát, a szakácsok fazék- és abárló-villákat, s mások egyéb, mesterségökhöz tartozó műszereket hoznak. A király néhány aranyat lökött a fazékba, s a síp-, tárogató- s a többi holmibe külön ajándékot dobott, mert a királyi pinczemester is úgy sejdíté a csendűlésből, hogy az elétartott kupába pénz vettetett. Azonban késő estig húzódván a teméntelen ajándékosztás, mert számosan várák a királyi bőkezűséget: jelen volt Martius Galeot is, nem hogy megajándékoztassék, hanem hogy a király ajándékait elmés mondatokkal fűszerezze; hogy e dús adományozás mellett a jó kedv ne hiányozzék. Tréfás ötletek- s örömben tombolt tehát s a király által megajándékozva lőn mindenki. Ekkor Galeothoz fordúl a király, mondván: „Miért nem tárod ki te is szerszámaidat az új évi ajándék elé? Lám, ez

fazekat, amaz billikomot, némelyek dobot, s a pinczemesterek kupákat, a lovászok vakarót, a szabók tűt és ollót, a csizmadiák dikicset meg' árat nyújtván elé, megkapták illetőségöket."

Felelt Galeot, nincsenek vele a szerszámok. S monda a király: „A te szerszámaid azon munkák, miket írál, s melyek könyvtárunkat díszesítik."

Ezt hallván Galeot, inte fiának, Martius Jánosnak, hozza el a királyi könyvtárból az Emberről és A közönségesen ismeretlen dolgokról (De incognitis vulgo) írt munkát. Amint megjött velek, akkor tünteté ki leginkább bölcseségét Mátyás király, kimutatván az összes gyülekezet előtt nyilvánságosan, hogy a szakácsok-, lovászok- s efféle embereket, nem belső meggyőződésből, hanem hazai szokásból ajándékozá meg, de a túdós férfiakat nem a szokás ösztönéből, hanem belső meggyőződésből tiszteli. Mert a könyvek tokjait (tábláit) elborítá arany- és ezüsttel, s nagy öszveg pénzt teve hozzá; úgy annyira, hogy Galeot egymaga több és értékesb ajándékot kapott mint a többiek.

A királynak e cselekvése mutatá, hogy sok embert, kinek szolgálata nem nélkülözhető, kényszerűségből tart: de a jeles, bármi téren kitűnő férfiakat lelke meggyőződéséből becsüli s tiszteli és méltó módon jutalmazza, midőn amazok a keveset is azért kapták, mert kérték: Galeot meg' hallgatva s semmi ilyest nem reménylve, s nem is esdekelve, több és értekesb ajándokot nyert mint a többi mind. S mily fontos dolog, belső meggyőződésből, nem rögzött megszokásból tenni valamit: e könyv olvasóinak

hagyom megítélésére, miután az egyik a barmokkal, a másik az istenekkel közös tulajdonunk.

XXV.

Bölcs mondás.

Némely főúr magasztalva említé föl Alfonzt, Arragonia és Nápoly királyát, ki mind hős és bölcs tettei, mind lelkének nagysága s páratlan bőkezűsége által örök emlékezetet hagyott maga után. Mert Alfonz cselekvényeit s bölcs mondásait és tetteit nagyelmű férfiak irák meg. Hanem e fejedelemnek oly sok jeles dolgai között nem utolsó helyt érdemel, hogy már éltesb korában annyira neki feküdt a tudományoknak, miszerént a legtudósb emberek egyike lőn. S eme nagy király mását két egyéniségben láttuk visszatükröződni. Mert Alfonz modorait, kezeinek ékes mozdúlataival is, természetileg utánozza Beatrix királynő, és a mi legfőbb, nagy műveltségű nő maga, a túdós férfiakat becsület- s tiszteletben tartja. Ugyanis szakadatlanúl olvas vagy hallgat, őse szokása szerént. S Ferencz herczeg is, a királynő testvére, Alfonz szellemét s harcziasságát követve, tudományossága, bőkezűsége, szívjósága, fönsége, éleselméje, az ügyek kezelésébeni eszélye, veszélyek közepett szílárd jelleme, feddhetlen erkölcsei s szavatartása által oly nagy reményeket kőlt, ily ifju még, magáról mindenkinél, hogy egy második Alfonzt reménylünk látni nemsokára. Minek említsem az írók szavainak helyes idézését, Beatrix- s Ferencznek közös érdemök levén? miután Beatrix

királynő oly rögtönös és ékes előadással szólt a cseh királylyal — mert ekkor szemtanú valánk — hogy mind az a ki hallá, elámúlt. Az írók mondásait pedig rögtön s alkalmasan idézni, tudjuk hogy termékeny elme s tudományos gyakorlat jele. Nem tapadt-e meg maiglan az emberek emlékezetében, egy úrnő ingatagságáról levén, mint említém, szó, Beatrix ékes ajkairól Virgílnek tüstént e sora: „Varium et mutabile semper foemina," s a kedvesét nagy aggodalmak közt alitó ifjúra Ovidnek is emez idézete:

Res est solliciti plena timoris amor*).

A Zsoltárok könyvét ez úttal mellőzöm, mert mind olvassa, mind idézi naponként.

S hogy tárgyunkra térjünk, híre ment, hogy ezen Alfonz király megdícsérte és jutalmazá udvarmesterét, azért, mert valakinek tékozló vásárlásán pazarlással fogott ki. Ugyanis Alfonz király akkor Tiburban lakott, s az udvarmester, becses holmit kívánván beszerezni, Rómába ment. Mert XVI ezer lépést tesz a távolság. A halászok egy, a vidék s a hal természetéhez képest elég nagy pettyes-ángolnát — mert alig üti meg a három-négy fontot — hoztak eladás végett a római étpiaczra; s a halász, ritkasága miatt, mert ez az egy maga volt a piaczon, a pápa és Alfonz udvarmesterei előtt, kik egyszerre értek oda, árúba bocsátá „a többet ígérőnek." A pápa tisztje három, Alfonzé hat, a pápáé ismét tíz, a királyé húszat ajánlott, s a versengés növekedtével,

*) Aggodó rettegéssel teljes portéka a szerelem.

mond a halász: vigye az ángolnát a ki harmincz aranyat ad érte. Alfonz udvarmestere, versenytársa elhallgatván, a pénzt lefizetve, elvitte az ángolnát, s a királynak bemutatta, elbeszélvén, mimódon vásárlotta meg; Alfonz király pedig, jól megfontolva e dolgot, dícséret- és fejedelmi ajándékokkal halmozta el udvarmesterét.

Ezt hallván Mátyás király: „A méltóságos eljárást s bőkezűséget — úgy mond — soh' sem kárhoztatta senki: de ha az én udvarmesterem ilyesmikben fitogatna nekem bőkezűséget: megdícsérném ugyan, ha a vásárlott ángolnát a pápának ajándékozta volna, hadd értsék belőle az okosabbak, hogy az ő ura sem a pénzzel nem gondol, sem a torkossággal, látván hogy az ángolnáról nem fukarságból tett le, sem torkosságból vásárlotta meg. Amely udvarmester ezt tevé, dícséretet érdemelt volna kétségen kivül."

XXVI.

Bölcs mondás.

Több ízben hallám Mátyás királytól: balúl cselekesznek azon korunkbeli történetírók, kik az országok- s városoknak hajdankori neveit akarják föléleszteni, miután ebből a városokra nézve nem oly jelentes, de az országok tekintetében igen nagy tévedés s csalódás származik. Mert ha a gallusok királya most említetik, kiki tudja, hogy e nevezet alatt Francziaországot nem lehet érteni, miután az Alpokon innen és túl is fekvő gallus nemzet, Francziaország népeit épen nem foglalja magában, s zavart

idéz elő. A ki Mysiának nevezné Serviát, tévedend a névben; miután Mysia kettő vagyon; Thraciaés Mysia egy részét hívják jelenleg Rasciának. Tudjuk hogy a húnok- s avaroktól elnevezett Magyarországot Pannonia- és Daciának egy része teszi. Mit mondjak Lengyelországról? Germania és a scytha földek egy részéből állván. Sclavinia oly széles értelmű most, hogy Olaszországig nyúlik el. — Ezt pedig az országok nyelve okozza. Ausztria, hol most új Bécs fekszik, Pannoniának s egy más nemzetnek részeiből alakúlt. Olaszországban, hol az Aemilius útja van, mely szélesb kiterjedésű, s több részekből áll, Marchiának is más határai vannak mint a Picenumi terűletnek. S hogy mind ne soroljam elé, — mond a király — szükséges, az új elnevezésekkel élnünk, a nyelvek, országok, kerületek változása szerént. Mert ez sincs példa nélkül, ekként szólván III-ik könyvében Plinius: „A liburnok nemzete a Titius folyóig nyúlik; állt a mentorok, himmánok, encheleák, dudinokból s kiket Callimachus Venetiáknak nevez"; most mind ezt, egy névvel, Illyricumnak hívják általában [19]). De ha valakinek kétsége volna a városok- s kerűletekre nézve, olvassa Strabót, hol megtanúlja, hogy az egykori neveket újak váltják föl. Mert Ferrariát lelend Muentum — és Felsina helyett Bononiát. Reá ismer most Imola-, Faventia- s Forum Cornelii Sempronii-ra, habár mind Faventia, mind Bononia neve hajdanta is dívott, Fluentia Florenczczé, Patavium Paduává változott. S azon Venetia, mely Strabo tanúsága szerént, Mantuáig terjed, most, más határokkal,

Marchia Tervisina nevezet alá foglaltatik. S a hajdani Taurunum, mit az újabbkori magyarok Nándorfejérvárnak, a sclavinok és olaszok Bellogradnak hívnak, pedig mind a két, magyar és sclavin, elnevezés fejér várat jelent. Következtessük tehát: hogy, akár a nyelvek különbségét, akár a városok megújításait, akár az újont szerkezett kerületeket s az országok keletkezését tekintve, a dolgok és helyek változásainál fogva, nem javalható, a régi elnevezéshez ragaszkodni mindenkor: miután a határok változtak, s vajmi kevés az, a mi egykori miségétől el nem tért volna semmiben."

XXVII.

Bölcs tett.

János, vezeték nevén Vitéz[20]), az egyházjog- és classicai tudományokban jártas, szálas és szép termetű, korán megőszült s gyorselméű férfi, Galeotnak egykor tanítványa s laktársa volt, de Mátyás király előtt épen nem kedves. Mert rokona levén János esztergami érseknek, s egy másik János pécsi püspöknek, kik, fejöket koczkáztatva, Mátyás királytól el-, a lengyel királyhoz pártolának: úgy látszott, hogy Vitéz Jánosnál a régi gyülölet- s a rokonság nyomai még megmaradtak. Mert a mieink szeretete ritkán hal ki rövid idő alatt. Minél fogva e férfi említése nem lehetett kedves a király előtt.

Történt azonban hogy Martius Galeot, ki egyetemes tudományossága, tréfás és elmés társalgása miatt nagy becsben állt a király előtt: életét és

javait veszélyeztető helyzetben vala nem egyszer, s De incognitis vulgo munkája miatt eretnekséggel vádoltaték: de végre a nagy tudományú Sixtus pápa elé került az ügy, kinek parancsára Galeot, iszonyú rabságából kieresztetve, Romába ment. Hol is számos vetélytársat s halálos ellenséget lele: de a pápa, Galeotot, tanának bizonyságából itélvén meg, egykori állása- s birtokába visszahelyezve, feloldozá, úgy hogy Galeot, Sixtus segédkezése, ítélete s határozata folytán, előbbi állását s javait visszanyerte. Hanem a pör folyama alatt — mert az ügy hosszan tárgyaltatott — Vitéz János, mind a Galeot iránti régi jó indúlatánál fogva, s leginkább Mátyás király miatt, kiről tudta, hogy Galeot, nemes tulajdonokkal párosúlt kitűnő tudományossága miatt, szívén fekszik, legtöbbet fáradozott e dologban, s kieszközölte, hogy Romában mind azt amit Galeot becsülete s java kívánt, kegyelemmel fogadják. Amint ennek vége lett, Galeot Mátyás királyhoz röpűlt, s elmondá a dolog rendét, s reményeit valamint kétségbeesését lerajzolá — mert nem nyájas arczczal hallgatá a király — minthogy a tudatlan tömeg felbőszűlve várta Galeot kivégzését, de a műveltebbek és előbbkelők fájlalták és ügyét pártolák. Hanem e hosszas elbeszélés közben, mert a király kezdet óta végig mindent hallani akart, említve lőn Vitéz János, ki, a király iránti tekintetnél fogva, annyira fáradozott Galeot mellett.

A király tüstént teljesen letett a János elleni gyűlöletéről, s a Magyarországba visszatérőt nyájasan fogadta, s mondá: nem feledi el, mit, iráutai

tiszteletből, Galeotért cselekvék. S ezt tettleg bebizonyítá. Mert Vitéz Jánost először Francziaországba küldötte, fontos ügyekben, követül, s miután hazajött, dúsgazdag püspökséggel tisztelte meg. Ugyanis szerémi püspök ő. Szerém város pedig, mely a hegynek is nevet adott, a hajdani triballok királya-, amaz öskori Sirmustól vette-e nevét? ez úttal nem veszem vizsgálat alá. Azonban nem mellőzök más egyebet, mit a hajdankor vagy nem tudott, vagy elhallgata, vagy akkor nem látott, mert talán nem léteztek. Mivel a nyolczadik égkör megfordulása[21]) s a hosszú idő sok olyast hoz elé, a mi egykor nem volt, s eltöröl sokat, a mi hajdanta létezett. S hogy a szerémi hegy boráról hallgassunk, mivel az oly ízes zamatú, hogy párját vagy hasonlót nehéz volna a földtekén találni: a kármán körték[22]) nagysága- s kellemességéről sem szólunk, mik oly nagyra nőnek, hogy két kézzel alig lehet egyet általfogni: egy hallatlan s csodadolgot említek, miről azt mondják, hogy máshol sehutt nem fordúl elő. Ott ugyanis arany terem, vessző alakban, hasonló a spárgához, néha meg' a szőlőtőke körül tekergőzött kacs formájára, többnyire két arasznyi hosszaságban; mit sok ízben láttunk. De ez a szőlőtőke körül termett aranyspárga vagy kacs nem igen tiszta érczű, mivel oly erű mint a rajnai arany[23]), s azt tartják, hogy e természetes-aranyból csinált gyűrűk, könnyen készülvén — mert semmi munkába nem kerül, a karikára hajlított aranyat újjunkra vonni — meggyógyítják a szemölcsöket. Aminthogy nekem is van efféle aranyvesszőből gyűrűm.

Ily táj püspökségére méltatta tehát Vitéz Jánost Mátyás király: mert e nagy fejedelem senkit nem hagy jutalmazatlan, ha méltó ok van reá.

XXVIII.

Bölcs tett.

Mátyás király bámúlatos szorgalmát, mind nagy mind kicsiny dolgokban, ez mutatja főleg: minden levelet, mit szerteküldöz, vagy maga mond toll alá, vagy ha mások írták, elolvassa; valamint a hozzá intézetteket, bárhonnan érkezének, rögtön átfutja. Mert számos nyelvet ismer: tud, mint mondók, latínúl, teljesen érti s bírja a bolgár nyelvet, min a törökök okmányaikat szerkesztik, mert a szlávtól nem igen üt el, mely szélesen elterjedett levén, számos fajokból áll. S Mátyás király járatos benne; minél fogva cseh, lengyel, ruthén, dalmata, bolgár, kúr, rácz, brenc, roxolán s számos más népekkel tolmács nélkül szól; a szláv nyelv, mint tudjuk, mindezeknek anyja levén. A német nyelvet pedig még gyermek s mint rab tanúlta meg, s már férfikorában, folytonosan közlekedvén a némethoni fejedelmekkel, tökéletesíté. Hanem a németek, csehek és lengyelek néha anyanyelvökön, többnyire a latínon írnak: egyedűl — a kereszténységet értem — Magyarország ír csupán latínúl. Mert a magyar nyelv nem könnyen írható, miután a pontozás legcsekélyebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kiejtés értelmét. A magyaroknak ugyanis vannak u betűben végződő szavaik: de értelmök változik,

ha e betű tárt, s ha meg' összevontabb s zártabb ajakkal ejtetik ki, amit írással jelzeni nem lehet, a mennyiben a latín nyelvnek egy u-ja van, s a magyarnak négyféle kellene, ha ki minden különbséget kifejezni akarna; és így tovább. S nyelvök az országok megnevezésében is igen szegény, mert egyet sem neveznek a maga nevén, hanem körülírással élve, nemzetségi nevén mondják, s utána teszik: ország. Olaszországnak nevezik Italiát, a mi annyit tesz mint az olaszok országa; Tótországnak a tótokét, Németországnak a németekét. És így a többit. Számos tót — és latín szavaik is — vannak; quid quaeris, mondják: mit keres? a c és q rokon betűk levén.

Elég ezekről; térjünk vissza a királynak ama gondossága- s emlékezetéhez a legcsekélyebb dolgokban is. A hadviselés roppant fáradalmai s válságai közt, ellenség közepett, midőn a tábor indulófélen, egyetemes zaj és lárma közt — mert így van, midőn annyi ezer fegyveres ember és szekér kimozdúl — Ausztriának egyik városában, mit hévvizeis pompás fördőiről Fördőnek (Balneum = Baden) hívnak, volt Martius Galeot is, ki Olaszországból jött, hogy mind kiházasítandó leányainak hozományához segedelmet kérjen a királytól, mind hogy tanúja legyen a király dicsőségének. Mert pár nappal azelőtt ostromlotta meg a Haynburg nevezetű, bástyák- s hadinéppel megerősített nagy várost, majdnem megvívhatatlan várával; mert magas hegyen fekszik, s túl van az ágyuk horderején[24]). Azonban Galeot, megnyervén a kiházasítási segedelmet,

vissza akart honába térni, nem kísérhetvén a királyt; s a királyhoz járúlt, bízva emlékezetében *), mondván, hogy veszély nélkül, ha ő fölsége nem gondoskodik, nem mehet haza; az ellenségnek gyakor kitörései s azon országban dívó rablások miatt; s ehez járúlt az is, amit Galeot tudott, hogy némely fő úr előtt nincs kedvességben. Mert húzamosan forogván a királyi udvarban, ki nem kerűlheté, hogy jó embereit, tisztes ügyekben, ne pártfogolja, minek folytán ellenségeket is szerzett; minthogy a kik Galeot barátait bánták, azok Galeotnak sem voltak jóakarói. Emberi dolog, hogy a ki sok barátján segél, sokak gyűlöletét is vonja magára, kik ellenfeleik pártfogolását bántalomúl tekintik. A király, az általános zsivaj között, s alig válthatva szót Galeottal, monda: „Gondom lesz reád.“

Két nap múlva, midőn a király, a tábort elindítandó, fegyverkezett, s mint mondók, minden mozgásban volt, s szokás szerént innen is onnan is ezer nemű bajokkal volna elfoglalva, mindenféle nyelvek harsogása közben — voltak ott ráczok, törökök, csehek, németek, lengyelek — Galeot ismét megszólítá a királyt. Minthogy Mátyás király erős emlékezetű, kegyes a kihallgatásban, a válaszolásban serény és gyakorlott; előadását majd nyájas, majd komoly tekintettel s a tárgynak megfelelő tagjárással kiséri, s hangja is oly csengő, hogy messzire elhallik. Megpillantván Galeotot, monda: „Szekereket, kíséretet, s pénzt és élelmet kapsz; menj vissza Magyarországba, s ha ott léssz, megírom mit légy teendő.“

*) Az az: bízván benne, hogy nem feledkezett meg.

Távozánk onnan, a király Bécsbe a hadsereggel, én, kedvező remény- s kilátással, Magyarország felé, minthogy bőségben s kivánatom szerént volt mindenem, elismerve Mátyás királynak, a legparányibb dolgokra is kiterjedő roppant emlékezetét s gondosságát, s a tudomány emberei iránti szertelen kegyességét. Mert senki sem merészlé, a hatalmasok közűl sem, Galeotot csak egy intéssel is bántani.

Hanem azt, a miben Cyrus persa királyhoz hasonlít, nem mellőzöm. Ő, mint amaz, névszerént ismeri valamennyi katonáit. De mivel Mátyás király sajátkezűleg írja leveleit[25]): rendkivűl röviden fogalmazza; azonban kézírása gyönyörű, közép formát tart az ó- és újkori betűk között. Ír pedig kedves embereihez, mint több izben látók; mert János esztergami érseket, kit akkorban leginkább kedvelt, többnyire önkezíí levelekkel hívta magához.

XXIX.

Elmés tett.

Magyarországban, mivel egykor a keresztény hitben ingadozott, a pápák s a szentek közé sorolt királyok bizonyos óvó-intézkedéseket rendelének. Ugyanis, a magyar fejedelmek, mint mondatik, meghagyák, hogy a kik a szent feszűletet tisztelettel nem fogadják, kemény büntetéssel fenyíttessenek: a kereszt iránti tisztelet világos tanújele levén a kereszténységnek. Ez az oka, hogy jelenleg is még a magyar falvak útczáin számos keresztet látunk egyenes póznákra tűzve, elfogadtatásának jeléűl; s országos

szokás hogy Vizkereszt ünnepén a papok, egyházi öltözetben, minden házba bemennek, keresztet víve magok előtt, megkísértvén mintegy, ősi szokás szerént, a kereszt elfogadását, s bizonyos szent igéket mondanak és bért szednek[26]).

Tolnán valánk, mert nagy város az, a Duna partján, s Vizkeresztkor, mint ott szokás, a papok a királyi lakba jöttek, s szent igéket mondtak s bért szedének. De mialatt étel- és italra vártak — a tájtt úgy tesznek — Mátyás király a számos fő úr közűl némelyeket kézen fogva vont azon részébe a teremnek, hol a papoknak külön, s külön hely volt jelölve a fő urak számára. Azok közt vitte a király Thúz Jánost, nagyelmű s latín, magyar, tót nyelven ékes előadású s fontos dolgokban nagy fénynyel működött férfiút, egykor a király atyjának igen kedves emberét, s Mátyás király előtt is hosszú időn át nagy becsben állót, kinek segélyével számos és pedig súlyos ügyeket intézett el a király[27]). Azonban jelenleg honától távol, Velenczében, magányéletet él neje- s gyermekeivel, minek okát kinyomozni nem tudtam soha. Aminthogy a Thúz János sorsa s állása változásának oka előttem ismeretlen. Hanem térjünk oda honnan kiindulánk. Álmélkodván kiki, mit akar a király ez erőszakoskodásával, hogy a papi testűlethez vonzá ezeket, mond a király: „Párjával, a régi közmondás szerént, örömest találkozik kiki.“ — Nevetve tiltakozván mindannyian: ők nem papok, hogy papokhoz párosíttassanak, s nem is örömest találkoztak, mert erőszak követtetett el velek, monda a király: „Igazatok van, mert a világi urak

szentségileg (in sacramentis) különböznek a papoktól, hanem más egyébben szakasztott másai vagytok a papoknak. Minthogy egyitek sem házas.“ (Thúz János ugyanis még nőtelen vala, s tudjuk hogy a papok nálunk nőtlenül élnek). „Titeket tehát nőteleneket a nőtelenek csapatába vittünk s kiűztünk minkörünkből, mint idegeneket s nem hozzánk valókat. Mily könnyen ment ez, senki inkább meg nem itélheti mint én, ki oda húztalak: oly könnyű volt az, hogy semmi fáradságomba nem került. Könnyen csatlódtatok tehát ama papokhoz, mint párjaitokhoz, miként a közmondás igazán mondja.“

E szavakra felvidúlt s nevetésre fakadt mindenki. Minthogy tréfás mondásait bizonyos bájjal szokta előadni Mátyás király, arczát, hangját s mozdúlatait mindig a tárgyhoz alkalmazva.

XXX.

Bölcs tett.

Esztergam, város Magyarországban, a Duna partján, Budától, hová vizmentében mennek alá, harminczezer lépésnyire van, magas halmon igen erős és szép várával. Méltán is, mert egykor királyi palota és lakhely vala; s e várbeli temploma — porfírkőből épűlt homlokzat- és padolattal — messziről kilátszik, s arany és ezüst kelyheivel, nemkülönben gyönyörű s dúsgazdag papiöltöny-készletével méltán versenyezhet mind a többivel. S Esztergam egyik fővárosa Magyarországnak, dúsgazdag érsekséggel, minthogy kedvező viszonyok között, százezer aranyra

ment jövedelme; most azonban alig rúg felényire. Ezen vár ura János érsek volt, kiről fölebb emlékezénk; számos tudományokban nagy jártasságú férfiú, s az astrologiának oly nagy híve, hogy a csillagászi naplókat magával hordozva, semmit nem cselekednék, mielőtt a csillagzatokat meg ne kérdené. Jeles s majd minden szakban kitűnő férfiak környezék. Aminthogy mi is, kik az Emberről írt munkánkat neki ajánlók, soká időztünk udvarában.

De azon túdósok közt volt egy éles- és eleven elméű hittanár, siciliai nemzet, a sz. Domokos rendéből, Gattus János, sokat-tartó magáról. Ugyanis azt állítgatá, hogy a hittan valamennyi kételyeit rögtön meg tudja oldani; mindenek fölött Mátyás királylyal ahítván vitatkozni. Minthogy Galeottól, ki őt Olaszországból Magyarhonba hozta, hallá, hogy az éleselmű s képzett nyelvű király szokása, talányokat adni fel megoldás végett a túdós férfiaknak, s cselfogásaival annyira szorongatni s zaklatni az embereket, hogy semmi sincs nehezebb, mint az ő védveinek háló- s tőrei elől megmenekedni.

Történt vala, hogy a királynak Esztergam felé volt útja, s az érsek vendége lőn. Mit megtudván Gattus, fölötte örvendezett, gondolván, itt az ideje felmutatni tudományosságát s megnyerni a király kegyeit, kitől sokat reménylt. S hogy hosszasb ne legyek: elkészűl a fejedelmi vacsora, s fűtött szobában, mert tél volt, s télben a magyarok fűtött, meleg vagy langy, szobákat használnak, a szerént, amint a fagy és hideg kívánja; s bennek is hálnak, habár az ártalmára van az egésségnek; mert a fűtött szoba

sűrű gőze felizgatja az emberi test érzékeit, s megszállja az agyvelőt, miből többnyire fejfájás következik.

Megérkezvén már az asztalhoz ülés ideje, mondják a királynak, hogy Gattus János a várban van, s hívatnék meg a vacsorához, vitatkozás végett, a mi a királynak fő szenvedélye, s különösen étkezés közben: mert egyébkor alig győzi meg dolgait. Elhívatván a király parancsára, helyt vőn a királyi asztalnál, hol a pécsi püspök s az esztergami érsek — mert mindakettőt Jánosnak hívják — nagy tudományú férfiak, egy más püspök, Thúz János és Galeot ülének. Amint megvolt a királyilag pazar vacsora — (mert a magyarok szer fölött pazarok az étel- s italneműekben, s sokféle borokkal élnek; minthogy a magyaroknál most dívik az a szokás, mely, a történetirók szerént, egykor Galienus római császáré vala, ki is mindennemű bort használt pompás lakomáinál) — midőn tehát Gattust a bor, étel és szoba melege neki hevíté — minthogy, Ovíd szerént, a bor lelket éleszt — nem várva végét, önmagáról kezdett beszélni s kérkedni tudományával, állítván, hogy a theologiában nincs semmi, ami előtte titok volna, s hogy e tan minden rejtelmét, bárhol vala, minden fönakadás nélkül megfejté, s akármi kérdést megfelelni kész. De a király, mint fortélyos ember s a korunkbeli theológok módját jól ismerő, kik csupán a nehéz és szövevényes tárgyakat hajhásszák, s Tamás és Scotus bonyodalmas tételeit a sz. Háromságról, az Isten tulajdonságairól s az Úrvacsoráról, nézegik csupán, s az erkölcsiekkel s az Evangeliumok

magyarázatával nem törődnek — Gattus Jánost, ki annyi mindent ígért magáról, rögtön megszólítva nyájasan, kéri, oszlatná el egy, lelkében rég fészkelő kételyét, miután senki nem tudott neki e tárgyban kielégítő választ adni. „Régóta haboztam, úgymond, miért hogy Krisztus, Isten és ember, igazságosan és bölcsen cselekvő mindent, némelyekben épen nem látszik az igazságot követni; minthogy az igazság érdem szerént oszt jutalmat. S a fillért érdemlőnek aranyat, s az aranyat érdemlőnek fillért nyújtani, ki nem látja, hogy az igazsággal ellenkezik? S hogy Krisztus akként cselekvék, az Evangelium bizonyítni látszik. Mert miután Pétert és Jánost kedvelte a többi apostolok közűl: érdemeiket nem a kellő mérlegen latolta. Mivel Pétert, ki Krisztust elhagyta, megtagadá s elesküvé hogy róla tudomása volt, a legfőbb papi méltósággal ruházta fel; s Jánost, ki halálaig hív maradt Krisztushoz, kit semmi vész, semmi halálfélelem, semmi veszély nem bírt tőle elszakasztani, méltóság és dísz nélkűl hagyá. Mert, hogy magamról szóljak, ha két barátom volna, s az egyik a harcz és viadal kezdetével megfutamodnék, a másik meg' mindvégig kitartva, nem hagyna el soha: ama szökevényt és hűtelent becstelenséggel, s talán halállal fenyíteném: azt pedig a ki megállt helyén s minden veszély közt híven maradt velem, jutalom- és tisztességgel halmoznám el, s ezt, úgy hiszem, mindenki jóváhagyásával. Mert ha a szökevény megtiszteltetnék, s a küzdőnek és hívnek semmi dísz nem nyújtatik: ki tagadja, hogy az erénytől megvonatnék jutalma s a pulyaságnak

élemény adatnék? Cicero mondja — úgy tanúltam mestereimtől: hogy a köztisztelet éleszti a tudományokat, s a dicsőség mindenkit törekvésre gyúlaszt. Mi egyéb tehát, Pétert, János mellőztével, a főpapságra méltatni, mint a tanítványokat arra inteni: kerüljék az üldözéseket, ovakodjanak a kínpadoktól, ne szenvedjenek semmi gyötretést, hanem szökjenek azonnal, s tagadják meg Krisztust. Ezt akartam mondani, megfejtést várván. Mert soha nem hitetem el magammal, hogy Krisztus ezt ok nélkül tevé. A mit pedig ellenkezőnek látok az igazsággal: az nem Isten igaztalanságának, hanem az emberi tudatlanságnak tulajdonítandó."

Ekkor Gattus János a király beszédét mintegy rendben szakaszonként ismételé: de midőn a kétely megczáfolása- s fejtéséhez lát, elkedvetlenedve, zavartan kezd beszélni, állítván hogy „az Istenség titkainak okát fürkészni nem kell semmi módon. Mert mi oknál fogva tette Krisztus, hogy Pétert megtisztelte, Jánost dísz nélkül hagyá, az nem tárgya az emberi értelemnek, meghaladván a theologok elméjét; mivel e nehéz és mélységes ügyet Krisztus magának tartá fel; nem is merte soha senki e kérdést fölvetni. Nemde korunk, de a hajdan is, számos efféle fürkészőt tévelygésbe láta esni? Minél fogva kérem Fölségedet, ne hozza szőnyegre ezen isteni s beláthatlan titkokat, mert tőrbe keríthetnének s tévekbe hálózhatnának bennünket."

Mátyás király, Gattus e szavait hallván, így szóla: „Amiket felhoztunk, nem isteni titkok, miknek semmi nyilvánságos oka nem látszik; hanem

erkölcsiek, s értelmes ember által könnyen beláthatók."

Erre Gattus, fellobbanva, monda: „Ne szabják ki nekem a theologia körét, mit jól ismerek: mert nincs oly vakmerő, ki hittani dolgokban velem mérkőzni bátorkodnék, minthogy, úgy tartom, ez isteni tudományban nincs semmi előttem ismeretlen. Mert áttekinték valamennyi könyvtárt, s e kétely megfejtése nem fordúl elő sehol."

Ekkor így szól Gattushoz Mátyás király: „Nem sok könyvet olvastam a theologia köréből; más szakokból sem számosat; mert gyermekűl, királyi polczra emeltetve, keveset tanúltam a sokból, s a hadtudománynyal foglalkoztam némileg: mindamellett, úgy gondolom, e kérdés megfejtését könnyű lesz megtalálni."

Gattus, tűrelmetlenűl, a király szavába vágva: „Hagyjunk fel ezzel, úgymond, mert, mint mondám, nincs az sehol."

Akkor Mátyás király parancsolá, hozzák elé sz. Jeromos munkáját Jovinián ellen, ahol ezen szavak állanak: „Azért választatik egy a tizenkettő közűl, hogy fő rendeltetvén, a szakadásnak alkalma elháríttassék. De miért nem választatott János, a szűz tisztaságú? az életkor iránti tekintetből történt, mivel Péter idősb vala; nehogy a még ifjú s csaknem gyermek, hajlott korú férfiak elébe tétessék, s nehogy a jó mester, kinek a viszálkodás okát el kellett tanítványaitól távolítni, s a ki mondá vala nekik: „békeséget adok nektek," „az én békességemet hagyom nektek," és „a ki nagyobb akarna

lenni köztetek, legyen a legkisebb mindenek között," — okot adjon a szeretett ifjú elleni irígykedésre. Hogy pedig tudjuk miszerént János akkor ifjoncz vala, nyilvánságosan tanítja az egyházi történelem; minthogy Traján uralkodásaig élt, az az Urunk szenvedése után hatvannyolcz évvel múlt ki, amit mi is, jeles férfiakról írt munkánkban, röviden érinténk. Péter: apostol, s apostol János is; hanem Péter csupán apostol, János: apostol, evangelista és próféta. Apostol, mivel az egyházi gyülekezetekhez írt; evangelista, mivel az Evangelium könyvét szerzé, mit, Mátén kivűl, a tizenkét apostol közűl más nem teve; mint próféta, Pathmos szigetén, hová Domitianus, az Úrnak tanúságtétele miatt száműzte, a jövőnek számtalan rejtelmeit tartalmazó Jelenéseket látta." — Eddig Jeromos, ki e kételyünket, részben, megoldá, s alkalmat nyújta, hogy mi is fejtegessük a többit. A bűnöst, hűtelent és megtagadót a szűz János elébe tette a főpapságban Krisztus, hogy bocsánat reményét nyújtsa a vétkezőknek. Mert a bűnös és hűtelen Péter, a nőölelés lázas hatályát tapasztalván, az emberi gyarlóságot s a kéj hatalmát ismervén — mert nős ember vala — a bűnösöknek s a buja gerjedelmek rabjainak (okúlván mesterének példája által, ki tanítványa vétségeit, miután keservesen megsiratta, megbocsátá s nemazokúl vevé) könnyen megengedne, bocsánatot adna s a bűnbánókat tisztességre s méltóságra emelné. Mert ha a szűz s a hitben szilárd János főpap lett volna, kötés és oldás hatalmával: ki az érzéki kéj gyönyöreit s hatalmát soha nem tapasztalá, s kit

Krisztustól eltántorítni nem bírt semmi vész: saját hasonlatosságára ohajtotta volna az emberi nemet szilárdítani, s a Krisztus és hit elhagyóit s az érzékiség által megrontottakat elűzte volna kérlelhetlenűl. Mert nem gyarlóságból —, hanem lelki gonoszságból bűnhödőknek tartotta volna őket, kik, síránkozással fájdalmat színlenek. Bölcs oknál fogva történt tehát, hogy Péter a főpapságban János elébe tétetett, a mit te, Gattus János, Istennek ama kinyomozhatlan végzései közé soroltál."

Ezt mondván, az asztal feloszlott, Mátyás király éleselműsége mély benyomást hagyván lelkünkben.

XXXI.

Bölcs mondás.

Buda városa hegyen fekszik, mit a Duna mos; honnan vette nevét, bizonytalan; vagy amaz őskori Budáliától, vagy a Buda nevű szent férfiútól; nem mert ez épité, de hogy, kitűnőségénél fogva, azon férfiú nevét adák neki. Buda pedig, sz. Jeromos tanúsága szerént, első rangú bölcs volt azon indiai sophisták között, kiket Gymnobrachmánoknak (meztelen járók) hívnak; kit egy szűz, mint ők tanítják, oldalából szűle. Azonban igaz-e e szűlés vagy hamis? nagy súlyt nem helyzek reá. Hanem az kétségtelen, hogy Buda egy nagy bölcs neve, ki az indok hittanának alkotója volt. Ezt azért mondottam el, mert Magyarországban gyakran fordúl elő az ismeretes nevek hasonlósága, miként Sirmium (Szerém) városa fentartja a név hasonmását Sirmiussal,

a triballok ős királyával. S hogy egyenként ne soroljam elő mind, Strigonium (Esztergam) máshol, mint Magyarországban, is van, valamint Pestum (Pest), ekként énekelvén Paestumról Virgil költeménye:

Vidi Paestano gaudere rosaria cultu*).

Mert ez olasz; hanem a magyar Pestum, a Duna partján, szemben Budával fekszik, a Duna folyván közöttök. Amaz rónaságon terül el, emez hegyen, melyből számos hévforrás buzog fel, s szőlők- és fákkal van beültetve; úgy hogy Buda egy oldalról szőlőgazdag halmokra, a másikról Pestre s sík térre néz. S a lejárás belőle a folyóhoz oly nehéz, hogy a sz. Mária egyházától[28]) a Dunáig majd fél stadiumnyira kőlépcsőzet visz, a királyok fényes bőkezűségéből.

S hogy mintárgyunkra térjünk, midőn Budán tanácskozásra gyűltek az országnagyok, s a királyhoz bemenetel még nem volt szabad, köztök vala Báthori Miklós, nemes eredetű férfi, s méltóságára nézve váczi püspök[29]). Vácz pedig XX ezer lépésnyire fekszik Budától; azonban Váczról Budára víz mentében megyünk. Ez a Miklós püspök tehát, jeles tulajdonai, lelke nemessége, méltóságos külseje által egyiránt kiváló férfiú volt; mert tudományos neveltetését Olaszországban nyervén, ismereteit gond- és szorgalommal szaporítva, semmi fáradságot, kitartást, költekezést, képződése végett nem kímélve, mi hamar annyira vitte, hogy tudományát és képzettségét

*) Georg. IV. 119. Paestumi művelésben láttam a rózsakerteket. — Lucániának, kétszer, május- és septemberben, virágzó rózsáiról elhírűlt városa.

a legelső és jelesb bölcsészek csodálattal ismernék el. Ő tehát, midőn a nagyok tanácskozmányra gyűltek, hogy henyén s fecsegve ne töltse idejét, könyvet hozott magával, ha jól emlékezem, Ciceronak Tusculanumi kérdések című munkáját; sokan csúfolkodván, hogy e jeles ifjú ott, szokás ellenére, könyvet olvasott. Mert újság volt a magyarok előtt, hogy püspök, s különösen ott olvasgasson, ahol beszélgetni s társalogni szoktak.

Ezenben jő Mátyás király, s könyvet látva a Miklós kezében, így szól Galeothoz: „Miklós, gondolom, egykor tanítványod és laktársad vala, szenvedélyes barátja áz irodalomnak és tudományoknak; s helyesen. Mert az Apostol, püspököket rendelvén, így szól a többi közt, hogy a püspök kell hogy tudományos ember legyen; tanítni pedig senki sem képes ha tudománya nincs. De a tudomány vagy felűlről íhletik belénk, vagy szorgalom- és fáradsággal szerezzük. Miklós tehát helyesen cselekszik, hogy, a henyeséget s hivalkodást kerűlve, olvas és tanúl és lelkét műveli.“ — Ekkor azon főurakhoz fordúl Mátyás király, kiket nevetni hallott. „Ne csúfoljátok, úgymond, amit, nem látva be, felfogni nem bírtok. Gúnyt űztetek Miklós püspökből. Hallottátok, nemde, valaha, hogy Romának legbölcsebb embere, mint a történelem mondja, egy Cato nevezetű férfiú volt, kinek halálát, mely Uticában történt — Utica, város Afrikában — ama győzhetlen imperator Julius Caesar, nehéz szívvel viselte, ámbár mindig ellensége volt; ez az isteni elméű, csodálatraméltó tudományú, mindenek előtt fő tekintélyben

álló Cato, a henyeséget a bűnök éleményének tartván, míg a római Senatus egybegyűlt, mindig valamit olvasgatott."

Ezt hallván, elámúltak, kik Miklós olvasását csúfolák; mert Miklós szerénységét, nemességét, bőkezűségét ismerék, családa régiségét csodálák, s testvérét, Báthori Istvánt, a törökök ostorát s veszedelmét, tisztelettel emlegeték, Miklós ékes modorát javalák, s szende, kellemes és cicerói előadását naponként tapasztalták, lelke elevenségét s szilárdságát, feddhetlen nemes jellemét, s a barátságban őszinteségét méltányolák, a dölyf- és nagyravágyásnak semmi jelenségét nem látva benne, s elismerve, hogy nagy és dicső őseinek s István testvérének díszére s becsületére van és volt; csupán azt kárhoztaták, értetlenségből, benne, hogy, a honi szokás ellenére, a királyi teremben olvasgatni szokott. Mert jól tudák, mily lelkülettel, mily magas elmével tűré, és végre legyőzte vetélytársainak s irígyeinek bántalmazásait; midőn a gyűlölségek zivatarában, a fenyegető veszélyek forrongása s az irígyek felzajdúlása közepett ugyanannak mutatkozott, a milyennek kedvező viszonyok közt tapasztalák. Nem említem, mily pompásan újítá meg az egyházat, építőket és művészeket Olaszországból híva szertelen költséggel; hogy lelke nagyságának mind az egyház, mind a püspöki lak megfeleljenek. Egyet azonban nem mellőzök. Midőn Magyarhonban már két évet töltöttem, s Miklós látogatására rándúlék: oly szívességgel fogadott és láta el házánál, hogy enmagam is álmélkodám e páratlan vendégszereteten. E mellett folyvást nógatott, írjam meg Mátyás

király viselt dolgait, nehogy e nagy fejedelem tettei, mik a hazának díszére voltak s dicsőségessé tevék, feledésbe süllyedjenek. Nagy mértékben nyerte meg tetszésemet háztartásának méltóságos s ékes mivolta is; minthogy nála mindig vagy szónokolnak, vagy tanúlmányoznak, vagy lant kiséretében énekelnek, vagy komoly beszéd foly; nem ismerik ott a renyheséget, hívalkodást s az idő hasztalan tékozlását. Mert a vártól a kertekig, miket ő keríttete be s halastavakkal ékesített, s a kertektől meg' a várig gyakorta sétálgat, jeles férfiak kíséretében, könyveket víve, s útközben is vitatkozással töltve az időt. Néha hintón kocsiz ki a püspök, nézve a kellemes és nyájas, szőlők- és fákkal mintegy bekoszorúzott halmokat, s olvasgatva és tisztes vitatkozással; úgy hogy méltán hiszik, hogy ama Bacchusnak szentelt virágzó halmokat mind Minerva mind a Musák gyönyörködve lakják s látogatják.

XXXII.

Magyarország magasztalása.

Művecskénknek immár, fenséges herczeg János, véget vetünk, nehogy a példák szertelen bővsége gyönge korod túlterhére legyen. Mert ha mind azt, amit atyád, Mátyás király, jelenlétemben cselekvék és mondott, egybegyűjteném: bizonyára terjedelmes kötetet töltene be, mely Téged, nagyságával talán elriasztana olvasásától. De a sok közül keveset szemeltem ki, mik korodat követésre buzdítsák s az erényre lelkesítsék. Mert amit leírtunk, nem csak

Te, fia, hanem széles e világ követésre méltóknak lelendi; miután a komoly nyájasság vagy nyájas komolyság, s a tréfákkal fűszerezett bölcseség vagy bölcseséggel elegy tréfa senkinek, még ha műveletlen is, ellenére nincs. Legyenek tehát ezek reád nézve a követés tűköre, hogy e példák által képzetten, nagy dolgokra képes kormányzónak tartassál. Az ország nagyjai, a mily magasan állnak méltóságban a nép fölött, akként tartoznak azt erényekben meghaladni, hogy uralmukat senki terhesnek ne érezze. Mert hogy Magyarország kitűnő főurakban bővölködik, már régóta tapasztalók. S nehogy a püspökökről megfeledkezzem, nemde Orbán, a győri püspök s Mátyás király kincstárnoka[30]), tekintve fényes udvarát, pompás házi készleteit s bővölködését mind abban a mi jó és szép, nem oly dúsgazdag-e, hogy más országban talán egy kis király vagyonával vetekedik? S mit mondjak szivélyességéről? tárva látván vendégek s idegenek számára gazdag készletű asztalát, mit a legtúdósabb meg' a legvitézebb férfiak vesznek körül folytonosan. S bár, oly teméntelen, valamint súlyos foglalkozása miatt, a lakomák vigasságán kivül többnyire komolynak látszik: azonban nem az; mert társalgásában nyájas vidámságot lelendesz. Azt valóban csodálatraméltónak tartom, hogy annyi és oly ügybajokkal terhelve — mert az öszves Magyarhon terhét ő viseli a jövedelem behajtása s kezelése körül — olvas is, vitatkozik is, s különféle szakú könyvekben járatos. Mert ama fényes és naponkénti lakomáiban tudós férfiak vevén részt: jelenlétemben történt, hogy kétes vita folyt

egy valóban nehéz tárgy fölött, s eltérők levén a vélemények, könyveket hozatott elé belső szobájából, s a kérdésre vonatkozó idézeteket rögtön föltalálta, amit semmikép nem tesz vala meg, ha járatos nem volna a könyvekben. Ezekhez járúl ama csodálandó hűsége is Mátyás király iránt, hogy éjjel és nappal azon törődik, miként őrizze meg és növelje mindütt a királyi díszt. Mert mindenki tudja, mennyit nyom egy kincstárnok képessége s jóakarata a fejedelmi tekintély föntartására: miután Magyarországban minden pénzbeli fizetés tőle, mint egy kútfőből, ered: semmi fáradalmat, semmi gondot nem kímél — ott sem, hol tisztes mentsége lehetne — ami a királyi díszre s méltóságra vonatkozik. Mert a királynak, gyakori és fényes, ajándokait őmaga, Orbán szolgáltatván ki: a fizetés gyorsasága s az adás nyájassága által sokkal becsesebbé teszi az átvevők előtt. S ha látja hogy a király valami jeles férfiút adományozott meg: maga is megtoldva azt sajátából, mutatja, hogy királyuk szokásait a főuraknak is követni tartozása.

De hogy a dologra térjünk: e művecskét Neked szenteltük, fönséges Herczeg, hanem itésze- s bírájaúl Mátyás királyt tesszük. S följegyzünk több mást is, ha tapasztalók, hogy a kezdemény megnyerte Mátyás király kedvezését: mert az elmeművek legilletékesb birája ő. Aztán a Tiédet, ki atyád erkölcseit s erényeit követni, s e mű példáit éjjel és nappal emlékedbe idézni tartozol, hogy oly dicső atyára s a magyar fejedelemségre méltónak itéltessél. Dicső pedig ily derék faj fölött uralkodni:

mert hogy a magyarok, mind természeti tulajdonaik szerént, miként Jeromos tanúsítja, mind az ország fekvésénél fogva, miután a pannonok erkölcseit ölték fel, fortélyosok is, vitézek is: nagyelmű férfiak ítélete bizonyítja; Tibull a költő mondván: „testis quoque fallax Pannonius*) a pannonok-, mint a római név ellenségeinek eszélyességét csalárdságnak nevezve; és Statius, Sylvae című könyvében:

Pannoniusque ferox arcuque horrenda fugaci
Armenia**).

Hogy pedig az oly merész s egyszersmind eszélyes nemzet, milyennek a magyart megismerők — mert Pannonia őt uralja — a legjelesb s dicsőbb: senki józan elmű kétségbe nem voná soha.

---

*) Tanú reá a csalárd pannon is.

**) Az ádáz pannon, s az elsuhanó kézíja miatt rettenetes Armenia.

PÁRBESZÉD

MÁTYÁS KIRÁLY DICSŐ TETTEI- ÉS TULAJDONAIRÓL.

DICSŐ MÁTYÁS

Magyar-, Cseh- és Dalmátország stb. győzhetlen királya
ő kir. szent Fölségét mély tisztelettel üdvözli

CARBO LAJOS.

Ha valamennyi olasz fejedelem s a külföldi királyok életét és erkölcseit tekintem s figyelmes vizsgálat alá veszem: alig találok egyet is, kit a dicsőség bármely nemében Eléd tehetnénk vagy bár csak hasonlíthatnánk is Hozzád, fölséges MÁTYÁS, győzhetlen király. Mert hadi képzettség tekintetében — ami nagy férfiak saját, s a fejedelmeknek nélkülözhetlen tulajdona, nem hogy bántalmakat kövessenek el, hanem hogy azokat visszaverjék — valóban nem találunk egyet is, aki Veled a vezéri nagyság elsősége fölött versenyezni merészlene. Amit ugyan a Te dicsőn s magasztosan viselt dolgaid világosan bizonyítanak s napnál fényesebben tanúsítnak; majdnem egymagad levén, ki az ádáz törököknek s a keresztény név halálos ellenségeinek szakadatlan támadásait megállani és visszaverni bírod; mely caesári serénységed és dicső őrködésed ha nem állana gátúl

előttök: kétségen kivűl diadalmasoknak hinnék magokat s rég megveték vala lábukat Olaszországban, amihez mind addig, míg Mátyás él és virágozik, reménységök nem lehet. Képzelmet meghaladó az, ami mindent hord ide hozzánk naponként a hír a Te diadalmaidnak csodaszerű sükeréről: mikben Te mindenha nemcsak mint dicső hadvezér, páratlan bajnok, s a hadtudomány legmélyebb ismerője vagy az általános csodálat tárgya: hanem egyszersmind a legeszélyesb s igazságosb fejedelemnek is elismertetel; és hogy valamint leleményos elme s hadi fortélyosságban Hannibált vagy Sertoriust felűlhaladod: úgy nemes szív, szerénység, mérséklet, s nemes és feddhetlen jellem tekintetében Scipiót vagy Marcellust látszatol visszaidézni. Ó halhatatlanságra méltó férfiú, ó te a világ' uralmára legérdemesb fejedelem! De valamennyi fényes tulajdonaid között az, szeréntem, a legragyogóbb, hogy a tudományos, s ismeretek- és ékesszólásban jeleskedő férfiakat buzgón pártfogolod és kitüntetés- s adományokkal elhalmozod; kik a te Fölségedhez tisztelgés végett közelednek, nem távoznak tőled adományozatlanúl; szónok, költő, bölcsész, bár mi túdós férfiakat, pénz- és ruházattal megtisztelve', nagy értékű lovakkal megajándékozva ereszted el s kötelezed le hogy Reád emlékezzenek. Ez ugyanis a királyok és fejedelmek tulajdonképi erénye; mert bármi dús mértékben bírjanak is a többivel, s csupán a bőkezűség hiányozzék: megszűntek méltók lenni a fejedelmi polczra, mire érdemessé egyedül a jótékonyság teszen. Istent magát sem szeretnénk, ha kegyelmeit

megnyerni nem reménylenénk. Amit te, ó jóltevő Mátyás király, jóltudni látszatol, ki a bármi nemben kitűnő elméket adomány-, segéd- s gyámolítással örökre lekötelezni meg nem szűnöl. Ekként levén ez, bizonyos kötelességévé s tartozásává tevéd mindazoknak, kik a tudományokkal foglalkoznak, hogy nevedet az utóvilág előtt halhatatlanná tenni ügyekezzenek. Amit én is, haugyan közéjek sorozandó vagyok, tehetségemhez képest megkísértek, főleg miután arra alattvalóid által, kik ez idő szerént itt, tanintézetünkben nagyszámmal mulatnak, buzdíttatom s lelkesíttetem; s különösen a tisztelendő és nagytudományú fő-pap Erneszt Zsigmond által, ki a te magasztalásodban kifogyhatatlan, s ha ura és jóltevője, Mátyás király nevét kiejti, mintha a legédesb mézet élvezné ajkaival. Ennélfogva párbeszédet írtam, melyben őt magammal a Te dicső tulajdonaid- s tetteidről beszéltetem: futólag azonban és röviden; mit, ha Isten élnem enged s Te nem fogadod kedvezőtlenül, más alakba szándékozom ölteni; most mintegy kísérletként küldöm, s ha látom, hogy Fölséged némi kegygyel fogadandja, később nagyobbakba fogok. Ezenben élj boldogúl, Te, a keresztény nemzetség dísze és dicsősége.

PÁRBESZÉD

A FÖNSÉGES FEJEDELEM S MAGYARORSZÁG DICSŐ KIRÁLYA

MÁTYÁS

DICSŐ TULAJDONAI- S VISELT DOLGAIRÓL,

A KIRÁLYHOZ INTÉZVE.

Beszélgetők: a nagytudományú pécsi püspök Erneszt Zsigmond és Carbo Lajos.

Lajos. Elvégre visszavontuk erős karral magunkhoz, ó Zsigmondom, ezt a szökevény pécsi püspököt. Valóban úgy is reményltem mindig, azt jósolám lélekben magamnak, mind öseid érdemei-, mind kitűnő képességed- s szerény erkölcseidnél fogva, mik a bölcs királyok tetszését nem kevésbé bírják, mint a tudomány és ékesszólás.

Zsigmond. Igy tetszett az, ó Lajosom, az én nemeslelkű fejedelmem- és jóltevő királyomnak; az ő kegyességének köszönöm azt egyedűl, aki szolgáinak inkább őszinte akaratát s hű állhatatosságát, mint a nagyszerű tulajdonok ragyogását szokta mérlegelni.

Lajos. Nem is hiányzik benned egy kiváló erény sem, s hűségedet is bőven bebizonyítád, mit ama jeles, s minden tekintetben magasztalandó férfi, atyád is, válságos időben s vészes körülmények közt csodálandólag tanúsított. Mert hiszen mit nem követett el ő, mit nem gondolt ki, mit nem kísérte meg gondolat- és tettben, ha az a királyiszék javát érdekelte?

Zsigmond. Atyám dicséretét, és pedig magasztalt férfiútól, örvendezve hallom ugyan: de hidd el nekem, a kegyes király nagylelkűsége meghaladja bár ki érdemeit. Ugyanis ő, Hesiodus, ama bölcs költő, útasítását követi: hogy azt, amit adtak, haugyan lehet, mindig tetézettebb mértékkel viszonozd. Annál roszalandóbb-, kárhoztatandóbb- s átkozatosbnak tartom azon főpapjainknak elveteműltségét és gonoszságát, kik Mátyás király által oly magas tiszt- és polczokra emeltetve, tőle hálátlanúl elpártolának, s nyúgodt birodalmát felháborítani törekedtek. Ezért a legméltóbb oknál fogva lobbant fel némileg királyunk a ti olaszaitokra, kiknél ama hazánkfiai ily aljas elveket sajátítottak el, s alig volt visszatartható, hogy törvényes rendeletként ne mondja ki, hogy magyarnak, tudományos képzése végett ne szabadjon többé Olaszországba menni, hol nem annyira ékesszóló és túdós, mint vakmerő, s bármi bűnt merényleni kész emberekké képeztetnek.

Lajos. Nem olasz hazánknak rovandó fel az, ha némely embereitek hálátlanok és hitszegők lettek. Mi a tudományokkal együtt az erkölcsök feddhetetlenségét is tanítjuk, s kiket tőletek veszünk, jobbá

téve küldjük vissza hazájukba. Nem a tanúltság vétke az, ha ki a szabad tudományok által kimúveltetve elvetemül és megromlik: hanem azoké, kik a jóval visszaélnek. Mert van-e bármi oly hasznos dolog, amit valaki, ha visszaélni akar, balúl is ne használhatna föl? Látjuk hogy a tűz legtöbb hasznára van az embernek, mindamellett, ha gyújtogatásra fordíttatik, vajmi könnyen vészessé válik. Az orvostudomány, égi adomány a test épségének fentartása s az előbbi egésség helyreállítására, hány életet olta ki, bírván mind a gyógy-, mind a kártékony füveknek teljes ismeretével. Kardot övez a rabló cselvetés végett, s az ovatos útazó, hogy ha a szükség kívánná, segítsen magán. Az ékesszólás, eszélylyel párosúlva, számos várost alapíta, sok háborúnak vette elejét, szilárd egyesületeket, legbensőbb szövetkezéseket hoza létre: mely pedig, ha hátrahagyva az ész és kötelesség jó és nemes tudományát, csupán szónoklati gyakorlatokra vesztegette erejét, haszontalan és ártalmas polgárokat nevelt a hazának, s roppant veszteségek- s rémes veszélyekbe dönté az álladalmakat. Nektek magatoknak is tulajdonítandó azoknak elvetemültsége, kik őket annyira kiemeltétek, hogy hódolatra készthetők többé nem valának.

Zsigmond. Elfogadom, Lajosom, tisztes mentségteket, s szavazatommal az olasz tudományosságot minden bűngyanútól fölmentem és oldom teljesen; s ebben, úgy látszik, királyunk maga is egyetért, szabadságot hagyván nekünk, Olaszországban maradnunk, s a ti finom erkölcseiteket s becses oktatásaitokat tanúlmányoznunk. De ha szeretsz,

én most, ama gonosztevők hálátlanságának mellőztével, király ő felségéről ohajtanék veled beszélni, lelke nagyságáról értekezni, dicső és nagy tetteit venni vizsgálat alá. Mert semmit sem hallanék oly örömest, mint nagylelkű s bölcs fejedelmem méltó magasztalását, tőled különösen, szeretett tanár, kit régte már oly nagy becsben tartottak magyarjaink.

Lajos. Fejet kell ugyan hajtanom mind akaratod-, mind méltóságodnak, szeretett Zsigmondom, miután magyar nemzetednek igen sokkal tartozik a mi Ferrariánk, mely mintegy negyven év óta legnemesb ifjaitokat a széptudományokban képezi szakadatlanúl, s nem is köszönünk több díszt és hasznot egy más nemzetnek sem, sem nem kerűlt több fényes arany kezünkre máshonnan, mint az Istenáldotta Magyarországból, miként ama nagytekintélyű spanyol bíbornok atya szokta mondani. S te meg' minden tanítványaimnál inkább méltányolsz engem.

Zsigmond. Ha Isten élnem engedne, leghálásb tanítványodúl Zsigmondot fognád mondhatni, ha ezúttal az én dicső királyomról megemlékezel. Találod-e a mi Mátyásunkat Olaszország legjelesb fejedelmeivel egybehasonlíthatónak?

Lajos. Sőt nem csak egybehasonlíthatónak, hanem elébek is teendőnek tartom, miután őt, majdnem egyedűl, látjuk, hogy az undok török faj hatalmát megtörni, a keresztény világot megvédeni, az egyházi uralmat megóvni törekedik; és ámbár hazai és belháborúk faggaták, mégsem volt soha semmiképen rábírható, hogy a hitetlen pogánysággal szövetkezzék vagy fegyverszüneteljen; nem habozott

soha, soha nem veszté el reményét, lelkében elcsüggedve nem látszott soha. Ó második Marcellus, vagy Scipio vagy Caesar! úgy hogy vajmi igazán éneklém én ama költeményemben: „Minden költőnek Pannoniát kell magasztalni, mely áldáz harczokat vív a törökkel, s hitünknek fő dísze és védbástyája. Mert ha a pannonok nem állanának ellen mind végig a töröknek, vége volna a nagy Krisztus fényes nevének. Ezt a győzhetlen Mátyás hatalmas fegyvere teszi, azon királyé, kit a maga korában tisztelettel emleget az egész világ, számos, római vérhez méltó tetteket cselekedvén. Magyarországba vitte át a nagy Róma magvait a mindenható Jupiter, megváltoztatva az ég csillagzatait“ *).

Zsigmond. Nem fogod mind ezt, Lajosom, oly álmélatra méltónak találni, ha Mátyás eredetét s nevelését fontolóra veszed. Eljutott, gondolom, hozzátok atyjának, ama Jánosnak meszsze terjedt hírneve, kit az ó világ oly annyira csodált hőseihez méltán hasonlíthatnánk. Hány évig vívott Krisztusnak ama valódi katonája a szent hitért; mert e

*) Pannoniam debent cuncti celebrare poetae,
Adversum Turchos asperrima bella gerentem;
Eximium fidei decus et tutamina nostrae.
Nam nisi Pannonii Turchis sine fine resistant,
Actum esset magni pulchro de nomine Christi.
Hoc agit invictus Matthias fortibus armis,
Rex aetate sua toto memoratus in orbe,
Plurima nam peragit Romano sanguine digna.
Transtulit Ungariam generosae semina Romae
Jupiter omnipotens mutato sydere coeli.

férfiúnak eme nagysága kiérdemlette, hogy oly fiúval ajándékoztassék meg, ki az ország kormányára lépjen.

Lajos. Emlékezem, hogy gyermekkoromban a János nevénél nem volt nevezetesb, s számtalanszor híresztelék itt a török ellen oly nagy sükerrel aratott fényes diadalmait.

Zsigmond. Bámulandóbbnak kell hogy látszassék Jánosnak ama nagy érdeme, mely szerént minden ösi ragyogás segédlete nélkül, mind nemességet, mind dicsőséget őmaga saját erejével s törekvésével szerzett, hogy — miként a ti Mariusotokról olvassuk — utódai mind tőle vegyék nemességök eredetét.

Lajos. Ki kétli, hogy sokkal dicsőbb s a név ragyogását emelőbb, minerőnkből állni magasan, mint másoknak véleményére támaszkodva? másoknak előtte ragyogni, mint ösöktől nyerni nemes eredetet? Azok, szeréntem, nagy férfiak, kik nem a szerencse kedvezéséből, hanem erényeik segédlete által jutottak magas polczokra s vívtak ki fő méltóságokat.

Zsigmond. Jánosunk szerény eredetét — Hunyad városából — ugyan nem tagadhatjuk. Egy bárónak — miként nálunk nevezik — udvarában tartózkodván s a gyermekekkel neveltetvén, oly annyira bátor és merész volt, hogy gyakran, a gyermek-sereget ketté osztva, mintegy csataként ütközött meg s nagy tűzzel harczola.

Lajos. Második Cyrus persa királyról beszélsz, aki, mint íróink s történészeink mondják, hasonlag cselekvék.

Zsigmond. Valamikor Virgiliusnál olvasom, hogy Ascanius ugyanazt tevé, mindannyiszor a mi Jánosunkra emlékezem. S midőn ama báró, a gyermek nagyratermett s fényes indúlatait észrevette: Zsigmond dicső császárnak ajánlá apródúl. S midőn újolag minden gyermeket a viadalokban legyőzött, a fejedelem elé vitetett, vádoltatván, hogy a gyermekek közt igen házsártos és pártoskodó. De amint arczát figyelmesebben megtekinté a fejedelem, mint mondják, így szólt: ebből egykor nagy hadvezér lesz.

Lajos. Tudjuk, hogy Cajus Caesárról ugyan ily jóslatot s jövendőlést monda Lucius Sylla, s inté párthíveit, ovakodjanak e feslett fiútól, s tudják meg, hogy benne számos Marius lappang.

Zsigmond. Ekként kezdett tehát a császár ismeretségébe jutni; ennek folytán, amint fölserdült, szörényi bán leve, mely tisztségben fényes diadalt vőn a bodoni (viddini) parancsnokon, vagy, mint mi mondjuk, vajdán. E dicső haditetteért utóbb erdélyi vajda lőn, ki a nádor után az egész ország első tisztviselője. Mint ilyen, újabb fényes győzedelmet vívott ki a natulai basa ellen, kit tengerentúli alkirálynak hívnak; mert az erdélyi havasok szorosai közé vívén őt, csekély, két ezeret nem haladó seregével harminczezernyi ellénséget vert szét s győzött le, rabbá tevén sok másokkal együtt a basát magát, kinek váltságaúl utóbb az egész Ráczország, mely talán Thracia, a magyar király uralma alá került.

Lajos. Jánosotok tehát Themistoclest követte, ki Xerxest, ama hatalmas persa királyt, ki Görög-

országot oly roppant hatalommal és számtalan sereggel megtámadta, a Hellespontus szűk torkolatai közé bekészté, s ekként, hadi csel- és fortélylyal rá szedve, annyira megtörte és veré, hogy az, ki oly rémesztő hajóhaddal jött, egy csolnakon kényszerítetett megszökni szégyenteljesen.

Zsigmond. Végre, Zsigmond császár halála után, az öszves főrendek beleegyezésével az egész magyar birodalom kormányzójává választatott. Majd roppant, mint mondják tizenötezernyi, sereget gyűjtve, Bodon városa mellett tábort üte, s a török császárral megütközött, kinek serege, hír szerént ötven ezeret meghaladott; és megfutamítá, s ekként űzve és verve, Drinápolyt és Sófiát, első rangú városokat, ostrom alá fogta, és bevéve, fölégeté.

Lajos. Ekként cselekvék, mint tudjuk, számos római, például Marcellus Siciliában, Caesar Gallia- és Germaniában; nem hogy pusztítson vagy kegyetlenkedjék, de hogy az ellenségnek menedéke ne legyen, vagy a többiek, megrémesztve, inkább és elébb megadják magokat.

Zsigmond. Sokat cselekvék Magyarország koronájának visszaszerzése végett is, Camillus példáját követvén, ki a gallokat a kapott pénzöszveg visszaadására készteté, vagy az Augustus Caesarét, ki a párthoktól az elvett zászlókat vissza-követelte s vette. De midőn erről gondolkoznék, s azon vala, hogy azt visszaszerezze, íme, váratlanúl közelg a török uralkodó azon városhoz, amit ti olaszok Belgrádnak neveztek, mi meg' Nándor-Fejérvárnak hívunk, százötven ezer fegyveres, roppant hajóhad,

teméntelen ágyú- s számos elefánttal, úgy hogy a molossiai Pyrrhus vagy a carthagói Hannibálnak vélnéd. Kikkel midőn a várat soká ostromolta, úgyhogy védfalai a föld színeig lerontatának, ő, János, kevesed magával kitörvén, az ellenséget oly annyira tönkre verte, hogy az, gépeit, ágyúit s egyéb hadiszereit és poggyászát ott hagyva, országába visszatérni kénytelen vala.

Lajos. Jánosnak eme jeles tette nem csekélyebb mint a Romulusé, ki a győzelmök sükerén felfúvalkodott sabínokat visszaverte, vagy a Horatius Coclesé, ki a Porsenna hetrusc király rohamát a sublíci hídon fentartá, míg háta mögött a híd fölszedetett.

Zsigmond. E harcz dicsőséges és szerencsés befejeztével tehát, a sok virrasztás és munka fáradalmai következtében megbetegedett: azért Capistrán János, ama szent férfiú kezeibe téve kellőleg szerkesztett végrendelkezését, s kedves fiait, Lászlót és Mátyást, neki ajánlva, elhúnyt a nagy és örökkévaló emlékezetre méltó férfiú.

Lajos. Az ily dicsőségesen haldoklót Epaminondas thebai vezérhez hasonlíthatjuk, ki csak akkor engedte a dárdaszigonyt testéből kirántani, miután kérdésére azt felelték, hogy a paizs megvan mentve, hogy a seb fájdalmaiban is nyúgodt kebellel, dicsőségesen haljon meg; mert megtudván biztosan, hogy az ellenség tönkretétetett: „életemnek, úgymond, nem vége közelg, ó társaim, hanem jobb és fölségesb kezdete.“ Most hát, ekként halván ő, a ti Epaminondástok születik.

Zsigmod. Elhúnyván imígy, Magyar- és Csehország királya László, ki akkor Budán volt, Nándorba ment, kétkedve, mily indúlattal viseltetnek iránta eme jeles ifjak; kik is minden ellenszegűlés nélkül magokat s az egész várat és várost a királynak megadván: belátva hív és nemes lelköket, az egyiket, Lászlót erdélyi vajdává tette, mely méltóságot atyja egykor sokáig viselt. E miatt ugyan halálos irígye lőn a ciliai gróf, Ciling ispán, ki a királynak vérszerénti rokona volt. Ennélfogva elhatározá, csellel ejteni meg Lászlót, s magához hívatá — mert a gróf is itt, Nándorban, vala — mintha valami nagy dolgok fölött akarna vele értekezni. Nem gyanítva semmi roszat, csupán karddal oldalán, a szokás szerént, félelem nélkül megy a grófhoz; ez, mint aki lelkében az eltökélt gonosztettet forralá, bántalmazásokra tör ki s hűtlenséget hány szemére, hogy a várat rögtön, mint illett, nem adta át a királynak. László e miatt tisztességesen mentve magát, amint látta, hogy nem csak szóval, hanem fegyverrel intézik az ügyet — mert kivont szablyával rohantatott meg — azon teremben, hová tanácskozás végett hívák, a grófot megöli.

Lajos. Ez oknál fogva védte Cicero Milót, ki Clodiust megölte, mert tudva volt, hogy Clodius Milónak cselt vetett.

Zsigmond. Ezután, habár a király megesküdött, hogy e miatt boszút nem álland soha, mindamellett amint egyszer Budára jött e két testvér, a főurak tanácslatára elfogatott, s egyikök, László, a gróf halála miatt fejével lakolt. A király pedig a

főurak és bárók álnokságát elútálva, hogy azok is, kik, fő czinkosokúl, vele együtt elfogattak, a börtönből kimenekűltek, elhatározá, Csehországba menni át, s Mátyást magával vitte; hol nem soká időzvén, méreg által, mint mondatik, kimúlt. Ezenben az ország uralkodó nélkül levén, a királyi méltóságra köz megegyezéssel Mátyás választatott, s pár év múlva törvényesen és ünnepélyesen megkoronáztatott, akkor Fridrik császár kezében levén a korona, mit neki Erzsébet királynő, Albertnek, a László király atyjának neje, zálogíta el. Diadalmainak kezdetét pedig Mátyás király igen ifjú-, sőt majdnem gyermek-korában, Szent Demeternél nyitá meg, hol átkelés van a Dunán egy hatalmas erősséggel. Mert midőn itt a törökök Alibég vezérlete alatt átkelének, s nemcsekély zsákmányúl embereket és barmokat raboltak, s minden rend nélkül ide s tova szagúldozva, Magyarország amaz alsó részében számos pusztítást okoztak: a mi királyunk, csekély sereget, ahogy az idő engedé, gyűjtve, a lehető legnagyobb hadmenettel, éjnek idején oda érkezik, s tudván hogy azok rend nélkül kalandoznak ide s tova, kevéssel virradat előtt megtámadja; azok ilyesmitől nem tartván, barmokúl leveretnek, s amint ki ki úszással akart megmenekedni, a mieink által a vízben megöletik, és sok ezer ellenség veszett el, mert a mieink majdnem tizezer lépésnyi távolságra űzték nyomon a futamlókat.

Lajos. Mátyásotoknak eme lelki tehetsége valóban nagyobb volt mint a Scipio Africanusé, ki, a Ticinus mellett erősen megsebesűlt atyját az ellenség

kezéből kiszabadítván, égig magasztaltatik; vagy az Aemilius Lepidusé, ki mint gyermek, csatába menve, az ellenséget megölte s egy római polgár életét megmenté — mely emlékezetes tettnek bizonyságaúl, a Senatus rendeletéből, egy bogláros és praetextával*) födött szobor emeltetett a Capitoliumban —; vagy a Catoé, aki praetextában még, Syllához ment üdvözlése végett, s a főteremben (atrium) az elítéltek fejeit meglátván: e dolog irtózatosságán felindúlva, Sarpedo nevű tanítóját kérdezé, miért nem találkozik ember, ki az ily bősz zsarnokot megölje? s midőn ez azt felelte, hogy ez nem az akaraton, hanem a tehetségen múlik, mert erős katonai födözet őrködik biztonsága fölött: esdekelve kérte, adjon neki tőrt, állítván, hogy könnyű lesz neki megölni őt, gyakran szokván ülni ágya mellett.

Zsigmond. Ezenben íme a szomszédos országok hadat indítanak, különösen pedig a csehek, kik Suella (Swehla) vezérlete alatt Magyarországot minden-felől megrohanni s pusztítani kezdék. Fényes diadalmat vőn rajta királyunk; mert miután több csatában megverte Suellát, ez egy várat bástyák- és árkolatokkal nagy mesterséggel megerősített, hol ostrom alá fogatván, miután a védművek mind lerontatának, seregével a sötétség födözete alatt s a sűrű éjt felhasználva, kitör. Hanem a mieink, a tapasztalt vezér s parancsnok utasítása szerént vígyázván s a kapu őrizetét hatalmasan intézvén:

*) Az előkelő családok gyermekei 17 éves korukig bíborszegélyes toga praetextát, s nyakukon bulla nevezetű ékszert vagy boglárt viseltek.

egyideig tartott a harcz, s midőn amaz, csekély kísérettel megfutamék, elfogatott, s bitón végeztetett ki. A király pedig őt ekként azért fenyíté, mert Szobi Pétert, a magyar hadnagyok egyik legjelesbikét — nyillal sebesítetve meg homlokán — azon vár alatt veszíté el.

Lajos. A nemes lélek tartozása volt a társak halálát megtorlani. Ekként nem bírt Nisus nyugodni, miglen Volscenst megölve, szerencsétlen barátját Euryalust meg nem boszúlá. Ekként gyúladt haragra Aeneas, bajtársa Pallans halála miatt Turnus ellen, sem az esdeklőt meghallgatni nem akarta, kardövén Pallans ismeretes boglárait látván tündökölni. Pallas, úgymond, öl meg téged e csapással, s megfenyíti a gonosz fajt*). S a rómaiak mind addig üldözék Jugurthát, Numidia királyát, míg csak rabúl Rómába nem hozák, Hyempsal és Atherbal, Massinissa király, a római nép hű szövetségese unokaöccseinek meggyilkolása miatt.

Zsigmond. Nemcsekély mértékben növekedett királyunk birodalma Csehországból, a morva határgrófság s a siléziai herczegség által. Morvának egy része had nélkül önkényt adta meg magát, a másik meghódíttatott. Siléziában, melynek fő-városa Boroszló, önszántából hívta meg a lakosság, s nagy diadal- és örömzajjal kiálták ki fejedelmeül, s hadi-játékokat

*) . . . . . humero cum apparuit alto (ingens)
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri.
. . . . . Te hoc vulnere Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.

rendezett, mikben számos fejedelem és fő úr vívott láncsákkal; s oly pompával vonúlt be azon városba, miként előtte senki.

Lajos. Mind ez a király magas és kegyelmes jellemét mutatja, mert a mi Quintus Flaminiusunknak is Macedoniában, s Caesárnak Galliában, és Cneius Pompejusnak Azsiában önkényt hódoltak meg a városok, tudván hogy jobb és kegyesb uraik lesznek.

Zsigmond. Ezt egy nem kevésbé fényes diadal követte Moldvában, István vajda ellen, hol negyven ezernyi ellenséget tizenkét ezerből álló sereggel támadott meg, s e csatában tizenöt ezer ellenség hullott el. De a mieinkre nézve sem volt vésztelen e harcz, nagy veszteséget szenvedvén ama jeles férfiú Daróczi (Dorotczi) János halála által, ki hős vívás közben éktelen sebet kapván arczán, tovább élni nem tartá érdemesnek, s az ellenség legsűrűbb rendei közé törve, ott később halva találtatott. E férfiú hős tettét és dicsőségét nyilván láthatni a' magyar királyipalotában, hol oly öltözet- és fegyverzetben mint akkor harczola, művészi' festvényben látható.

Lajos. Mutatja ez, mennyire háladatos a ti királyotok, miután azoknak emlékezetét, kik az ő méltóságaért vérök- s életökkel áldozni nem haboztak, minden módon fentartani ügyekszik. Mert a régi rómaiak is, azon jeles férfiak tiszteletére, kik a közügyet segélték, díszesíték s gyarapíták, képeket, szobrokat s diadalíveket szoktak volt emelni, hogy mind az erény megnyerje méltó jutalmát, mind hogy

a példa másokat a közállam védelmére lelkesítsen. Mert a köztisztelet, úgymond Cicero, éleszti a művészetet, s a dicsőség mindenkit nagy tettekre s magas törekvésekre gyúlaszt. Ezért emeltek lovagszobrot a Capitoliumban egy hölgynek, Coeliának, ki Porsenna táborából, átkelve a Tiberis vizén, Rómába visszajött.

Zsigmond. Azon csatában a vezér is elfogatott, hanem egy Verezes (?) nevű hadnagyunk árúlása folytán megmenekűlt, amiért utóbb a háború befejeztével, megadta hűtlensége árát, fejével lakolván.

Lajos. Az árúlást irgalom nélkül kell büntetni s kérlelhetetlenül fenyíteni; miként Tullus Hostilius, Rómának harmadik királya is ádáz halállal lakoltatá Metius Suffetiust, az albánok vezérét: négy lóval tépette szét, s belső részeit kiszaggattatá, mert a rómaiak barátjának színlelvén magát, valójában a fidenaeiekhez szított.

Zsigmond. Mit mondjak ama Chermesina (Kremsier) város mellett vívott diadalról. A város felgyújtatván, megadta magát, s a cseh király fia Victorin kiszökvén, Veszela városban, hová parányi kiséretével menekűlt, elfogatott.

Lajos. Nem kisebb dicsőségére vált ez elfogatás, mint midőn Africanus Siphaxot rabbá tevé, vagy mikor Paulus Aemilius Perseust, Macedonia királyát diadalban hozta magával.

Zsigmond. Adj ehez egy mást, Nyitra mellett Kázmér, a lengyel király fia ellen, kit aztán, végső kétségbe ejtve, egy-két kísérővel, megfutamlani kényszerített, seregét ott hagyva, mely utóbb,

bevétetvén Nyitra városa, megadá magát. Az a veszélyes pártütés volt ez, melyben Rozgonyi (Rhocigon) János, Rozgonyi Rajnáld, János esztergami érsek, János pécsi püspök eme Kázmér részén állottak.

Lajos. Valóban fájlalni kell, hogy ezen ifjúnak nemes lelkülete oly botor, önhitt s hálátlan merényletekre vetemült; így járnak gyakran, a mi Cicerónk szerént, a legjelesb s kitünőbb elmék, hogy a hatalom bősz vágya ragadja, s a kába dölyf és elbizakodás szertelen konokká teszi.

Zsigmond. Más pártütést indítottak ellene az oláhok és erdélyiek, kik János gróf (Joannes Groffus) vezérlete alatt, mintegy ötven ezeren egybecsődültek, s őt Erdély királyává kiálták ki. Ezeket legyőzvén, közbocsánatot adott, a lázadás főnökein kivül, kiket irtózatos kínzással ölete meg; mert tüzes fürészekkel gyötrettek s metéltettek szét.

Lajos. Cicerónk utasítását követte a bölcs király, aki azt mondja, hogy pártütésekben a fő czinkosokat ugyan fenyíteni, de a tömegnek megbocsátani kell.

Zsigmond. Valamennyi diadalmai közt legdicsőségesbnek a bosnyákországit tartom. A bosnyák földet a török bírta rég, Tamás király olta, ki a magyar birodalomnak mindig igaz és hív szövetségese vala. Ennek egy gonoszlelkű s hatalomra sovárgó testvére s egy elvetemült fia volt, kit nagybátyja rábeszélés, ajándékok s főleg azáltal csábíta el, mert azt ígérte hogy királylyá teszi, ha atyja, Tamás király meggyilkolásába beléegyezik. Ekként

atyját, midőn a sereget vezérlené, a két árúló éjjel lesvetve megöli. A fiút legott királylyá teszi a sereg, főleg nagybátyjától tartva, mert sok mindent koholtak, tudnillik hogy a király megöletéséről semmi tudomások nincs, hanem őt ellenséges kéz ejtette el. A megválasztott király tehát atyja szövetségeseivel felhagyva, a török pártjára áll. Hanem ez, bármi nyers és műveletlen, mindamellett azoknak irtózatos gonosztettéről értesülve, magához hívatván, rögtön elfogatja s mindkettőt megfenyítteti; mert a fiút, szemeláttára megnyúzatja, bordairól lehántva a bőrt, belső részeit lemezetleníti; nagybátyját nyársba vonatva, elevent és érezőt megsütteti, mintha emberek táplálatára szánt étek leendene.

Lajos. Ily iszonyú tettről nem emlékezem hogy valaha olvastam volna, hacsak netalán Servius Tullius, hatodik római király leányát Tulliát hasonlíthatnók méltán hozzá, aki férjét, Tarquinius Superbust, atyja meggyilkolására ösztönözte, s megölt szülője fekvő holt-testén keresztül hajtatni kocsijával nem iszonyodott; honnan Rómának az az útczája „megfertőztetett"-nek (vicus sceleratus) is neveztetett. Ezért egy neme volt a nemeslelkűségnek, ily szörnyetegekkel ádáz módon bánni el.

Zsigmond. Azon idő óta török uralom alatt állt Bosnyákország. Királyunk tehát Jajczát, ez ország székvárosát, ostrommal beveszi. Azonban e város és vár parancsnoka Monatrig bég volt, majdnem fejedelmi hatalommal bíró vezér a töröknél, ki a várban ostrom alá fogatván, miután a védművek lerontattak s a védelem reménye veszve lőn, a feladás

föltételeit elfogadja, t. i. hogy egymaga, poggyászát és fegyvereit ott hagyva, szabadon mehessen; a többiek mind rabúl estek. Ő maga menekűlt a törökhöz; hanem a többiek szabadságot nyertek, menni ahová akarnak avagy maradni; de a vezéren kivül egy sem találkozott aki visszamenne, olyannyira megragadta mindnyájokat a nagy fejedelem kegyelmessége, ki hadi-jognál fogva megöletheté, de született szívjósága és kegyessége folytán, bocsánatot ada s bántalommal senkit nem illetett.

Lajos. Nagy Sándor példáira emlékeztetel, ki Ázsia meghódított fejedelmeinek visszaadta országaikat; az általa levívott persa király Darius anyjaés nejével oly nyájasan és nemeslelkűleg bánt, hogy halálát hallván Sisigambis, a Darius anyja, keservesen sírt és élni tovább nem akart. Vagy a Cajus Caesáréra, aki fő dicsőségének azt tartá, ha legbőszebb ellenségeinek megbocsátott, s gyakran élt e mondással: „Nincs oly dicsőség, mely téged Caesár haragára méltóvá tenne.“ Vagy inkább a Jézus Krisztus tanításaira, ki maga is könyörgött ellenségeiért, mondván a mi tanúságunkra: Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek. Enyém a boszúállás és én megfizetek, mond az Úr. Semmi sem emel bennünket az istenekhez közelébb, mintha adunk, segélünk, megbocsátunk; a fejedelmek szerencséjének legfőbb adománya az, hogy képesek — s legszebb az, hogy akarnak boldoggá tenni minél többeket, Erőt venni keblünkön; fékezni a harag érzéseit; mértéket tartani a diadalban; a nemes szív-, elme- s jellemmel kitűnő ellenséget nem

csak fölemelni ha leveretve van, hanem előbbi méltóságát öregbítni is: aki ezt teszi, azt nem csak a legjelesb férfiakkal teszem egy vonalba, hanem Istenhez hasonlónak tartom.

Zsigmond. Ekként a fejedelmi székvárossal együtt az egész Bosnyákország a király hatalmába kerűlt; kormánya élére nem régiben az összes magyar föld egyik legjelesb férfiát, Miklós vajdát állítá, egy ösrégi s fényes család ivadékát, ki ez idén számos győzelmet aratott. Három ízben ütközött meg magával a törökkel, ámbár nem rendezett sereggel, hanem mindig portyázó csapataival, mintegy ötezeret levert, s mindig győzelmes leve. Meghódítva Bosnyákországot, az összes Illyriának ama legerősebb várát fogta ostrom alá, mely Szent-Györgynek neveztetik. A vár és a város ingoványok közt fekszik, s azok környezik négy ezer lépésnyire mindenhonnan, s csak egy beúton juthatni hozzá. Hanem a rendkívül erős tél, kedvező alkalomként, segédére volt; mert bár a városiak naponként zúzták a jeget, mindamellett éjjel annyit fagyott, mennyit a nappali munkával végezének; így a majd három hónapig vívott várost ostrommal bevette.

Lajos. A carthagói Hannibállal versenyzett a mi Mátyásunk, kit semmi hideg, semmi zord időjárás, helynek vagy időnek semmi nehézsége kifárasztani nem bírt, s ki Hetruriában szemét elveszítve sem tért el föltett útjáról.

Zsigmond. Azonban itt roppant csapás s veszteség érte a királyt; mert hőn szeretett rokonát Pongrácz Endrét, kit ostrom-közben ágyú-golyó ért,

elveszíté; valóban kitűnő tehetségű, hős és hadügyekben igen jártas ifjú férfit. E rokonáról igen gyakran emlékezik s kora halálát nehéz szívvel szenvedi. Rokona pedig a királynak azon oknál fogva volt, mert anyja és a királyé testvérek valának.

Lajos. Ez a dolgok rende, ó Zsigmond, hogy a jónak örökös társa a rosz, mit Plautus Alcmenája helyesen fejez ki ekként: „Vajmi kevés a gyönyörűség az életben ahozképest ami sújtol. Mindenkinek sorsa ez az emberi életben; akként rendelék az istenek, hogy az örömet társként kísérje a keserv, s ha mi jó ért bennünket, annál több galiba és rosz kövesse rögtön.“ Paulus Aemilius, most a legboldogabb s viszont legsújtoltabb atyának leghűbb képe, szépalakú, nagytehetségű négy fia közűl kettőről, kik örökbefogadás által a Cornelius és Fabius családokba vitettek át, őmaga mondott le, kettőtől a sors fosztotta meg, kiknek egyike, atyja diadalmenetét négy nappal előzte meg temetésével, a második harmadnapra hogy a diadalkocsin látták, elhúnyt. Tehát aki oly gazdag vala, hogy gyermekeit el is ajándékozhatá, egyszerre árvaegyedűl maradt.

Zsigmond. Él még amaz Endrének bátyja, Pongrácz János, Erdélynek kormányzója, ki iment fényes diadalt aratott a törökön. Mert midőn ezek, teméntelen barmot és embert elhajtva, a Temes nevű folyó mellett, estveledvén, tábort ütöttek: kémei által biztosan értesítetvén, hogy henyék és hívalkodók s minden ügyelet nélkül a katonai fegyelemre: virradatkor, rendezett sereggel megrohanja; amazok, e nem is képzelt veszélyen elréműlve, kiki amerre

lehetett, lóra pattanva futott. A foglyok látván, hogy ő közelít, esdekelve könyörögtek Istenhez győzedelemért; hanem a török, a csatát elveszítvén, a foglyok ellen kezdett dühöngeni; mindamellett tízezeret megszabadíta János e dicső győzedelme.

Lajos. Nincs mit csodálni, hogy ily király alatt, ki folyvást diadalt arat, minden máski is hatalmas dolgokat mível, miután, Plato szerént, amilyen a fejedelem, olyan, szokás szerént a többi.

Zsigmond. Egyet azonban ne mellőzzünk ama moldvai győzelmes csatáról: hogy benne királyunk majdnem halálos sebet kapott, mert egy nyil súlyos sebet ejte lábán. Azonban látván, hogy a király sebesültének híre a legvészesb eredményű volna: a nyil tört nyelét saját kezével tépte ki, s vasa három évig maradt még ben testében, s begyógyítható nem volt semmi módon, hármas hegyű s a nyel mellett széles levén. Látván tehát hogy emberi tehetség rajta nem segít, a nagy Isten mindenhatóságához folyamodott a mély vallásos érzelmű fejedelem, s fogadást teve, hogy a Boldogságos Szűz tiszteletére szent egyházat fog Buda védfalai mellett építeni; s amint ez istenes fogadalmat megtevé, az a vas rögtön és magában kiesett.

Lajos. Kétszeres kegyességét beszéled a jó fejedelemnek, mind hogy saját javával nem gondolt, az összes sereg érdekét tekintvén, mind hogy Isten segítségéhez folyamodott, ki a királyokat kegyelni szokta, miután szentelt emberekűl tekintvék e földön s mintegy isteni színt látszanak viselni. Mely mind két esetben magát Aeneást követte példányúl, kit a

mi Márónk mindig „kegyes"-nek fest, mert ő sem hagyta a czombján kapott sebet bekötni, nehogy az ellenségnek okot adjon ezen örvendeni; s utóbb anyja, Venus segítsége által gyógyúlt meg.

Zsigmond. Azonban mellőztünk holmit, amik atyjának, Jánosnak legnagyobb dísze- és dicséretére válnak. Mert midőn egykor Ezembég, az aki Euboeát, mit most Fekete-tengernek (Negroponte) hívnak, meghódítá, dicsőn viselt dolgaival kérkednék, majd minden jelesb s hadi téren kitűnőbb török vezér s különösen Ali-bég jelenlétében, ki a magyaroknak mindig legbőszebb ellensége volt; s ezt kisebbítni s hírnevét csekélyleni kezdé, miután annyi éven át harczolt a magyarral, s még csak egy várost sem volt képes bevenni, hanem egyedül marhák és nyájak elhajtásával pusztítá a földet: Ali-bég, mint mondják, ekként válaszolt neki: „Ha te a magyarral harczoltál volna, vajmi másként fognád emlegetni, s nem is dölyfösködnél annyira mint jelenleg, mivel hitvány görögökkel s elpuhúlt népfajjal csatáztál. Valóban boldog lett volna a török birodalom, ha azon hadierőt, mit a magyar faj ellenében fölemészténk, más nemzetek ellen fordítjuk vala; mert már gyermekkorom óta emlékezem, hogy seregünk mások ellen majd mindig diadalmas volt, de a magyarok által vajmi gyakran megverettünk. Nem emlékezel-e, hogy szüleink Jankónak puszta nevétől gyakran elrémültenek? (mert királyunk atyját Jankónak hívták a törökök, s olyannyira rettegék e férfiút, hogy ha mikor gyermekeik sírtak, Jankónak puszta nevével elijeszték a sírástól, ekként

szólván: Hallgass, itt van Jankó). — Azért ha a magyarokkal kellend harczolnod, dölyföd lohadni fog."

Lajos. Azért voltak a mi Julius Caesarunk viselt dolgai nagyobbak s nevezetesebbek a Sándoréinál, ki csupán indiai és ázsiai népeket győzött le, kiken, ellent nem állván, erőtvenni vajmi könnyű vala; Caesar pedig éjszaki, nagy erejű férfiakkal csatázott, kik csak testi serénységökkel is képesek voltak ellenfelöket megfélemlíteni; azért gyakran is emlegette, mily szerencsés volt Pompejus, ki legfőbb hadi hírnevét oly harcziatlan fél ellenében vívta ki.

Zsigmond. A török uralkodó tehát meg akarván Ezembég szerencséjét s hősiességét kisérleni, roppant sereget, mint mondják hetvenezernyit, ad át neki, s ő, bizton reménylvén, hogy a szerencse mint mindig, ezúttal is kedvező leend iránta, török esküvel fogadta, hogy azon sereggel az öszves Magyarországot a török uralom alá fogja hajtani. Nem messze tehát Belgrádtól tábort ütött. A király meg' — akkor Csehországban levén — levelet intézett az ország fő uraihoz, hogy a lehető legszámosabb sereget gyűjtsék egybe. S ekként, reményletlenül, az ostromtól elveretik, s ámbár ott nem egyenlő erővel harczoltak, mindamellett serege, számos csatákban, főleg a könnyű fegyverzetű katonaság, a mieink által minden ütközetben megveretett. Igy folyván ezek, Ezembég megbánta szándokát, s esdekelve hívta segédeül Alibéget, hanem ez megveté a hitvány s kérkedő embert, mert oly dölyfösen lépett

vala föl. Ekként kijátszva, szégyenteljesen elvonúlt, esküvel fogadván, hogy e vár ostromát meg nem kisérli soha, se a török ne gondoljon reá vagy reménylje többé.

Lajos. E botor Ezembéget ama hánykódó gallushoz hasonlíthatjuk, ki a rómaiakat párharczra hívogatta, s Valerius, egy derék római ifjú megölt, s nyakáról a díszlánczot (torques) levette, ahonnan Torquatusnak is hívatott; avagy ama Numánushoz, ki Virgiliusnál a trójaiakkal ingerkedett, s dőreségét oly rútúl megfenyíté Ascanius.

Zsigmond. Azon had okához, mit, mint mondók, a római császár ellen, az ország letartóztatott koronája miatt viselt, más is járúlt. Mert mivel a német nemzetű László király, kire Magyarország uralkodása, örökségijognál fogva nézett, gyerkőcz vala: Fridrik császár, kinek családából való volt ama László, nem engedte meg hogy uralkodjék, mint a kormány terheire még alkalmatlan s képtelen; de ezt ürűgynek tarták, hogy őmaga legyen magyar királylyá. Megtudván tehát ezt János az ország alkirálya vagy kormányzója, Bécset, hol az a gyermek neveltetett, ostrom alá veszi; s midőn a császár sem városát az ostrom alól fölmenteni nem tudta, sem a polgároknak, sem a mi alkirályunknak eleget tenni nem akart: elvégre, a császár ellenére, Lászlót az országba behozzák. Amiből Jánosunk szilárd jelleme kitűnik, aki majdnem köz egyezéssel uralkodhatik vala, mindamellett a magyar birodalmat törvényes király nélkül lenni nem hagyá.

Lajos. Cnejus Pompejushoz hasonlíthatjuk Jánosotokat, aki Ptolemaeust inkább visszahelyzé Egyptom királyiszékébe, hogysem maga uralkodjék; vagy Cajus Caesarhoz, aki Dejotarus-, Armenia és Cappadocia királyának, miután legyőzte, nagylelküleg visszaadta országát.

Zsigmond. Amaz ostrom bizonysága Bécs, hol azon a részen, mely vívatott, erős védtornyok emeltettek, mikről ez erős ostrom óta azt mondják, hogy a Jankó támadása ellen építtettek. Egynek ezekből Mátyás király is ada nevet fogsága folytán, benne tartatván rabúl László király által. S akkor nagy veszélyben forgott vala a császár, mert ha a gyermeket ki nem adja az országnak, Bécs-Újhely, császári székvárosa, is bevétetik. Mert a polgárok már a feladásról gondolkoztak, midőn a császár, nem bízva erejében, a városból titkon éjszaka eltávozott.

Lajos. Hallottuk mi is és láttuk, mily gyáva, fukar, konok, kapzsi s nyomorúlt ez az ember, kiben a neven kívül semmi császári nincs. Azt hiszem tehát, hogy Cajus Caesar, ha előreláthatá vala, hogy méltósága és neve nagy részben azokra szálland, kiket őmaga vert le, az egész fajt és nemzetséget kiirtotta volna, hogy még csak nyoma se maradjon.

Zsigmond. Ezt sem tartom Jánosról elhallgatandónak: midőn még vajda s parancsnok vala, s dicsőn viselt dolgai miatt a legjelesb vezérnek tartatott, és Zsigmond magyar király és római császár fimaradék nélkül meghalálozott: László lengyel

király, örökségijognál fogva követte őt; csakhamar koronázása után, egy nagy hadsereg élén, az ország majdnem valamennyi nagy és fő urai s elsőbb nemesei kíséretében a török földre szállt, mit a mieink Rigómezőnek hívnak, a törökkel megütközendő; nem lelt senkit is Jánosnál képesebbet, kit a viselendő had vezérletével megbízandna, őt itélvén a közmegegyezés legméltóbbnak, kire az összes hadjárat intézése bízassék. Seregünk pedig, mint mondják, ötvenezeret meghaladott; minél sem nagyobbat, sem, a vezérek méltóságát s nemességét tekintve, fényesebbet Magyarországban nem láttak kortársaink; mert egybegyűlt ott Magyarország öszves ereje; volt tizenöt báró — mint nálunk nevezik — egy bíbornok, tudnillik a szent Angyalról nevezett, a konstantinápolyi patriarcha; mert, mint mondják, e hadjárat, mind a pápa, mind a konstantinápolyi császár beléegyezésével indíttatott. De a sereg nem egyesítetett, miként elhatározták volt. Mert midőn a konstantinápolyi császár, a határnap kitűzése végett követét, aki rokona, de vajmi oktalan ember volt, hozzánk küldé, hogy írás nélkül, biztosabban intéztethessék el a dolog: útközben azon rácz fejedelemhez érkezett, kit ők despotának hívnak, hanem e fejedelem királyunk s a török közt ingadoz mindig, s annak pártjára kél, aki erősebb vagy szerencsésebb. Itt a fejedelmet mindenről értesíti; s ez, attól tartván, ha e háborúban mi lennénk győztesek, őmaga is uralmunk alá kerüljön: a követet nagy ajándékokkal megvesztegeti, hogy bármi választ kapjon tőlünk, visszajövet térjen be hozzá.

Amaz, visszatérve, tudatja vele a feleletet. Leveleket koholnak tehát, s más határnapot hazudnak a konstantinápolyi császárnak találkozóúl; azt is elhallgatá, megvesztegettetvén, hogy a rácznál volt. Ekként a mieink, soká várva a segélyt, véleményökben csalódván: midőn a kitűzött napra s megállapított határidőre a török, teméntelen sereget hozva magával, megérkezett: eltérő vélemények merűlnek föl a mieink között. János, mint bölcs vezér, nem javallá a megütközést e roppant haddal; miután a török tábora kétszázezeret meghaladott. Hanem királyunk, mint hős lelkű fejedelem, undoknak tartván a megfutamodást, azt mondá, hogy Isten nem csak a sokaságnak, de a kis számnak is pártfogója, s a csatát harmadnapra rendelé tűzetni. Mert a mieink ekként szoktak mindig a csata napja iránt a törökkel megegyesűlni, kivevén a lesből̈i támadásokat. Ezenben népünk Istenhez fohászkodik. Végre harmadnapra, nap keltekor már, megütköznek, s hét óránál tovább keményen folyt a harcz; a mieink, a számlálhatatlan sokaság által mindenfelől körülvétetve, mindaddig amíg lehetett, hősileg megálltak. Végre a diadal az ellenség részére hajlott, s a mieink roppant vereséget szenvedének. Mindamellett János három ízben rendezi újra a sereget, s a királyt sem akarta magára hagyni, — kit már elfogottnak, vagy az elfogatás veszélyében forogni látott — hanem azon csoport mellett soká hősileg vívott, számos sebet kapva a teméntelen ellenségtől; esdekelve kérvén emberei, kik a vezér sebesűltével elcsüggedtek, ne döntsön sikertelen halála által, merészen rohanván

az ellenség közé, végveszélybe mindent (mert ha az a férfiú akkor elesik, országunk menthetetlenül veszve van) a csatából, kimerülve és sebesülten, távozik.

Lajos. Akként tett János, mint Lucius Paulus, ki midőn a rómaiak Cannae mellett a csatát, a másik consul, Terentius Varro esztelensége s léhasága miatt elveszíték, inkább tiszttársa hibáinak helyrehozására, mint személyes érdekére gondolt.

Zsigmond. A királyt magát illetőleg, eltérők ugyan a vélemények; némelyek azt állítják, hogy a csatában esett el, mások szerént a török táborban, több más fő rangú férfiakkal együtt lefejeztetett. De Jánost még ily csatavesztés sem csüggesztette el; hanem kevés hónap alatt kitelhető sereget gyűjtött, s hír szerént, ötször ütközött meg azon évben a törökkel, s mindig diadalmasan.

Lajos. Mind ez valóban fényes előadást igényelne s méltó történelmet érdemlene: sok amit régte vagy újabban írásba tettek, még csak párhúzamba sem jöhet ezekkel.

Zsigmond. Mint bizonyost hallom, hogy ez utóbbi hadjáratot miről beszéltünk, nagy hírű férfiak görög nyelven tárgyalták s kötött nyelven leírák s költeményben magasztalták. Nálunk ugyan mindenkinek ajkain forog, és sokan születésök napjait tőle számítják, mint hajdan a consuloktól.

Lajos. Azon királyról is nevezetes dolgokat beszélnek, mint aki igen nemesszívű, kegyes, igazságos és jótékony vala.

Zsigmond. Sőt azt tartják, hogy azon korig illetetlen szűzességben élt, s azért, mintegy nemesen

folytatott életének öntudatában, veté meg a halált, s erős lélekkel, nagylelkű vértanúként húnyt el a keresztény hitért. Azonban tudd meg, ó Lajos, hogy azon harczban sokkal több török húllt el mint magyar; a csata végeztével, számba vétetvén a halottak fejei, mondják hogy minden magyar fejre öt török jutott, ahonnan szójárás leve nálok, diadalért fohászkodván Istenhez: ne olyat adjon, amilyen e hadban vala.

Lajos. Róma és Carthago gyakran vívott efféle győzelmeket, hogy a veszélyhez közelébb gyakran a diadalmasok valának.

Zsigmond. Gondolod-e hogy atya és fiú ennyi fáradozásai a királyi koronát megérdemelték?

Lajos. Valóban azt tartom, hogy ennyit sem Numa Pompilius nem munkálkodott, sem Tarquinius Priscus, sem Servius Tullius, kik, idegenekűl, mindamellett szennytelen hírnevök miatt, a római nép királyiszékébe emeltettek.

Zsigmond. S a mi Mátyásunkat nem csak harczi dicsőség s vezéri tehetség díszesíti, hanem a léleknek ama szelídebb erényei is otthonosak kebelében: mérséklet, szívélyesség, előadási báj, nyájas társalgás barátaival, hálás érzelem az érdemesek iránt s páratlan bőkezűség; úgy hogy valahányszor ama Germanicus- vagy Vespasianus Titusoknak hallom említését, kikben a lélek és test minden adományai egyesülve voltak, mintha mindig a mi Mátyásunk lebegne szemem előtt.

Lajos. A hadvezéri tehetség fő tulajdona ugyan egy királynak, s nem csak dícséretes, hanem

nélkülözhetlen, nem bántalmak okozása, hanem visszaverése végett, s nem is tartandó tökéletes fejedelemnek, ki haditudomány- és gyakorlattal nem bír. Ezért helyeselte Nagy Sándor Homer öszves versei közűl mindenek fölött azt, hol Agamemnonáról azt mondja*), hogy „a jó király kell hogy egyszersmind nagy bajnok is legyen.“ Flaccus is erre inte: „A szűk nélkülözést zord katonáskodással tanúlja tűrni az izmos gyermek, s a láncsája miatt félemletes lovag fékezze a bősz párthokat, s életét szabad ég alatt s veszélyek között töltse“**). Ekként kéri Aeneas Ascaniust: „tanúlj, gyermek, tőlem erényt és munkabírást“***), és Evander tétova nélkül küldé Aeneással a maga Pallansát, hogy vezénylete alatt a katonáskodást és Mars fáradalmas munkálkodását megszokja kiállani. Mindamellett alig hihető, menynyire megnyeri a királyok és fő urak szívélyessége mind a hazafiak, mind az idegenek szívét, miként Sándorról és Caesarról olvassuk, kikhez inkább nyájas módjuk mint vitézségök miatt annyira ragaszkodtak katonáik, mert a bánás és beszéd még a jótéteménynél is inkább megnyeri az embereket. Hanem a tudományok iránt mily érzéssel viseltetik a ti Mátyásotok?

*) βατιλεύς τ' άγαθός: κρατερός τ' αχμητής.

**) Angustam, amice, pauperiem pati
Robustus acri militia puer
Condiscat, et Parthos feroces
Vexet eques metuendus hasta,
Vitamque sub divo et trepidis agat
In rebus.

***) Disce, puer, virtutem ex me verumque laborem.

Zsigmond. Nem is képzelhetnéd ily nagy dolgokat forgató fejedelemről; mindenek fölött pedig a történetek olvasása- s hallgatásában leli örömét.

Lajos. Valóban a legfőbb és királyi tudomány a történetírás; levén, Cicero szerént, „az idők tanúja, az igazság világossága, az emlékezet élete, az élet tanára, a hajdankor ismertetője.“ Ezt kétségbe nem vonja senki. Ugyanis ki tagadná, hogy a történészek ismerése minden derék uralkodónak nélkülözhetlen? Mert a történelemből tanúljuk, milyenek voltak a hajdankornak ama halhatatlanságra méltó férfiai; tanúljuk az országok igazgatásában követett fortélyaikat és rendszabályaikat; megismerjük azon béke- és hadban dicsőn viselt dolgokat s páratlan fényű s álmélásra méltó erényeket, miknek tanúlmányozásából okúlást meríthet korunknak bár mely fejedelme is, s nagy ügyek intézésében a hajdani férfiak fényes előképét tűzheti maga elé, s azoknak példája s gondolkozása által szilárdíthatja saját föltételeit. Mert bár a dicső fejedelem MÁTYÁS, veleszületett képességénél fogva, mind elmemélység mind hős jellemére nézve, akármi nagy ügyek vitelében az ó kor semmi példányára nem szorúlt, miután saját belátása bármely téren elegendő, s idegen nyomokon járnia nem szükséges: mindazáltal elméjének ily fénye s éle mellett is, ha a hajdankori férfiak képét tartja szem előtt, megerősítheti önmagát, s mind azt a mibe fog, annál serényebben űzheti, látván, hogy ő maga is úgy ítél és érez, miként ama régiek ítéltek s érezének. Hány fejedelmet buzdított nagy férfiak példája az

erény útján haladni s gyúlaszta bizonyos nemes versenyben a hajdaniak követésére! Miként Quintus Maximus és Publius Scipio szokták, mint tudjuk, mondani, hogy az elődök képeit látván, lelkök nemes lángolásra lobbant, s a viselt dolgok emlékezete azt a tüzet élesztè a jeles férfiak kebelében, mely mind addig lohasztlan vala, míg azoknak hírnevét és dicsőségét utól nem érték. Mert a történelemben olvasván, hogy Marcus Attilius Regulus a legbőszebb fájdalmakat s a legádázabb kínzásokat szenvedte inkább, hogysem az ellenségnek adott szavát megszegje: ugyan ki ne tökélné el magát, ekként halni inkább, mint undok tettet követni el? S látván mint áldozza föl magát Decius az állam és hadsereg javáért: ki ne készülne el reá, hogy a haza érdekében bármi veszélyt se remegjen merényleni? A történelem emlékírásaiból megértvén, hogy a mi elődeinket, Pythagorást, Architást, Platót a tudományoknak oly szeretete gyúlasztá, hogy majd az egész világot roppant fáradalmak közt beútaznák: ki ne lángolna mintegy a tudományok szeretetétől? Oly nagy, hidd el, a példák hatása, hogy a lelket a legsúlyosabb s rémesztőknek látszó dolgokra is képessé teszi. Themistocles, amaz athéni nagy férfiú, kérdeztetvén: miért nem tud éjszaka nyugodni? „Miltiades diadaljelei, úgymond, verik el szemeimről az álmot.“ S Nagy Sándor diadalmai gyakran serkenték föl álmából, elméje elé tolakodva, Caesárt. Ki merné tehát tagadni, hogy a történelem a legmélyebb tanúlmányozásra méltó? Mert nem tudni más egyebet, mint ami ez idő szerént történt, annyi,

szeréntem, mint gyermek lenni mindig. Ezért Alexander Mammeas, a császárok egyike, tanácsában fő helyt a történelemben járatos férfiaknak adott, miután az elmúlt s megtörtént dolgok nyomán helyesb s érettebb ítéletet hozhatni a jövendőre nézt. Mindez így levén, ki álmélkodnék, hogy mindazon nevezetes és derék fejedelem, kit a történet ismer, vagy maga is atudományokkal foglalkozott, vagy legalább nagy becs- és tiszteletben tartá s kiváló szeretettel kegyelte a tudomány embereit. Országot jól kormányozni másként nem is lehetne, ámbár sokan nem így vélekednek, kik, semmi tanács által nem támogatva, ismeretektől nem gyámolítva, jeles tulajdonok dísze nélkül, tudomány által nem képeztetve, gyakorlati tapasztalás nélkül, a közügyek kormányzására tolakodnak arcztalanúl, azt hívén, hogy csak az van helyesen, ami botor agyuk szerént intéztetik. Tudjuk hogy a nagy bölcseségű Salamon király nem csak a zsidó fejedelmeket, hanem minden görög bölcsészt s egyptomi és keleti királyt felűlhaladott; olvassuk, hogy a rómaiaknál az idősb Cato, azon ország nagy és előkelő férfia, a tudományok minden nemeiben jeleskedett; ki, nehogy bármiben fogyatkozzék, agg korában is a görög tudományokra adta magát, s valamikor a Senatusba jött, rendesen valami könyvet hozott hóna alatt, hogy ha a Senatust még nem lelné teljesen, míg egybegyűlt, azalatt valamit olvasgathasson s időt ne fecséreljen. Scipio Africanus, Paulus Aemilius fia, nagy tudományos képzettségű férfiú vala, miután Terentius művei is Scipiónak tulajdonítatnak. Julius

Caesar pedig oly gonddal viseltetett a tudományok és írók iránt, hogy a tudósokat nagy jutalmakkal édesgeté mindenhonnan, és hogy a városban levők megmaradjanak, különös kitűntetésekkel buzdította; s ő maga is a tudományoknak élt olyannyira, hogy a tudósok egyező ítélete szerént, egy vonalon állna a legképezettebb férfiakkal. Az ékesszólást úgy tanúlmányozta Caesar, hogy magával Ciceróval, a római szónoklat mestere- és díszével, mérkőznék és versenyezne. Cajus Caesar, lelkének ama rendkivüli elevensége szerént, ugyanazon időben egyszersmind olvasott, írt, válaszolt, hallgatott s irnokainak négy sőt hét rendbeli levelet is mondott tolla alá. Ama dicső Octavianus császár oly érdekeltséggel viseltetett a tudományok iránt, hogy az olvasásra kitűzte órákat soha egyébre mint tanúlmányozásra nem fordítá, s korának minden kitűnő elméit gazdagon pártfogolta; nem csak szónoklatokat, hanem párbeszédeket s egész költeményeket türelmesen végig hallgatott, s midőn egyszer az élelmiszerek hiánya Romában annyira zaklató volt, hogy az idegenek s a kézi- és más aljasb mesterségeket űzők a városból közhatározatilag kiútasíttatának: Octavianus Caesar a tisztes tudományok oktatóit, s név szerént az orvosokat és szónokokat, hogy megmaradjanak, e rendszabály alól kivette. Titus Vespasianus, mind arra amit akart, nagy elmetehetséggel bírván, a tudományokkal és fegyverekkel foglalkozott, tanácsban bölcs és tettrekész egyiránt vala, görögül pedig akként beszélt és írt, mintha csak született görög volna, s énekes és író kitűnő vala.

Hadrianus, szintén nagy barátja a tudományoknak, a túdósokat mind nagy tisztességekkel gyámolítá, mind kincsekkel gazdagította, méltatlannak tartván, hogy azok, kik másokat a nemes tudományok- s feddhetlen erkölcsökre oktatnak, birtok és tisztesség nélkűl legyenek; s ő maga a művészet minden nemével foglalkozott; azon kivül zenész, véső, képíró s szobrász kitűnő vala, s akár merre fordítá elméjét, maga kezével sokkal ügyesebben csinált bármit is meg, mint az e téren gyakorlott művészek. Aurelius Alexandert, kit Mammeásnak is neveztek, keresztény anya gyermekét, sohasem gátolta semmi, hogy naponként, ideje egy részét a tudományokra, a másikat meg' fegyveres gyakorlatokra ne fordítsa, a történetirókat és költőket pedig nagy tiszteletben tartá, félvén nehogy valami becstelenítőt jegyezzenek fel róla az utóvilágnak. Az ifjabb Theodosius a tudományokkal nem csak azért foglalkozott, hogy ismerje és túdósnak látszassék, hanem hogy tudva, jeles dolgokat műveljen s elméjét az erényre gyakorolja; mert testét a fáradalmaknak, elméjét a tudományoknak szentelé, mondván: hogy az ember érzékeit elnyomni és fékezni eként lehet. Martianus, mint ifjú s magányember megveté a tudományokat, midőn császárrá lett, tanúlmányozni kezdé, megtudván, hogy a tudományokban járatlanok, embereknek nem nevezhetők; miután a túdós a tudatlantól annyira különbözik, mint az élő a halottól. Róbert, Siciliának jeles királya és bölcsész, midőn barátjai korholák, hogy a királyoknak a bölcselkedéssel foglalkozni nem szabad, s miért fordít a bölcsészeti

tanúlmányokra annyi időt: gyakran válaszolt ekként: hogy ha a szükség kívánná, inkább országáról mondana le, mint a tudományokról. Amit egykor Nagy Sándor írt vala Aristotelesnek, hogy inkább a tudományokban, mint hatalomban akar kitűnő lenni; s midőn az általa levívott persa király Darius ékszerei között egy nagy értékű szekrényt talált, más használatra nem akarta fordítani, mint Homerusának tokja- s mintegy takarójaúl. S midőn Sygeumban Achilles sírja előtt megállt: „Ó szerencsés ifjú, úgymond, ki tetteid hirdetőjeűl Homért nyeréd.“ És helyesen, mert ha Homér, a tudományok fejedelme és atyja, nem oly művész: ugyanaz a sír, mely Achilles testét eltakarta, tetteit is betemette volna.

Zsigmond. Eme nagy fejedelmekhez sorolható Magyarországnak győzhetlen királya Mátyás, kit hitünk legerősb paizsának lehet és kell neveznünk, ki, ámbár szakadatlanúl vészes csatákat vív ama vad s a keresztény név ellen bősz nemzettel: mindamellett gondja van a tudományok felvirágoztatására is Magyarországban, s ha nem ügyeltek, sok jeles elmétől megfoszt benneteket.

Lajos. Bár jőne mielőbb az a nap, midőn Mátyást mint római királyt és császárt fognók üdvözölni; ezt kívánván s követelvén mind atyja, mind saját érdemei; s valamint tudjuk, hogy Mátyás sorshúzással nyert apostolságot: úgy szabadjon a másik Mátyásról is reménylenünk, hogy császári sors érje egykoron. Ami ha, mint hisszük, elkövetkezik: ó mily beszédet fogunk akkor Mátyás császárhoz

intézni, midőn koronázása végett Olaszországba jöend! Akkor fogja látni a világ, mennyire szeretem én a magyarokat.

Zsigmond. Ha téged, ó Lajosom! szónokolni hallana Mátyás: hidd el, nagyobb tisztesség- s adományokkal jutalmazna ő, mint emez olaszaid, kik, úgy látom, renyhébb- s érzéketlenebbek, mint tudományaid nagysága kívánja; s valóban el is fogok mindent követni, hogy ez értekezetünk az ő kezeibe jusson, s tudja meg ő Felsége, hogy viselt dolgainak Olaszországban is buzgó hirdetője lesz.

Lajos. Azzal ugyan mindnyájan tartozunk, kiknek a szó vagy írás tehetsége adatott, hogy a nagy fejedelmeket érdemlett magasztalásokkal dicsőítsük; mert az erény követeli eme főjutalmat: a dicsőséget, s e kötelesség lerovása becsében növekszik, ha azt netalán azok teljesítik, kiket leginkább megillet, s kiknek az némi tekintetben tartozása. S így vagyok vele én, elismerem és bevallom. Mert ha a magyarok az ékes előadás kedveért látogatják Ferrariát: a ferrarai elme és szónoklat tisztelni s magasztalni tartozik a magyarokat. Ezért nem szűnik meg soha a te Carbód Mátyás a hatalmas és bölcs király, s az ő Zsigmondja, a szeretett főpap, elhalhatatlan emlékét egyiránt híven megőrizni.

MÁTYÁS KIRÁLY

MENYEGZŐJE, 1476.

A PFALZI VÁLASZTÓFEJEDELEM KÖVETEINEK HIVATALOS JELENTÉSE SZERÉNT.

Mária fogantatása utáni csütörtökön, december 12-dikén, az Úrnak 1476 esztendejében a nápolyi király leányát, Beátrixet, Mátyás magyar király királyi pompával fogadta a Székes-Fejérvár melletti síkon, és pedig mintegy ekként s ily renddel.

Először kün a szabadban, egy stadiumnyira a várostól, három sátor állt; az egyik bíbor színű bojtosselyemmel beszegve, a másik kettő másnemű kelmével borítva.

Mellettek roppant tűz lobogott, fa- és rőzséből rakva, hol Mátyás király s a bosnyák király (Újlaki Miklós) lovaikról leszálltak, s Mátyás király, a bosnyák királyt s a pfalzi és szász választó fejedelmek meg' a bajor herczeg követeit jobra állítá, a nádor (magnus comes; Ország Mihály) fia vívén elől a kardot; balról pedig a velenczések követeit s Magyarország érsekeit s püspökeit parancsolá állani.

A sátrak előtt az egész tér, hosszában, tizenkét egész darab égszín kék posztóval volt bevonva, hol két oldalt a főurak, s közepett a király, álltak. Ekkor tehát a limbachi herczeg, mint a királynő küldöttje, a királynak egy gyönyörűen füzött bokrétát (vagy koszorút, sertum) nyújtott át, miről egy gyűrű függött, s a gyűrűben egy nagy értékű gyémánt; s mihamar utána jött a királynő, aranyozott és pompás hintón ülve. Ahogy a posztóval borított

helyre ért, kiszállt, s a posztón vezettetve, midőn mintegy a közepéig ért s szemben volt a királylyal, kisé meghajtá térdét, hanem a király nyájasan fölemelte s a legszívesebben fogadá.

Ekként üdvözölve őt, a király maga a pompás sátorba vezette, a bosnyák király s a többi követek és urak elől s hátúl követvén, miként a király elrendelé, csak hogy a velenczések néha megbonták a rendet.

A királynőt, amint a sátorba lépett, Gábor püspök a király nevében olasz nyelven szólítá meg, s üdvözlé megérkezését, különösen kiemelve a király sajnálkozását hosszú és fáradalmas útja fölött; mire a királynő maga azonnal igen szerényen és nyájasan, kevés, de válogatott és helyes szerkezetű szavakkal felelt, s hálaját fejezte ki a király iránt.

Erre mindjárt a pfalzi választófejedelem követe, saját s a szász választófejedelem s Ottó bajor herczeg követeinek nevében, elsőben fejedelmeik távollételét mentegette, s az okokat, miért nem jövének személyesen, elsorolta; majd üdvöt ohajtván nászukhoz a királynak s királynőnek, elmondá, mily örvendezéssel fogadák fejedelmeik e házasságot, az örökkévaló Isten dicsőségére s a keresztény ügy közjavára szolgálandónak tartván azt; mire ismét a királynő, hanem egyik megbízott udvarnoka által, köszönetét parancsolá kifejeztetni, és ámbár örömestebb látná a német fejedelmeket személyesen, mindazáltal a követek iránt megelégedését jelentette ki.

Erre meg' a király a kürtöket megfúvatni parancsolá, s a királynő hószínű díszparipára, s a

király barnapej lóra ült. Mind a két ló pedig királyi pompával volt fölszerelve, zaboláik s minden egyéb készletök aranyból, különben is egész testök dúsgazdagon, arany hímzetű takarókkal beborítva, mikből számos betűzött drágakő ragyogott ki.

De a szabadban kiterített szöveteket, hol a királynő elsőben leszállt, az olaszok, utóbb mások is, szerteszét szaggaták nagy zaj s lárma közt, víván s dulakodván fölötte a pórtömeg.

Király s királynő tehát így, fényes és nagyszerű kisérettel a város felé tartottak; midőn Kristóf bajor herczeg s vele München Vilmos lovag, a városból kijőve, s a város és a sátrak közepett, a királyt beérve, közel a királynő szemeláttára hosszú láncsákkal egybecsaptak, oly erőködéssel, hogy mindketten lefordúltak lovaikról.

Végre a városba ért a menet, miután a velenczések az egész útközben gyakran megbonták, negédből, a rendet, legközelebb akarván lenni a király és királynő mellett.

A városba érvén a király, az öszves, világi és szerzetes, egyházirend roppant sorban jött elébe szent reliquiákkal, s midőn a Szent Istvánéi előtt király és királynő a lóról leszálltak, együtt és ugyanazon kitárt és nyeleken hordott menyezet (velum) alatt a templomba a karba (chorus) vezettettek, hol a király balra, széken, s a királynő jobra szemközt állt, míg amaz egyházi ének: „Téged, Isten, dícsérünk“ énekeltetett.

Innen a király a királynőt a szobájába vezette, a király meg' a préposti lakba ment, s a lépcsőzeten

megállván, a fejedelmeket és fejedelmi követeket ez úttal kegyelmesen elbocsátá.

Más nap, mely szerda volt, a király az összes fejedelmek, követek és nagy számú nemesség kíséretében, ismét a templomba jött, s balra, mint tegnap, az akkori székre telepedett, s mögötte a nápolyi király fia s ugyanazon király követei, a nápolyi püspök és mások, legutól a velenczések. Hanem ezek, midőn utóbb a király összes kíséretével körüljárva az oltárt, ajándokát Istennek benyújtá*), kiki a maga ülőhelyére ment: illetlenül, nagy szégyenökre, a király rendelete nélkül, a nápolyi király követei elébe tolakodtak.

Midőn a király, adományát leteendő, az oltárhoz mene, Kristóf bajor herczegnek s Eberstein Bernát gróf, Milticz Henrik lovag s Bern és Schauenburg nemes uraknak parancsolá, menjenek elől előtte, a többi fejedelem s fejedelmi követ előtt.

---

*) A mise második részében, mely, ezért, offertoriumnak (felajánlás) neveztetik, egykor a hívek az oltárra rakták le „Istennek felajánlt adományaikat," miken az egyházi szolgák és szegények osztakoztak. Annak emlékezetére ez, mert az őskeresztények az apostolok lábaihoz tették volt le buzgó ajándékaikat; „Istennek adván, aki Isten nevében jóttesz a szegénynyel." A szertartás, valamint az érzés, mely ihlette és fentartá, nincs többé divatban (az itt-ott még fenlevő úgynevezett czéhes-miséken kivül, midőn a czéh tagjai, körüljárva az oltárt, egy arra tett tányérba vetik adományaikat, hanem saját czéhök javára); helyette (?) némely szegényebb egyházakban, offertorium közben csöngettyüs perselyt hordoznak körül, mit a protestánsok ágostai felekezete is megtarta néhol, másutt az Úr asztalára tett tányérba teszi le adakozását; Calvín hivei az egyház ajtajánál álló perselybe.

Az ülőhelyen, job oldalt megint, szemközt volt a királynő a királylyal, s előtte az udvarihölgyek ültek*), hátúl meg' temérdek nő- és leánycsoport; a királynőnél leebb pedig Kristóf bajor herczeg, majd a pfalzi és szász választófejedelmek s Lajos és Ottó bajor herczegek követei, s azok után a boroszlói püspök s Magyarország főurai és főpapjai.

A misét Gábor püspök mondotta, püspökök és prépostok segédlete mellett, s az egész templom harsogott a szent énekek és zene hangjaitól. Az Evangeliumot ugyanazon városi prépost, az oltárról levevén, az érseknek nyújtá, s 'ez, megcsókolandót, a király s királynő elébe vitte.

Az egyházi szertartás végeztével a király ismét szobájába vezette a királynőt, a királyt pedig a fejedelmek és nemesség összes gyülekezete a maga szállására kísérte.

Csütörtökön a bosnyák király és a fejedelmek, a többi fejedelem' és a velenczések követeivel az udvarba jöttek, isteni szolgálatra menendők, s a királyt az egyházba kísérék; midőn útközben a hetyke velenczések, legközelébb akarván esni a királyhoz, szégyenteljesen utasíttattak vissza az első sorba, hogy valamennyi fejedelem és fejedelmi követ előtt menjenek. A templomba érvén, a király az első padnál megállapodott, s mellette a nápolyi király fia, s azután álltak ugyanazon király követei, a velenczések legutól hagyatván. Nemsokára a

*) Pedibus insidebant, talán keresztbe alá tett lábbal, törökösen, ültek, vagy guggoltak.

királynő nagyszerű s királyi pompában, mátkája a magyar király anyjával s számos kísérettel, ugyanazon templomba vezettetve, a kar felsőbb részébe, a nagyoltárhoz közel, ment.

Ott pedig, hol a királynő tegnap, jobra, szemben királyi mátkájával, hanem valamivel leebb, a bosnyák király állt, hímzett és egész hosszában (per totum ductum) arany fonallal és gyöngyökkel átszőtt dolmányban, s rajta arany felsőmentében (amiculum aureum scapulare), melyben ötszáz gyémánt s számos más drágakő vala, s harminczöt font aranyat nyomott*). A király mögött Kristóf bajor herczeg, majd a pfalzi és szász választók, s Lajos és Ottó bajor herczegek követei, s végűl számos fő- és nagy úr állt.

E ragyogó gyülekezethez csatlakoztak az érsekek, püspökök és négy süveges-prépost, s az isteni szolgálathoz a legfényesebb egyházi köntösökbe öltözve, a veszprémi püspök mondván a nagy-misét (officium cantavit) a többiek segédlete mellett; s midőn a szertartás addig ment, hogy már az „Agnus“ hymnus vala éneklendő: ekkor a királynőt az oltár elé vezeték, hol, menyezet alatt, alsó ruhájaig vetköztetve, először arany szövetü díszköntöst, mely a

*) Midőn pár évvel utóbb (1479) Mátyás, Ulászló cseh királyt Ollmützben fogadván, a lakomát a már elhúnyt bosnyák király fia, Lőrincz, szerémi herczeg, mint kir. udvarmester, rendezte volt: az egykorú történelem följegyzé pompás öltözetét („atyjától örökölött öve“ egymaga 60 ezer aranyra becsültetett), valamint a pofot, melylyel, a kir. teremben, egy hetyke cseh úr bántalmát „rövid úton“ megfenyíté.

job karon és hátán nyitva volt, s a testet mez nélkül láttatá, végre ama köntös fölé arany piros bő palástot öltöttek reá.

Ezenben a bosnyák király az aranyalma- és pálczával a vőlegény magyar királyhoz, szemben annak széke elé, vezettetik, s innen a királyt a fő oltárhoz a királynőig kiséri, hol a király s királynő az oltár előtt térdre borúlnak, s a püspök pedig s a többi papok, egyházi énekek- és szokásos szertartásokkal, mindkettőt megáldják. S midőn a királynő e szertartás módja szerént hitet esküvék a keresztény egyháznak: job karja szentelt olaj- és balzsammal megkenetik. Erre a nádor kérdi a királyt: Akarja-e, hogy a királynő megkoronáztassék? S midőn ezt a király igenlé, ugyancsak a nádor s a többi főúr a királynő fejére teszik a koronát. S a trombitások folyvást harsogtaták hangszereiket, oly számosan és erősen, hogy szavát kivenni senkinek sem lehetett.

Ekként a király, királyi palást- és koronával ékesítve, ismét helyt fog ülésén, s lovagi méltóságot oszt, a nápolyi király fiának, Kristóf bajor herczegnek s számos előkelő férfiaknak.

A mise végeztével a király, azon rendben ahogy jött, a maga szállására, valamint a királynő is a számára rendelt terembe visszatér.

Nemsokára rá, kezdetét vette a vendégség. A királynő szállásán, a boltíves terem közepett, jobra négyszögű, s balra más, kerek asztal vala. A négyszögűhöz első a király és királynő ült, majd a király jobjára a nápolyi király fia; a kerek asztalnál

legfölül a nápolyi érsek foga helyt, s mellette a nápolyi király követei, s túlfelől Lajos és Ottó bajor herczegek követei. Az étekhordók s az asztalnál szolgálók mind grófi vagy legalább bárói méltóságban álló urak valának. Készítteték pedig huszonnégy fogás étek, de a nap rövidsége miatt mind föl nem tálaltatott.

A lakoma után azonnal Fridrik ligniczi herczeg, egész pánczélosan és díszöltözetben, lovagjátékot vívott egy csehhèl, s amint a láncsákkal összecsaptak, mindketten lehúlltak lovaikról.

Pénteken virradatkor a király és királynő Székes-Fejérvárról Buda felé indúlván, egy Buda és Fejérvár közben eső helytt éjjeleztek, s a legközelébbi vasárnap Budára, nagy pompával, e következő renddel vonúltak be:

Elől, a király és királynő előtt, néhány osztály igen gyakorlott lovasság mene; s a király előtt a fejedelmek és fejedelmi követek s a velenczések, a fölebb említett rendben; kivevén hogy a velenczések, előbbi helyökre állítatva, hol a magyar király és királyi ara s a nápolyi király fia mellett, hol meg' az érsekek, püspökök s fejedelmi követek között imitt-amott akartak lovagolni; míg végre Gábor püspök által, a király parancsa folytán, a sorba, a fejedelmek s fejedelmi követek elébe, vezettettek vissza, mit ők, nem nagy tisztesség levén reájok nézve, vajmi kedvetlenűl teljesítettek.

Majd a király és közvetlenűl a választó- s egyéb fejedelmek követei előtt, kilencz virágzó korú ifjú mene, mint a király komornokai, fényes öltö-

zetben, nemes és pompásan szerelt lovakon, ezüst kardosan, s öltözetökön a királyi czímerek színét viselvén. Azokat ugyanannyi gyermek követte, díszparipákon, miknek zabolája s minden szerszáma telisded tele a legnagyobb s drágább gyöngyökkel. Hanem a király, fejér paripán, túlragyogott mindenkit; lovának valamennyi ékszere arany; a királynak mind palástja, mind sarui, amikben lovaglott, elborítva gyöngyök- s drágakövekkel; s egyébként is egész lovaglási s öltözeti módja nagy mesterséggel a német szokás szerént volt egybeállítva (??).

A király után egy gyermek lovagolt, kinek termetes lován gyöngyökkel gazdagon hímzett takaró s homlokkötője, koronaként, arany-, gyöngy- és drágakövekkel elborítva, s a gyermek két arany paizst vitt; úgy hogy, véleményem szerént, ez egy ló négyezer magyar aranynyal nem lett volna megfizethető.

Harmadik a királyhoz, fejér, egészen aranyba vert díszparipán, a királynő vala, sárga selyem palástban, fejedelmi ékesen, s ez alatt kék aranyszövetű köntösben s koronával fején; mintha egészen arany- és drágakövekből állt volna. Budára bevonúltakor a királynőnek nyolcz aranyzott díszkocsija is volt hat-hat hófejér lóval.

Az ekként megérkezett király s királynő elébe tehát, a város falain kivűl legelébb a zsidók jövének; elől egy előkelő agg zsidó, lovon, kezében szablyával, min egy ezüsttel tele edény függött, s ebben tíz font ezüst vala. Mellette fia lovagolt, szintén ezüst karddal és edénynyel. Utánok huszonnégy

lovag, mind sötétpiros öltözetben s három-három strucztollal süvegeiken; ezeket két száz zsidó követte, gyalog, piros zászlóval, min egy öt-körmös bagolyláb, s alatta két arany csillag, felül pedig arany hímzetű zsidó díszsüveg (tyara) volt rajzolva. A zsidók mind ephodot*) viseltek fejökön; s a közben, egy menyezet alatt álló öregeket az ifjak vevék környül, s amint a király megérkezett, mindnyájan énekszóval a Tízparancsot vitték a királynő elébe, örvendező kiáltozással; meglehet azért, mert busás nyereséget reméltek belőle.

Már majd a város falaihoz ért a király, midőn a mellettei réten Kristóf bajor herczeg bajtársai, Stein János és Levan N. lovagok, közvetlen a király és királynő előtt, láncsákkal ütköztek egybe, s mindketten lefordúltak; s midőn rögtön reá két más lovag csapott össze s szintén földre terűlt mindakettő, a királynő ijedtében nagyot sikolta.

Ezenben megkezdődött a városbai vonúlás; midőn végtelen mennyiségű egyháziak, szentek reliquiáival, a kapuhoz közel eső nyílt téren jöttek szembe, s a királynőt nagy tisztességgel fogadák; s aztán onnan, mindig elől menve, a Szűz Mária templomáig vezeték. Ott, miután a „Téged, Isten, dícsérünk“ ünnepélyesen elénekeltetett, a király, ismét kézen fogva a királynőt, kivitte az egyházból, s mindketten lóra ülve, az előbbi rendben a várba

*) Ephod (אֵפֹד, görögül 'επωμιδ:) zsidó papi palástszerű felső ruha, mely az egész testet befödte, hanem itt, úgy látszik, nem papok is, s fejökre borítva, talán csuklyával, viselték.

mentek. Hanem a vár hídja előtt a király a fejedelmeket, fejedelmi követeket s a többi urakat kegyelmesen elbocsátá, s ő maga a királynőt a terembe kísérte. Isten áldása nászukra.

Hétfőn Lúczia után a mátka király este felé udvarnagyja s kincstárnoka által a pfalzi és szász, s Lajos és Ottó bajor herczegek tanácsosait s más követeket is a holnapi ebédre a királyi udvarba meghívatá. Ennek folytán kedden Sternach Waczlau reggel a követekhez jött, és, lóháton mindannyian, a királyhoz a templomba vitte, s a király háta mögé közvetlenül, hanem kisé hátrább, balra, állítá, maga is melléjek állt, hogy kéjelmesen, nem nyomatva a tömegtől, álljanak. S akkor ugyan a szent misét a babiai*) püspök végezte, püspökök és prépostok segédlete mellett, s egyszersmind művészi és gyönyörű zenekísérettel. Mise után a király a fejedelmeket és fejedelmi követeket egy nagy terembe**) vitte magával, s jobra a nápolyi király fiát és követeit s a velenczéseket, s balra meg a pfalzi, szász, bajor Lajos és Ottó követeit állítá. Előtte herczegek, grófok, bárók, lovagok és nemesek roppant tömege állt, hitelt haladó fényű öltözetekben dúskodva mindannyian. S midőn a szőnyeggel bevont ülőkét a király elébe tevék, s a király ugyanott, s a többiek mind ahogy előbb álltak, aszerént fognak helyt: akkor a velenczések a király elé tett s

*) Nápolyban.

**) Hypocaustum, oly terem, mely alatt bolthajtás volt s alólról fűlt.

szövettel bevont amaz ülőhelyre jutottak; s egyikök, olasz nyelven, fölemlíté, mennyi szívességgel látták el Velenczében a királynőt, s hogy ők a királynő kíséreteül rendeltettek, hogy Buda felé minden baj nélkül, a törökök lesvetései miatt, útazhassék, és, szóval, mennyi szolgálatot tettek itt-ott egész útja közben a királynőnek. Ekként szónokolván, a király Gábor püspök által egy-két szóval köszönetét fejezte ki. Majd a ferrarai herczeg követei ültek, a velenczések fölkelvén, ugyanazon padokra, s ők is beszédet tartottak a királyhoz, hanem rövidebben s nem is oly hánytorgva mint a velenczések.

Amint ez meglett, a király egy más fényes étterembe megy ebédhez, s akkor is megint a király mellett, széltől, akartak a velenczések menni, hanem az udvarnagy (marschallus) a fejedelmek követei előtt a magok helyére vezette vissza. Ama terem egy nagyszerű, királyi fényhez méltó palota volt, dúsgazdag és piros selyemszőnyegekkel bevonva, mikbe, elszórtan, számos gyöngy volt betűzve. Benne elől kerek asztal állt, mi előtt a falról egész a földig arany szőnyeg függött, az asztal szélességét megütő. Az asztalra három hosszú szőnyeg volt borítva bojtosselyemből, az egyikbe a királynő czímere, két paizs alakjában, aranynyal s gyöngyökkel beszőve, s felül két koronával, hanem a más kettőn a királynak hasonlag hímzett czímere látszott. Ez asztalhoz a király és királynő ült, s jobra a nápolyi király fia, az érsek, herczegek s a király többi követei, aztán a ferrarai és velenczei követek; hanem balra, a királynő mellett, legközelébb Kristóf bajor herczeg

s mellette a pfalzi és szász választófejedelmek meg' Lajos és Ottó bajor herczegek tanácsosai. A terem közepett, a királyi asztal előtt, egy kőoszlop körűl négyszögű pohárszék volt nyolcz emelékre; az elsőn tálak és medenczék, s a király és királynő poharai s a többi főurak borai álltak a királyi asztal használatára; a többi hét emelék mindütt körös-körül kancsók-, korsók-, kelyhek- és poharakkal tele, s mindezek a lehető legnagyobbak, s arany- és ezüstből művészileg és pompásan metszvék. A legalsó emeléken is két ezűstből készűlt egyszarvú (monecerotes) volt, az egyik igen nagy, a másik középszerű, s mindkettő a homlokán ezen állat valóságos szarvaival. Az asztal előtt, a padlózaton, szökőkút volt, remek és különös mesterség, három száz font ezüstből, oly magas, hogy egy szálas ember alig érhetné föl; s a kút mellett öt ezüst kenyérkosár. Egy egészen ezüst hordó is függött felakasztva, számos csővel és csappal, miből a királyi s a többi asztalok számára bort szedtek. Ezeken kivűl még nyolcz pohárszék volt; s a szökőkútat, kenyértartókat és egyszarvúakat összeszámítva, az öszves asztalokon kilencz száz nyolczvan darab ezüst edény volt az akkor használat alatti poharakon kivűl.

Midőn a király s királynő ételét hozák, az étel előtt Hinkó, Podiebrád György cseh király fia, s vele a bosnyák király, s e mellett a siléziai herczeg menének; hanem az ennivalót magyar nagyok s fő urak vivék. A többi tálakat is, mik a királyi asztal vendégei elé adattak, ugyanazon főurak hordák; hanem a nápolyi király fia számára rendeltek előtt

négy német és cseh főúr; így a többi olaszok és velenczések étkei előtt négy magyar főúr, s Kristóf bajor herczeg étele előtt Miklós herczeg (dux) és magyar főurak; úgy hogy végre a német fejedelmek követeinek étkei előtt is megint négy-négy magyar főúr mene. Valamint azok is, kik a királyi asztalnál, s mind az olasz mind a német követeknek felszolgáltak az étkek föl- és lehordása körül s egyéb lakománál szükséges dolgokban, mindnyájan vagy grófi vagy bárói vagy előkelő lovagi méltósággal díszeskedének.

A többi nyolcz pohárszék mellé, a királyi asztalnál leebb, nyolcz más asztal is volt terítve, minden pohárszékhez külön asztal, mik mellett elől a királyi udvarhölgyek ültek, s ott a király anyja és a nápolyi király és követeinek tanácsosai, meg' a kormányzó, a nádor s Magyarország egyéb nagyjai és püspökei, kik a többi nyolcz asztalt mind eltőlték.

Elhordatván az asztalok, ugyanazon teremben tánczra kerűlt a sor, s az első körbe, a rend szerént, a választó- s más német fejedelmek tanácsosai állíttattak; továbbá Kristóf bajor herczeg; a harmadikat a király és királynő vezeték, s a király után, negyedik helytt, a nápolyi király fia, menyasszony nővérével, a „der Zeuner" nevezetű tánczot járta. S miután ötödik helytt a nádor, s hatodikban a limpachi herczeg a tánczot eljárták: annak ezzel vége lett, s a király a maga szobájába, a királyné pedig udvarhölgyei teremébe vonúlt, hol a fejedelmek követeinek, kik odáig kísérék, köszönetet monda s szabadságot ada távozniok.

A legközelebbi szombaton, mely kántor vala, korán reggel jött Sternach Waczel báró, a fejedelmi és birodalmi követeket meghívandó, kik meg is jelentek. S miután a királylyal egy asztalnál, ugyanazon tálakból étkezének: elerésztve a király által, szállásaikra tértek. Hanem estve felé Kristóf bajor herczeg s Münsterberg Hinkó lovagjátékra keltek, egy-egy lovas kíséretében, s elébb a herczegek csaptak össze; s ámbár Kristóf herczeg a münsterbergi herczeg paizsát s pánczéla egy részét áttöré, de azért mindaketten levettetve a lóról, aláterültek. Másod ízben a herczegek után, Stein János lovag, Kristóf herczeg bajtársa, Hinkó herczeg cseh bajtársával csapván össze, mindketten földre gurúlva nyúltak el.

Ugyanazon estvefelé, a király a fejedelmeknek s fejedelmi követeknek értésére parancsolá adatni, hogy holnap, vasárnap, 8 órakor a királyt s királynőt az udvarból az egyházba kísérvén, vegyenek részt a nászszertartásban, mit mindnyájok jelenlétében akar megülleni, s onnan a lakomára jöjjenek.

Vasárnap tehát, 8 körül, Sternach Waczlau a fejedelmi követeket az udvarba, a király szobájába vitte magával, mely ismét más, a legnagyobb, terem vala, hová az egyházi és világi főméltóságok s fejedelmi követek, grófok és bárók, lovagok és nemesek nagy számmal gyülekeztek; s ugyanakkor érkezett meg legelébb Victorin münsterbergi herczeg, ki eddigelé távol vala.

Utóbb a velenczések, a királynak tisztelkedendők, belépvén, valamennyi fejedelem, a fejedelmek és

városok követei, kik már, az udvarnagy utasítása szerént, helyt fogtak vala, önszántukból fölkelének; s amazok, az udvarnagy már a királyhoz távozván, magoktól, minden utasítás nélkül, valamennyi fejedelem és követ előtt, az első helyt foglalták el. Hanem az nagy becstelenségökre szolgált.

Végre a király, szobájából ama nagy terembe lépvén, mindenkit sorban üdvözöl; mi után mindnyájan kimentek s lóra ültek, valamint a király és királynő is. Igy hát nagy ünnepélylyel s minden nemű pompával mentek a Szűz Mária templomába, hol a király előtt közvetlenül menő fejedelmek, a nápolyi király küldöttjei, s ezek előtt a német választó- s egyéb fejedelmek követei, végül a velenczések és mások, az udvarnagytól kapott utasításhoz tarták magokat. Az egyház ajtaja előtt leszálltak lovaikról, s ugyanazon rendben mentek a templomba, a nagy oltárig, hol két ülőhely volt szemközt, s nagy értékű arany szövetű vánkosok- s szőnyegekkel díszesen. Az egyiken, jobra, a király, a másikon a királynő állt dúsgazdag piros aranydíszköntösben s rajta palásttal s fején gyöngy-, arany- és drágakövekkel elborított királyi koronával. A király és királynő fölött úgynevezett hordozható menyezet (coelum portatile) vala, vagyis egy kiterített arany lepel, melynek hat nyelét hat főúr (princeps) tartá; Gábor püspök pedig a szentelt vizet, megáldván elébb, hinté el.

Ekkor a király a királynőt kézen fogva, az oltár elé ment vele, s miután a püspök, keresztény szokás szerént, az ő nászesküjöket a legnagyobb

ünnepélyességgel megerősité, mindketten helyökre tértek; s miután a király anyja és a nápolyi király fia, az új házasoknak szerencsét kívántak, s ezek viszont azt megköszönték: kezdetét vette az isteni szolgálat nagy méltóság- s ájtatossággal. Mialatt, kevéssel az áldás előtt, a király kézen fogva ismét a királynőt s az oltár elé állítva, vele együtt térdre borúl, s miután a püspök hosszasan boldogságot esdeklett számukra, fölkelnek s visszamennek helyökre; s az Evangelium s az úgynevezett Béke körűlhordatván*) s az egész szertartás befejeztetvén, a templomból

*) A római egyház szertartása szerént, nagy-mise közben, áldozás (communio) előtt, a lelkész, miután hármas könyörgését elmondá, „az oltárt, mint Krisztus jelképét megcsókolja . . . a diacónt megöleli, mondván Pax tecum az az „Béke veled," ki azon válasz után: És a te lelkeddel, az ekként vett Békét az aldiacónnal, s ez ismét azt a székesegyházakban a többi pappal közli. Ezen szívreható szertartás azon őskori szent szokás maradványa, mely szerént a hívek a Pax után . . . mielőtt a szent áldozáshoz járúltak, nemenként, mely szerént az egyházban szorosan elkülönözve valának, egymást a felebaráti szeretet szent csókjával üdvözlék, mely is békecsóknak neveztetett. E szokás az egyházban a XII századig tartott, midőn a helyett egy a kereszt vagy Krisztus képével ellátott táblácska szokott a híveknek csókolás végett nyújtatni; mivel azonban némelyek büszkesége, kik e szertartásnál is elsőbbség s megkülönböztetés után vágytak, annak alkalmával sokszoros botrányt okozott: később végkép az is megszűnt. Minek némi maradványa azon még ma is fenálló szokás, mely szerint, ha a püspök vagy fejedelem vagy valamely főtekintélyű személy van jelen az ünnepélyes misén: a Pax Domini után az aldiacón a feszülettel hozzá járúlván, azt csókolás végett eme szavakkal nyújtja neki: Pax tecum, honnan is a feszület Pacificalénak neveztetik." — Lonovics József, Egyházi Archaeologia. Bécs, 1857. II kötet, 224. s köv. ll.

távoznak, s az udvarnagy által kijelölt rendben, visszatérnek az udvarba, s a király lakása előtt a lóról leszállván, a királylyal és királynővel egy más nagy terembe mennek.

Hanem a királynőt a király anyja, az udvarihölgyekkel, a király szobájába vezeti el; s a király a bajor herczeget (dux) s Leffelholcz jogtudóst és tanárt, Gazdag Lajos bajor uralkodóherczeg (princes) tanácsosait, a király elé e végre helyzett székre leültetvén, a fejedelmöktől kapott megbízás iránt kegyelmesen kihallgatá. Ezután a király és királynő, s velek a fejedelmek és követek öszves gyülekezete a palotába mentek fel lakomára; hol a királyi és a többi nyolcz asztal s valamennyi pohárszék majdnem akként vala, mint az előbbi kedden fölszerelve s ellátva, s ugyanazon rendben is fogtak helyt mindannyian.

Ekkor tizenkét fogás lehető legválogatottabb étek hordatott fel, s miután az asztalnak vége lett, s a király és királynő kezeiket megmosák s az asztaltól fölkeltek: a fejedelmek követei kezdék benyújtani a királynénak a magokkal hozott ajándékokat; s a királynő, miként mond mindnyájoknak fejenként a szép és kedves ajándékokért köszönetet, tolmácsának, Stein Györgynek*) fejezte ki.

---

*) Ugyane Stein György (Georgius de Lapide), mint követe által kísérlé meg, néhány hónappal elébb, Mátyás király a burgundi herczeg Károly és a Schweiz közötti vitály kiegyenlítését; azonban süker nélkül. V. ö. Die Beziehungen der Schweizer zu Mathias Corvinus, König von Ungarn in den Jahren 1476—1490, von A. Ph. v. Segesser. Luzern, 1860. 13 l. s az erre vonatkozó okmányok 68 s köv. ll.

Eközben két lovag áll elő, kik a király s királynő szeme láttára láncsával összecsapva, lovaikról mindketten leterűlnek. Azonban másnap, mely hétfő vala, a limpachi herczeg s Hag János testvére, ugyanazon lovagjátékban ugyan oly eredménynyel szerepeltek; s a király és királynő aranyozott szánon, melybe hófejér ló volt fogva, miután ama mulatságos csatározásoknak szemtanúi voltak, teméntelen más szán kíséretében, a város minden utczáit bejárták.

Végre a Krisztus születésének emléke utáni első szombaton Sternach Waczlau a fejedelmek követeit s egyéb főurakat a hétfőn tartandó királyi vendégségre meghívta; hanem az nap éjjel Pongrácz, erdélyi vajda s a királynak rokona és kedves embere*), meghalálozván, a meghívás máskorra napoltatott el.

Pongrácz hullája hétfőig ott maradt; akkor Gyula-Fejérvárra vitetett, s nagy tisztességgel takaríttatott el, s a király, anyja s számos előkelő urak nagy gyászban valának, s a király parancsára mindennemű lovagjáték s közvigasság elnémúlt. Azonban hétfőn a fejedelmek és követek mind, miként az előtti nap a király megkérte volt, a királyt a gyásztiszteletre az egyházba kísérik. Miről megjegyzendő.

---

*) Dengelegi Pongrácz János, ugyanaz, kiről fölebb (97. l.) Carbo emlékezik, Mátyás királynak anyai ágon nagybátyja. A Carbo által magasztalt testvérét, Endrét, Buday (Polg. Lexicon, III. k. 130. l.) nem említi, sem e (kihalt) család rokonságát a Hunyadi házzal.

Fekete bojtosselyemmel fedett ravatala lakásáról kihozatván, elől számos egyházi férfiak menének; s közvetlenül előtte harmincznégy égő kis szövétnek vitetett, mikbe ezer darab magyar arany volt beillesztve *).

Majd a templomban, első a király járúlt az oltárhoz, magyar aranyakkal megrakott szövétneket tartva kezében; a király után a nápolyi király fia, majd Kristóf herczeg, s végre a fejedelmek követei, szövétnekekkel mind s a szövétnekekbe illesztett arany pénzekkel; utánok a nápolyi érsek, követ, a sandaui herczeg, a kalocsai érsek s egyéb követek, püspökök s magyar főurak.

Másod ízben ugyanazon módon járúltak az oltárhoz, s összesen, mint hallom, ezer magyar arany s apróbb pénzben két ezer forint ajánltatott fel.

A láncsára tűzött s a ravatal előtt vitt zászló a templom karában (chorus) szétvágatott s a ravatalra vettetett. A templomban az oltár előtti ülőhelyeket a király fekete bojtosselyemmel parancsolá bevonatni.

Január első napján 1477 a király az egyházi és világi főméltóságok- s valamennyi követekkel Szűz Mária templomába jött misehallgatni, főrangú urak roppant kiséretében; majd a templomból a várba menvén mindannyian ebédre, a királylyal,

*) Amint a szövétnek (gyertya?) leégett, húllt alá a pénz, s a nép fölszedte. Úgy tudom, hogy a nemzeti hagyományok és erények classicus földén, a Székelységen, még egy embernyom előtt dívott a szokás, az egybefont halottasgyertyákba, az elhúnyt körülményeihez képest, kisebb-nagyobb értékü ezüst pénzt illeszteni.

királynéval s a többiekkel étkezének, hol az asztalok, pohárszékek és minden egyéb akként volt elhelyezve s látva mint előbb. A királyné még asztalnál üle, midőn az erdélyiek s más városok harminczkilencz nagy aranyozott billikomot s hat gyönyörű lovat és három sólymot Ruthénországból, nyújtottak be, valóban nagyszerű s fényes ajándokúl. Ebéd után tánczra került a sor, melyben, a rend szerént, első helytt a német fejedelmek követei, majd Kristóf herczeg, s a harmadik körben a király és királyné tánczoltak.

Ezzel az összes pompának vége lett, s a követek elbocsáttatván, vissza, hazájokba tértek.

De mielőtt a pfalzi követek Németországba érkezének, Győzedelmes Fridrik, békében és hadban nagy hírű fejedelem, meghalálozott, Lúczia előtti nap, deczember 12-kén, midőn ők távol, Magyarországban valának, költözvén ki csendesen az életből.

És ez rövid leírása annak, ami akkor Magyarországban történt s a mennyegzői ünnepélyre vonatkozik.

FÜGGELÉK

MARZIO GALEOT MUNKÁJÁHOZ.

I.

Marzio Galeot élete.

— — Bevégzem tehát a speculatív philosophusokat illető dolgokat, s áttérek az azokról való beszélgetésre, kik hasznosabb kelméket vettek tanúlmányaik tárgyaiúl, s azon kezdem, aki véleményeivel egy tüzes vitára ada alkalmat, t. i. Narnibeli Galeotto Marzióval.

Egyet sem leltem a mostani irók közt, aki némi gonddal adott volna felvilágositásokat ennek éltéről, ámbár ez sok és különös viszályoknak vala alája vetve. Apostolo Zeno szokott pontossággal szólt róla némely levelében, mely a Fontaninihez írottak között van kiadva; de csupán néhány kevés közleményt ad róla, s ennélfogva némi fáradságomba kerűlt, mindenfelől összegyűjteni az ismertetésére szükséges adatokat, főkép nyomtatott munkákat használván e végre.

Narniban, Umbria városában, született, amiért olykor Galeotto Narni-nak is nevezik. Giorgio Merulának szóló feleletében, melyről később szólunk, azt beszéli nekünk, hogy Padovában tanúlt, és ottlétében, 23 éves korában, kezde, az orvostudomány tanúlása mellett, leczkéket tartani az úgynevezett „humanitatis studium"-okból, és 30 évig visel vala

köztanítói hívatalt. „Legimus publice triginta annos, nam trium et viginti annorum eramus cum docere incepimus; docebamus quidem, et docebamur. Nam medicinae Patavii in studiis humanitatis cum essemus professi operam dedimus„ [a]); és tovább folytatván, mondja, hogy a világért sem adta magát a hívalkodásra vagy időtöltésekre, hanem folytonosan szeretett foglalkodni hol a tudományok tanúlásával, hol a fegyverforgatással, melyben nagyon gyönyörködött, mint nem sokára meglátjuk. Papadopoli és Facciolati nem említik meg Marziót, holott oda kellene sorolni azon híres egyetemnek szintúgy tanúlói mint tanárai közé. A Padovában tartott leczkéiről ugyanazon könyvben másutt is szól Marzio, mondván, hogy midőn Virgilius Georgiconát magyarázta, olykor hallgatója maga Merula, bár idősebb mint ő: „Valde enim ubique gloriatur Merula, quod Galeotti fuerit auditor: homo senior juniorem adoptat praeceptorem. At ego non memini vidisse Georgium in lectione mea, nisi Patavii, cum legebam librum Georgicorum“ [b]). Nem csupán a padovai egyetemben tartott leczkéket Galeotto. Alidosi a Bolognában rhetoricát és poesist tanító tanárok közé számítja 1462-től 1477-ig [c]). De ezen évszámokban bizonyosad hiba van, mert meglátjuk, hogy 1477-nél jóval elébb Magyarországban volt. Említ még Marzio egy Merulával Velenczében folyt

---

[a]) In Merul. Refutatio. Edit. Taurin. 1517. pag. 99.

[b]) U. o. p. 118.

[c]) Dott. Forast. di Teol. stb. p. 37.

vitatkozást [d]), és mást, ugyancsak vele folytatottat, Rómában [e]), a lélek halhatatlansága felett. Ez a másik hihetőleg azon alkalommal történt, a melyről kevéssel alább beszélünk.

Harmincz éven át tartván, mint tőle magától értők, leczkéket, 53 éves korában Magyarországba mene Corvín Mátyás udvarába, ki is ezen tartomány királya vala és híres pártfogója az irodalom embereinek, jelesen az olaszoknak. És ide való azon megjegyzés, hogy Galeotto kétszer tevé meg azt az útat; először II Pál idejében, másodszor IV Sixtus idejében, mint világosan kivehetni egy De dictis et factis Matthiae Regis írott munkájának különböző helyeiből, és ama több ízben említettből Merula ellen. Ebben elbeszéli azt a híres küzdést, mely Csehországban folyt le a nevezett király előtt közte és egy nagy hírű küzdőbajnok, Aleso között, a ki Galeottot kihíván, ez a különben rendkivül kövér ember oly ügyesen bírta mind védni magát, mind megtámadni ellenét, hogy végre megragadá a magahitt ellenséget s magasra fölemelvén, úgy vágta a földhöz, hogy másoknak kelle elvinni félholtan. Mely alkalommal megemlít más hasonló küzdelmeket is, melyeket Olaszhon különböző részeiben vívott: „Citetur ager Patavinus: citetur Veronensis: adducatur Etruria in testimonium: non praetermittatur regio Romana, ubi documenta fortitudinis plurima emisimus.“ Már pedig azt mondja, hogy a

[d]) L. c. p. 83.
[e]) U. o. p. 117.

feljebb említett küzdelem akkor történt, midőn Mátyás a II Pál felszólítására hadat visel vala Podiebrád király ellen, mely körülbelől 1467-ben történt. Bizonyos tehát, hogy ezen év tájban ment Galeotto legelőször Mátyás királyhoz. Mi indította ezen útjára, nem mondja. De nincs kétség benne, hogy azon udvar fényének híre s azon Felség bőkezűsége, a túdósok iránt vonzotta oda. Egyébiránt a minő dícséretekkel emlékezik felőle munkáiban mindenha, az azt bizonyítja, hogy ott udvariasan fogadák. Giovio azt mondja, hogy ő ott titkár és mester (maestro) vala. De nekem valószínűebbnek látszik, hogy Jánost, ama Felség természetes fiát, oktatá. Ugyancsak Galeotto beszéli, hogy elvitte oda magával saját egyik fiát, kinek nemkülönben János volt a neve [f]). Ott kezdte írni két könyvét „De Homine", melynek elsejében az ember külső tagjait, másodikban belső részeit írja le, kimagyarázván működésöket, s különbféle boncztani, orvosi, természettani, sőt astrologiai észrevételeket is csatolván hozzá. Ajánlá a munkát Vitéz János esztergami érseknek, nagy tudományú és az irodalmat igen kedvelő férfiúnak, aki aztán 1471-ben pártot ütvén Mátyás ellen, meghalt még azon évben [g]). Azon munkát tehát azelőtt kellett hogy írja; és minthogy Galeotto azt mondja benne [h]), hogy hosszasan élt vele együtt: „diu cum eo vixi," ez által megerősödik amit elébb az azon udvarba való meneteléről mondék. Marzio

[f]) De dictis et factis Matthiae, c. XXIV.

[g]) Bonfin. Rerum Hung. Dec. IV. l. III.

[h]) p. 49.

könyve elhatott Olaszhonba, s olvasta többek közt Merula György, harczokra született férfiú, ki semmire sem vágyott inkább, minthogy valakibe belé akadhasson. Úgy tetszett Merulának, hogy derék alkalmat ad neki arra a Marzio könyve, és tollat ragadt megtámadására, rostálgatván kifejezéseit nem kevésbé mint tanait. Írásmódja, melylyel azt végrehajtotta, a tőle szokott vala, ú. m. bántalmakkal és szidalmakkal teljes. Ezen kritikáját Medici Lőrinczek és Juliánnak ajánlá; s megemlíti benne a Pisában akkor újontában nyitott egyetemet: „Sic enim vos partes litterarum suscepistis, ut litteratorio gymnasio in nobilissima Italiae parte constituto, jam leges sanctissime et liberales discipline sic [i]) Laurentium et Julianum parentes appellare possint“ [k]) stb. A pisai egyetem, mint mondva van, 1472-ben lőn megújítva, és ebből a látszik, hogy Merula ebben az évben vagy a következőben adá ki könyvét. Már pedig Galeotto a neki tett feleletben azt veti többi közt szemére, hogy négy évet töltött rostálgatása megírásában: „ad illius siquidem dicta refutanda, quibus quatuor annos impendit, animus inclinabatur“ [l]). Ennélfogva mindinkább megerősbödik, hogy Marzio 1468-ban írta feljebb mondott könyveit. Ha Merula, Galeottot czáfolva, minden önmérsékletről

[i]) Ez a „sic“ úgy látszik Tiraboschi hozzátétele, melylyel figyelmeztetni akart, hogy „sanctissime“ és „discipline“ egyszerű e-vel írvák; a „sic“ kétségkívül zárjel közt vala, s ez írás- vagy nyomdahibából maradt ki. *Br.*

[k]) Az idézett kiadás 53. l.

[l]) U. o. 80. l.

megfeledkezett, emez sem tartotta azt inkább szeme előtt, s ilyes czímek mint bolond, dühöngő, vasra és botra méltó ember, tele marokkal szórvák benne. Nem látom hogy tovább folytatták volna ezen czivakodást, és Merula talán észrevette, hogy nem volt jó neki kikötni ily ellennel. Merula kritikája és Marzio viszonzása együvé szoktak kötve lenni Marzionak ugyanazon két könyvével, melyhez tartoznak. Emez, mindazon két könyvben, mind védiratában, nem egyszer említi bizonyos korholásait Filelfus Ferencz [m]) ellen [n]); másutt meg' azt teszi hozzá, hogy Gianmario, Ferencz fia, ellen is írt: „sicut ostendimus in Invectiva contra Franciscum Philelpham patrem, itemque contra filium, Marium“ [o]), de nem tudjuk, minő tárgy körül forogtak.

Írt Marzio, Mátyás király udvarabeli tartózkodása alatt még egy más munkát, azon királynak ajánlva, e czím alatt: „De incognitis vulgo“. Ez nincs kinyomtatva, hanem vannak másolatai kézíratban a franczia [p]) és sardiniai királyi [q]) könyvtárakban. Ezen utóbbi könyvtár lajstromának kiadói értesítenek, hogy e munkában sok theologiai kérdés van megvítatva, s szélén néhány jegyzést láthatni, melyekben a másoló vagy más valaki, szemére veti Marziónak, hogy tévelygő (haereticus) véleményeket állít. Valóban ez a munka okozá

[m]) Francesco Filelfo, Merula György irodalmi neve. *Br.*

[n]) Idéz. kiadás p. 85, 99 stb.

[o]) De doctrina promiscua, c. XXVIII.

[p]) Codd. Mss. Bibl. Reg. Paris. Vol. IV. p. 256. Cod. 6563.

[q]) Bibliotheca Taurin. Vol. II. p. 357.

szerzőjének azon viszályokat, melyeknek ömaga tartotta fenn emlékezetét. Apostolo Zeno azt gyanítá[r]) hogy talán mind mese az, amit némely újabb írók beszéltek a Marzionak tulajdonított hitbeli tévelygésekről (haeresia). De meg kell mondanunk, hogy ő nem látta a „De factis et dictis Matthiae Regis" czimű munkát, melyben Marzio maga szól arról; és Merula hallgatása, melyre támaszkodik Zeno, igen gyarló erősség a tagadásra, minthogy a tény, mint látni fogjuk, kevéssel azután történt, hogy a „De Homine" czímű könyvnek általa írt kritikája megjelent. Lássuk elébb, mikép beszéli az ügyet Marzio maga, s aztán szembe állítjuk azt azzal, amit mások mondanak róla.

Szól ő [s]) Vitéz Jánosról, a kevéssel elébb említettük esztergami érseknek vele azon vezeték- és keresztnevű rokonáról, és megdícsérvén ennek egyházi-jog- és szépirodalombeli túdós voltát, azt mondja, hogy mindamellett, a pártütése miatt Mátyás király előtt rosz emlékezetben levő érsekkeli rokonságánál fogva, a király nem szerette hallani ha csak beszéltek is róla. „De történék, folytatja, hogy Galeotto Marzio, kit egyetemes tudománya- s gyönyörű ékesszólásáért a király nagyon szeretett, gyakran forgott azon veszélyben, hogy vagyonát és még életét is elveszti, és hogy „De incognitis vulgo" czímű könyve miatt, eretnekség vádja alá esék. Az ügy végtére IV Sixtus pápa, igen tudós ember, elébe kerűlt, kinek parancsára borzasztó fogságából Galeotto kimenekűlvén, Rómába mene. Ott Galeotto sok

[r]) Lettere a Mons. Fontanini p. 86, 137.

[s]) De dictis et factis Matthiae regis. c. XXVII.

vetélkedőtársra és megátalkodott ellenségre talált; de a pápa, megvizsgálván tanait, ártatlannak nyilvánitá, s nyomon visszaadta becsületét és vagyonát.“ Tovább folytatólag beszéli, hogy visszatérvén Mátyás udvarába, s kalandjai megbeszélése közben értésére adván a királynak, hogy az akkor Rómában tartózkodott Vitéz János nagy buzgalommal fáradozott az ő ügyének jobbra fordításában, s többek közt kinyerte azt is, hogy a per ne kerüljön neki semmibe: a jó lelkű fejedelem letevé minden haragját János ellen, s azután tekintélyes méltóságokra emelte. Eddig Galeotto. Mi módon történt, hogy Mátyás király pártfogása nem vala elégséges őt bajaitól megmenteni, és hogy hol volt fogva, azt nem mondja. De valamivel több világot nyújt Giovio, ahol „Elogium“-aiban Galeottóról szólván, azt mondja: „Szerencsétlenségére valamely könyvet is írt a szent és erkölcsi philosophiáról; ugyanis azt mondván, hogy aki a józanokosság világa és a természet törvénye szerént élt, elnyerte az örök boldogságot, ezért vád alá veték és elítélék a barátok (monachi). De Sixtus, kinek ő fiatal korában mestere vala, kimenté a fenyegető veszélyből, ámbár nem tehette súlyos gyalázat nélkül (non senza grave infamia). Miérthogy kivivék Velenczében a közpiaczra, hogy ott vallást tegyen tévelygéséről és bocsánatot kérjen érette. Aztán beszéli, hogy az a tragoedia comoediává változék egy furcsa mondás miatt, melylyel Galeotto felele egyvalakinek, ki az ő roppant kövér voltán gúnyolódik vala.“ Hihető tehát, hogy Galeotto, közzé tevén feljebb mondott

könyvét, valami dolgáért Olaszhonba jött, és Velenczében elfogván, börtönbe vetették; és azután hogy megtette ünnepélyes nyilatkozatát (ha ugyan Giovio nem más alapon, mint valami népies hagyomány szerént tette hozzá e körülményt), Sixtus Rómába meghíván, ártatlannak nyilvánítá. Ekkor Galeotto visszamene a Mátyás király udvarába, s ekkor kelle történni annak, amit ama Felség mondatai és cselekvényeiről írt idéztük könyvében beszél, s a mi kúlcsot nyújt nekünk az imént említett tény idejének meghatározására. Mátyás király egyik háborújáról szólván Galeotto, azt mondja[t]: „Ott volt a táborban Galeotto Marzio, ki azért jött vala Olaszhonból, hogy megkérje a királytól leányai számára a jegypénzt, és lássa azon Felség dicsőségét; minthogy azelőtt néhány nappal vette vala meg ostrommal a hainburgi nagy és csaknem megvehetetlen várat.“ Úgy de az Ausztria és Magyarország közt fekvő erős Hainburg vára megszállása és ostroma 1482-bé[u]) esik, és ennélfogva azelőtt kevéssel kellett történni a Galeotto viszályainak Olaszhonban. Hozzáteszi továbbá, hogy megnyervén kívánságát, akar vala visszatérni Olaszhonba, s e végre fedezetet kére a királytól, hogy bátorságban mehessen el annyi hadinép között; és hogy Mátyás azt felelé neki, hogy ezúttal menjen csak Magyarországba, hová majd megírja neki, mittevő legyen. Vajjon mindjárt aztán visszatért-e Olaszhonba, vagy tartóz-

---

[t]) U. o. c. XXVIII.

[u]) Bonfin, Dec. IV. L. VI.

kodott-e ott még egy ideig, eldöntésére nincs erősségem. De bizonyos az, hogy legkésőbbre 1488-ban Olaszhonban volt. Bizonyítását egy más munkájából veszem, melynek nyomtatásban a czíme: „De doctrina promiscua“, melyben Galeotto némely orvosi, természettani, astrologiai és mindenféle más tárgyú kérdésekről értekezik, és igen gyakran veszen alkalmat, hogy dícsérgesse Lorenzo de Medicit, kinek a könyv ajánlva van. Látván, mennyire iparkodik Galeotto azon munkájában megnyerni az irodalom férfiai ama nagy maecenásának kegyét, és nem látván benne Mátyásnak legkisebb említését is, erős bizonyossággal vélem következtethetni, hogy ő akkor Olaszhonban volt. Úgy de ezen könyvét 1488 és 1490 közt írta. Említi ugyanis benne a Giovanni Bentivoglio fogságát, és aztán kiszabadúlását, melyért Lorenzo de Medicinek hálálkodik [v]), e pedig 1488 történt [w]); azonkívül meg' arról is szól, minő útat fog követni Venus planeta 1490. „Venus aliquando per integrum annum progredietur, sicut Anno MCCCCLXXX accidet“ [z]). Olaszhonban írta többször említett könyvét is „De dictis et factis Matthiae regis“, a mint világosan bebizonyúl azon beléfoglalt mondásából: „Cum in Ungaria jam duobus annis elapsis fui“ [a]) melylyel eléggé megerősíti, hogy midőn e könyvet írja vala, nem volt ott. Ajánlja pedig Jánosnak, ama Felség természetes

[v]) cap. VI.

[w]) Muratori, Annali d'Ital. ad h. a.

[z]) c. XXXVI.

[a]) c. XXXI.

fiának, csakugyan még atyja életében, mivel a végén azt mondja: „Hunc libellum, inclyte Dux, dicavimus tibi, sed censorem judicemque Regem Matthiam constituimus“ [b]); ennélfogva nem lehetett 1490 után írva, mely Mátyás király életének utolsó éve volt [c]).

---

[b]) c. XXXII.

[c]) Annak amit feljebb a Galeotto Marziót eretnekséggel terhelő vádról s az ő elítéléséről megjegyeztem, felderítésére nem keveset szolgál azon elbeszélés, melyet Sanudo a velenczei dogék életébe*) igtatott: „Azon időben“, úgymond az 1477 évre, „feladván a Signoriának az eretnekségi gonoszság (pravita) inquisitora, hogy bizonyos Galeotto Narnio de Montagnana, tanúlt és igen tudós és elhízott ember, a ki Montagnanában lakik, eretnek, et male sentiebat de fide, világi kart (braccio secolare) kért ellene a Signoriától; és elfogaták és börtönbe vetteték. Bizonyos könyvet írt, melyről azt mondta az Inquisitor, hogy kárhoztatandó, és hogy elvitte azt Magyar- és Csehországba, hol sok követői lennének (aveva grandissimo seguito.) Végtére arra ítélék, hogy állítsák egy állványra a piaczon, ördögökből álló koronával a fején, s ott elolvasák az ítéletét, megégeték a könyvét és neki bűnösnek kelle vallani magát azért a mit mondott vagy írt, mint a mi az egyház ellen volna. Aztán elkövetett tévedése büntetéseül hat holnapi fogságra ítélék kenyeren és vízen. Az ítélet végre lőn hajtva, s az állvány felállítva a piaczon, ott levén a minorita szerzetből való inquisitor, mintegy itélőszéken ülve. Kivonczolák Galeottot a börtönből s az ördögös koronával a fején a piaczra vivék. Vala ott egy úri ember, a ki mondá: jaj minő elhízott test! Ez pedig megfordúlván, monda: többet ér egy kövér disznó mint egy sovány bak! Aztán felmene az állványra. Végrehajtódván az ítélet, visszavivék a börtönbe. — Emez Csehországban járván, lebukék a lóról, és megdöglék (crepo). Igen tudós és tréfás ember volt,

*) Kiadta Muratori, Scriptor. rerum Ital. Vol. XXII. Az idézett hely p. 1206.

Meddig élt Galetto, nem bizonyos, és még bizonytalanabb mi módon halt légyen meg; mivel két író, kik mind ketten vele egy időben éltek néhány évig, csudásan eltérnek ebben egymástól, s eltérítik az újabb írókat is, mint a kik közűl egy egyiket, más a másikat követi. Giovio azt mondja röviden, hogy vén korában hala meg, Montagnanában, Pádua környékén, közel Estehez, rendkívűli kövérségében megfuladva. Gian Pierio Valeriano ellenben azt beszéli [d]), hogy Galeottot, Magyarországon a Mátyás király udvaránál létében, XI Lajos franczia király meghíván, elindúlván Magyarországból oda utazandó, és Lionba érkezvén, a városba belovagoltában az onnan kijövő királylyal találkozott, s azért le akarván lováról szállani, rémítő kövérsége lehúzá, s oly rohammal bukék a földre, hogy szörnyű halált hala.

Melyikhez tartsuk már magunkat a két tudósítás közűl? Valeriano nehány évvel idősebb vala

de nagyon testes és elhízott." — Itt nincs szó a pápához való fellebbezésről, sem ártatlansága nyilvánításáról IV Sixtus által, sőt az van állítva, hogy a reá szabott büntetést kiállotta. Mindazáltal nem lehet megtagadni a hitelt Galeottótól magától, a ki világosan beszéli. Azonkivűl Sanudo lóról való bukás által halatja meg Galeottot Csehországban jártában, és ezen író tekintélyének minden bizonynyal nagy erejűnek kell lenni, minthogy Sanudonak értkorú embernek kellett lenni 1498-ig*) s annálfogva ismerhette Galeottot. Én hát az olvasóra bizom, hadd döntse el magának, melyik vélemény hihetőbb az ő halála felől.

[d]) De Litteratorum infelicitate. Velenczei kiadás 1620, L. I. pag. 30.

*) Foscarini, Lettere Venez. p. 164.

Gioviónál, és ennélfogva úgy látszik hogy több joga van hitelt igényelni. De ezen elbeszélésében minden bizonnyal téved. XI Lajos 1483 halt meg, Galeotto pedig, mint bebizonyítottuk, 1488 még életben vala. Azt felelhetné valaki, hogy talán vétségből van írva XI Lajos XII helyett. De emez csak 1498 kezdett uralkodni s nehezen képzelem, hogy Galeotto még ekkor élt legyen. Inkább lehetne VIII Károlynak tulajdonítani. De midőn látom hogy Valeriano oly roszúl van értesülve ezen tény körülményei felől, félő, hogy állítmányában is csak valami kósza hírt követett. Azonkívül Galeotto, mint mondottuk, oda hagyván Mátyás király udvarát, visszatért Olaszhonba, a honnan e részben sem üti a mértéket a Valeriano túdósítása, mint a ki Magyarországból meneti Francziaországba. Azt hiszem ennélfogva, hogy a Giovio elbeszélése valamint egyszerűebb, úgy helyesebb is, és hogy Galeottot rengeteg kövérsége, melyet neki Merula a már emlegetett könyvében szemére hány, s melyből maga Galeotto tréfát űzött, s melyet erősít a Mazzuchelli Muzeumban létező emlékpénz is [e]), megtikkasztván, fosztotta meg életétől.

Szerzett munkáiról már szólottunk. Sok tudományú embernek, de kevéssé csínos írónak mutatkozik bennök; azonkivűl belé van bőszülve az astrologiába. P. Decolonia [f]), nem tudom mi alapon tulajdonít neki még egy értekezést arról, hogy az

---

[e]) Tom. I. p. 151.

[f]) Hist. litter. de Lyon, T. II. p. 391.

ég a természeti törvényt megtartók számára nyitva áll. De azt hiszem, nem írt ő erről külön értekezést, hanem csak a De incognitis vulgo könyvében vítatta e tárgyat, mint Giovio értesíte. Adványnak azonban fel kell hoznom, hogy ezen Estei könyvtárban van egy versezetke Galeottótól Stella dall' Assassino, vagy, mint mások olvassák, dell' Assissino dícséretére. Leánya volt Jánosnak, a Tolommei családnak Ferrarába telepedett s az imént mondott melléknévvel különböztetett egyik ágából; és ez a nő az, kitől III Miklósnak Ugo, Leonello és Borso nevű három fia leve, s a ki 1419-ben hala meg[s]). A versezet Giovanni dell' Assissinonak van ajánlva, s a Stella dícséreteihez ezen Giovanniét s még más ezen családbeliekét is csatolja. Nem hiszem ugyan, hogy ez Stellának már említett atyja volna, mert mondván a költő, hogy két fénye van azon családnak, elébb Stellát, aztán Giovannit nevezi.

„Duo sunt Ptolomaei lumina gentis,
Quae tantam stirpem decorant et nomina praebent:
Primum Stella choros inter celebranda Deorum;
Ast illud numen mira gravitate Joannes
Assissine es, cui Musae nosterque libellus
Hunc (hic) datur ingenti Stellae confectus honore."

No már én nem látom hihetőnek, hogy a költő az atyát a leányának utána helyezze, és azt hiszem hogy itt más Giovanniról van szó, talán Stellának valamely unokaöccséről, kinek kedveért fogott a költő a nénje magasztalásába. És még valószínűbbé teszi ezt előttem az, hogy Stella 1419 halván meg,

[s]) Scriptor. rerum Ital. Vol. XXIV. p. 184.

felettébb bajosan képzelhető, hogy atyját az 1490 tájig élt Galeotto annyira ismerhette volna, hogy ennek kedveért dícsérgesse leányát, és nem inkább valamely leszármazó rokon kedveért. Egyébiránt ez a versezet azt mutatja, hogy hova sülyedhet a szolgai hízelkedés, midőn Galeotto, oly nőről szólván, kinek hajadon létére három fia volt, nem pirúl annak szeplőtlen tisztaságát magasztalni, egész azon állításig, hogy Isten anyját kivéve, a föld kerekségén Stellánál tisztább erkölcsű nő nem létezett.

II.

Torday Zsigmond ajánlólevele

Miksa római és cseh királyhoz,

Marzio Galeot első kiadása előtt.

Mivel az ember indúlatait s belső mivoltát, fönséges Király, mint egy testi lepel vagy burok takarja — a homlok és szemek úrkodván az arczon, mik színlés- s tettetésre nagy mértékben képesek, mozgást s kifejezést is tetszés szerént öltve föl — kettő az, és pedig magától az embertől eredő, ami bárkinek legrejtettebb lelki és természeti mivoltát leginkább jelzi: a beszéd és cselekvés. Ezért dícsértetik némely régiek e mondása: hogy a beszéd a lélek jellege. A cselekvésről pedig a peripateticusok öszves iskolája tanúskodik, az erényt és bűnt főleg a cselekvés által különböztetvén. Azért, szeréntem legalább, helyeslésre méltó azoknak törekvése

s fáradozása, akik jeles emberek mondásait s tetteit egybegyűjték, s írásba téve, az utóvilág számára fentarták. Mert mintegy fogalmat nyújtanak az olvasónak a béke- és hadban jeleskedő fejedelmek és nagy férfiak erkölcsei-, czéljai- s egész egyéniségéről, s csaknem teljesebben s élethívebben, mint a történetírók bőséges értekezletei, mik a viselt dolgok ismerése végett veendők különösen tekintetbe. Nem fejezi-e ki elegendőleg Lysander lelkületét csak e mondása is: „a hol az oroszlán el nem ér, rókafélével kell megpótlani"; melylyel azoknak roszalását szokta volt megelőzni, kik azt állítgaták, hogy hadviselésben a csalárd fortély nem fér egybe a herculesi hőslélekkel; Herculestől származtatván magokat a lacedaemoniak. Vagy az, amit az Argosiaknak, midőn a határok fölötti villongásban a jogra hívatkoztak, válaszolt: „akié ez a hatalom — úgymond, a kard markolatára ütve — az vitatkozik leghelyesebben a határok fölött." Vagy az a tette, midőn a népkormányzati elveket pártoló miletusiaknak megesküdött, hogy senkit sem illetend közűlök bántalommal; s midőn, ebben bízva, eljöttenek, emberei által ölette le mindnyájokat. Ugyanis Lacedaemonban az ellenség iránti hűség s igazság kötelmeit a hasznossághoz szokták vala mérni. Mit ez idő szerént a törökök követnek, és pedig vallásos elveknél fogva. De Lysanderben bizonyos veleszületett gonoszság volt, barátot s ellenséget egyiránt fortélylyal és csellel hálózni be, ádáz kegyetlenséggel párosúlva. Ellenben az athéni Aristides, becsületes, nyílt és egyszerű jellem, azt tartá, hogy semmit sem kell

ahítani avagy megkezdeni ami az igazsággal ellenkezik, vagy egyébként nem tisztes dolog, még ha bíztos alkalomként kínálkoznék is bármi nagy haszon aratására. Róla maradt emlékezetben: midőn az athéni nép őt egymagát bízta meg Themistocles azon javaslatának bírálatával, miről az, a népgyűlésben, a persa háború diadalma után, azt állítá, hogy az államra nézve igen hasznos, de hogy mindenki ismerje, szükségtelen; s előadván, hogy a görög hajóhad titkon felgyújtható, s ily móddal az athéniek az öszves Görögország uraivá lesznek: Themistoclesnek e hozzátevését hallva, a nép feszült várakozására a gyűlésbe jő, s monda: Themistocles javaslata igen hasznos ugyan, de a lehető legigazságtalanabb. S a nagy jellemű férfi tekintélye oly súlylyal bírt az athénieknél, hogy Themistoclesnek kijelenték, szót se tegyen többé e dologról; mit ők magok nem is hallottak. S mily nemes és nagy lelkű férfiút mutat az idősb Africánusnak amaz önmérséklése: midőn, ifjú korában, háborút viselt Hispaniában, egy fejedelmi férfiúnak nagy szépségű aráját hozák el neki, s ő, miután néhány napig a legóvatosb őrizetben tartá, illetetlen adta vissza mátkájának. Melylyel azt nyeré, hogy Hispaniát sokkal könnyebben szerzé meg a római uralomnak, az ország fejedelmei, e nemeslelkűség csodálatában, önkényt járúlván hozzá. Hát az nem magas jellem bizonysága-e, midőn a csatavesztett carthagóiak, a béke ügyében követeket küldöttek hozzá: szóba állani nem akart addig velek, míg L. Terentiust, az előbbi hadjáratkor elfogott római polgárt, eléje nem

hozzák. S midőn előhozatott, maga mellé, a tribunálra*) ülteté, s így válaszolt aztán a carthagóiaknak, s a békét megadva, a háborút befejezte. S midőn, ennyi s ily fényes győzelem és diadal után, elvállalá, hogy testvére, L. Scipio legatusaként Ázsiába küldettessék, s Antiochus, miután a Senatus követeléseit visszautasítva, egy roppant csatában leveretett: bocsánatot esdekelve, a rómaiaknak bárminemű föltételeit elfogadni ajánlkozott: „rómait illet meg — válaszolá — sem nem hajlani meg a sorsnak csapásai, sem el nem kapatni kedvezései által; tudja meg, hogy a békének azelőtti föltételei maradnak. Hogy egyéb halhatatlan mondásait s tetteit immár mellőzzem. Claudius Nerónak valóban természetellenes egyéniségét — több más irtózatos bűntettein kivűl — mintegy szemünk elé állítja némely vonás, miknek egyikét mondásai, a másikat tettei közűl szabadjon itt fölemlítenem. Senkinek nem adott hívatalos állomást a nélkül, hogy hozzá ne tegye: „tudod mit akarok én, s azon legyünk, hogy senkinek se legyen semmie.“ A Várost, a földteke urát, nyilvánosan felgyújtá, s midőn hat nap és hét éjszaka égett: ő a Maecenas tornyából nézte a tüzet, s örvendezve a lángok látomásán, színpadi öltözetben, Ilion vesztét énekelte.

És pedig nem csak a komoly, hanem a tréfás s elmés mondásokból is kiismerszik a nagy emberek egyénisége s belső mivolta. Ama Marcus Cato

*) Félköralakú emelvény, a római hadi vagy polgári tisztviselők hivatalos ülőhelye.

Censorinus, természetének sajátszerű gravitását mondataiban is megtartá. Egy tékozlóról, ki tengerparti földeit elharácsolta: csodálja, mondá, hogy a tengernél ádázabb; mit ez alig érint meg hullámaival, ő egyszerre elnyeli. Szép a T. Q. Flaminius mondása, azt tanácsolva a Zacynthus szigetét megtámadni készülő achajaiaknak: vigyázzanak, nehogy a fejét burokja alól kinyújtó tekenősbékaként, veszély ne érje, ha Peloponnesusból kimennek. Elmés volt a macedoniai Fülöp, Nagy Sándor atyja is. Midőn egy valaki által vacsorára hívatott meg, s útközben innen onnan sokan csatlakozván hozzá, ahogy szokott ha királyok mennek valahová, észrevette hogy a gazda zavarba jött, nem levén amit készített elegendő: követeket küldött barátai elébe, s meghagyta mindeniknek, hogy a lepénynek (dessert) helyt hagyjanak. Kik ebben bízva s arra várva, alig illeték meg az étkeket. Miből az lett, hogy a készlet mindnyájoknak elegendő volt.

Nem is lehet sehol a fejedelmek erkölcseit alkalmasabban ítélet alá venni, mint házi s baráti köreikben. E szakmában a görögöknél Plutarchus, a rómaiaknál Valerius Maximus működtek különösen, aki jeles egyéniségeknek dícséretes valamint ellenkező mondásait s tetteit néhány szakaszba foglalta röviden. Utána Macrobius, Augustusnak s némely másoknak élczeit s tréfáit gyűjté össze. Ezeket követve Galeotus Martius, Corvin Mátyás győzhetlen királynak — ki őt udvarába fogadta volt — némely mondásait, valamint tetteit, kiszemelve számosak közül, csínos írmodorban jegyezte föl. S ámbár közöttök némely

olyast is lelünk, mik az író bírálatát a megválasztásban kívánatosnak mutatják — miután ha azt, amit elhallgatni talán jobb lett volna, mellőzi, más, sokkal fényesebbeket iktathat vala dolgozatába — mindamellett számos emlékezetre- s csodálásraméltó dolgot mond el, miknek olvasása engem ugyan nem kevéssé kapott meg. E munka a vitéz és nagyságos férfiú, Zay Ferencz, dicső római császár ő fölségének tanácsosa- s Magyarország felső részeiben, a Tiszán innen és túl, főhadvezérének kezébe került, a nyalábi várból, hol egyéb becses dolgokkal, Frangepán Ferencz kalocsai érsek tette le, vérszerénti rokona levén Perényi Jánosnak, ama vár urának. Ő másoltatá le számomra a múlt deczemberben, midőn császári parancsok elintézése végett Kassa táján időztem, a kézírati példányt megtartva magának, mint az efféle emlékek nagy kedvelője, ki maga is számos történelmi becsű dolgokat szokott, hallgatóinak nagy élvezetére, elbeszélni atyáink emlékezetéről.

Én meg' ez értekezés kiadását Neked szentelém, dicső Miksa király. S habár tárgya oly kisszerű, hogy talán méltatlannak látszhatnék Fölségedhez: mindamellett azt hittem, nem lesz helytelen, ezt az írót is annak ajánlanom, kinek neve s védelme alá szántam volt Mátyás királynak Bonfin Márk Antal által megírt dolgait. S a királyi magas érzület tulajdona: valamint a nagy és dicső által érdekeltetni, úgy a kicsinyt és csekélyt, de tisztest s őszinte kebelből s helyes oknál fogva eredettet sem vetni meg. S meg is vagyok győződve, hogy Te, irántami nagy kegyességed s királyi kegyelmed szerént,

nyájas arczczal s kegyesen helyeselni fogod törekvésemet.

Martius Galeot, mint maga beszéli, Olaszországból a badeni fördőbe jött a királyhoz, mind hogy lássa őt, mind hogy nászajándokot eszközöljön leányai kiházasításához. Olaszországban, legelőbb Bononiában, a szépmüvészetek és irodalom tanára volt; utóbb Magyarországban magányiskolákban tanított. S miként könnyen következtethetjük, Corvin Jánost, Corvin Mátyás fiát is oktatá, s a budai királyi könyvtár igazgatója volt. S ámbár Philelphus Ferencz mérgesen harczolt is ellene, mindamellett azt tartom, hogy inkább önszeretetből tette azt, hogysem helyes oknál fogva hegyezte tollát oly élesen; ami számos túdós férfiú s jeles művész közös bűne; s vajmi gyakran épen az ellen intézi támadását a haragvó, aki semmit nem vétett. Janus Pannonius pécsi püspökkel a közös tanúlmányozás már Olaszországban baráti viszonyba hozta, ami utóbb, azonegy udvarban élvén, még szorosb leve. Vannak tehát epigrammái Galeothoz, azokon kívűl is, miket e levélhez csatoltam*). Élj boldogúl, királyok dísze. Bécsben Ausztriában, Junius XX-dik napján, MDLXIII évben.

Királyi szent Fölségednek

leghódolóbb szolgája
Torday Zsigmond.

---

*) Lássd a köv. lapon álló költeményeket, s a Jegyzések között a Janus Pannoniust érdeklő szakaszt.

Galeothoz Janus Pannonius.

I.

Haec tibi pannonicis epigrammata mittit ab oris,
Inter hyperboreas maximus Ister aquas.
Nec te mirari nimium, Galeote, decebit,
Esse videbuntur vix mea si qua tibi.
Scilicet ingenio multum locus addit et aufert,
Inter et est sub quo sidere carmen eat.
In Latiis scripsi fortasse latinius oris,
At nunc barbarico barbara in orbe crepo.
Hic Maro ponatur, fiet lyra rauca Maronis,
Huc Cicero veniat, mutus erit Cicero.
In tamen haec tali poteris deducere lima,
Vel critici ut medio nata Helicone putent.

II.

Cum nec amicitia nobis sit junctior ullus,
Nec permessiacis tam madefactus aquis:
Carmina Marcelli, patrios sonantia luctus,
Judicio misi discutienda tuo.
Non ego nunc abs te plausus expecto crepantes,
Nec vanum clames ut Galeote σοφῶς:
Ista dabit vulgus, vel garrula turba clientum,
Tu fac Quintilio me recitasse putem.

III.

Esse quid hoc dicam? rediit, Galeote, libellus,
Pagina sed nullas rettulit alba notas.
Ast ego Aristarchi stellas et acuta verebar
Spicula: Maeonium quis jugulatur opus.
Quid faciam? nisi uti placuisse vel omnia credam,
Omnia vel prorsus displicuisse tibi?
Omnia qui possunt placuisse? relinquitur ergo,
Omnia judicio displicuisse tuo.
Est quiddam ulterius, facturas taedia nugas:
Ne legisse quidem te, Galeote, puto.

JEGYZÉSEK.

3 lap, az Ajánlólevél. — János herczeg, Mátyásnak természetes fia, ismeretlen anyától; magyarnak is, németnek is találgatják a krónikák. Atyjának, kinek arczban hasonmása volt, kegyencze, főleg miután reménye, törvényes utódra hagyhatni a koronát, mind inkább tűnedezett. A nagy hírű Ugoletti Tádét (előbb „expediendae bibliothecae regiae in urbe Florentina praefectus“) udvarába hívta, fia nevelésének vezérletével megbízván; s általában el nem mulaszta semmit, hogy valamint az ország Rendeit János herczeg örökösítésével megbarátkoztassa, úgy viszont hogy ezt azon polczra, mit számára kitűzött, méltóvá tegye. Már gyermeket, mind azon kitűntetésekkel halmozta el, mik egy koronaörököst illetnek; minden ünnepélyes alkalommal, külföldi követek fogadásakor, jobjára ülteté, s dús adományozásaival az ország leggazdagabb emberévé tette. Születése foltját házasság által is törekvék elenyésztetni. Már 1486-ban a milanói herczeg húgát kérette meg, a váradi püspök által, számára; de a német udvar cselszövéseinek sükerült a viszonyt felbomlasztani.

Atyjának véletlen halála után mostohaanyjának aljassága s a magyar oligarchia dőresége s undok hálátlansága tönkre tevék Corvín János jövőjét. A szabad királyválasztás alkalmával két egyházi s egy világi főúr állt Hunyady Mátyás fia pártján mind azok közűl, kiknek egy része a nagy király creaturája volt, a másik meg' nem bírta feledni a vas kart, mely féken tartá. Az egy török zultán volt, ki

„sajnálkozását“ nyilvánítva azon egyetlen fejedelem elhúnytán, kit méltó vetélytársául elismert: egy hadsereget ajánlt fel fiának, igényeit a trónhoz érvényesíteni. János herczeg, valódi királyi nagysággal, nem fogadta el a nagylelkű ellenség segedelmét, valamint elutasítá Miksa szövetkezését, — mialatt öröklött javait Báthori István és Kinisi Pál, buzgóságból az új király iránt, a maguk számára, szétrabolták. Magányember maradt, híve mind végig a hazának, ostora a németnek s töröknek egyiránt, s hadjáratai zsákmányával a koldus király udvarát tartogatta.

II Ulászló decretumát 1504-ben így írta alá: „Joannes Corvinus, Liptoviae Dux ac regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Banus.“ Ugyanazon évben october 12d. éjjeli 11 órakor húnyt el, 35 eszt. korában *). Két gyermeke, Kristóf és Erzsébet, kiskorúak haltak el előbb már. Özvegyét, egy Frangepán leányt, a rosz hírű brandenburgi őrgróf György kezére játszá a király. Mag nélkül veszett el, miután neje roppant vagyonát elfecsérlé. Hogy a Hunyadyház minden nyom nélkűl, mint szent mythus maradjon fen a nemzet emlékezetében.

4 lap, [1]). — Jó eleve értesíté ipját Mátyás király (Epistolae Matthiae Corv. Part. IV, 29 lap) hogy, a Porta körűl tartott kémeinek biztos értesítése szerént, Apulia ellen hadjáratot tervez a török. Figyelmeztetése tekintetbe nem vétetett. A török had, Ahmed vezérlete alatt, kiszállt gátlanúl (1480 közepén), s a tartomány kulcsát, Otrantót (Hydruntum) hatalmába vette (urbem incautam, et ex antiquo otio inermem olim factam, írja az olasz Bonfin, Dec. IV. Lib. VI.), oly réműletére az egész Olaszországnak, hogy számosan, maga a pápa is, kiköltözni készűlődtek. Ferdinand király Mátyás segedelmét esdekelte. Ez, fátyolt bo-

*) Sírkövének felírása szerént. Közli azt Ráttkay László, Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. II-dik kiadás, Bécs, 1772. Lib. III. pag. 111.

rítva annyi személyes sérelmére *), annyi ellenség által zaklatva maga is, Magyar Balázs és Nagy János parancsnoksága alatt, 400 gyalog- s 150 lovast indíta útnak. Azonban ipja, eddigi szószegéseit mentegetve, s azon ígérettel, hogy ha Otrantóból a török kiveretik, az „ingét is oda adja“ annyiszor kijátszott vejének (se paratum, usque ad camisiam omnia exponere **), újolag 1200 huszárt (equites levis armaturae, quos huzarones vocamus) kér; mire Mátyás 150 lovassal szaporítá segélyhadát. A két magyar parancsnok, „ut pannonicas italis vires ostentarent“ (Bonfin, u. o.), azon órában, mihelyt az olasz földre kiszállt, megrohaná a várat, és, nagy vérontással mindkét részről, egyik véd-tornyát be is vevé, úgy hogy a török őrség kiütni többé nem merészlett. Azonban hírét vevén Mahomet zultán halálának (1481 májusban), a várat önként feladva, haza takarodott. S ezzel a kalandos expeditio is véget ért.

Az I szakaszhoz, 5 lap. — Hiába hívogatta fel a pápa az utolsó nemzeti-cseh nagy király, az „eretnek“ Podiebrad ellen a dán és lengyel királyt, a német választófejedelmeket, sőt Fridrik császárt is; Lőrincz bíbornok-

---

*) Így ír, a többi közt, Fontana Ferencz nápolyi követének: „Dolemus, varia credulitate nos tamdiu fuisse delusos. Non tamen subiissemus tam grandem pro rebus christianis provinciam, si scivissemus nobiscum hoc modo agi“.... „Postquam autem nos vidimus, vana credulitate teneri in suspenso, amplius nolumus in rebus vanis spem collocare, sed omnia volumus rebus nostris consulere. Quod et hactenus fecissemus, nisi Ssmus Rex, Pater noster, retardasset.“

**) Erre így válaszolt Mátyás király Rangoni Gábor egri bíbornok-püspök s nápolyi követének: tudja ő, úgymond, hogy mindez szófia beszéd, valamint a többi ígérgetés. Ime a pápa a „pogány“ elleni hadjáratra 200,000 forintot decretált neki az olasz fejedelmektől, azon kötelezéssel, hogy ez öszveg negyedét őmaga fizetendi, de csakis akkor, ha a többi fejedelem lerótta tartozását. Ezek meg' nem adtak semmit; tehát ő szentsége sem. „Videbunt omnes, quod Nos rebus nostris bono modo consulemus, et, auctore Deo, providebimus, quod si pereundum est, primi non pereamus“, végzi méltó elkeseredéssel. Bár tartotta volna mindig szem előtt mind e tanúlságot.

legatusa elvégre Budára jött, a császári követ kíséretében, segélyt s Podiebrad koronáját ígérve Mátyásnak, s apostoli-királyi kiváltságait az egyházi rend fölött újakkal öregbítve (episcopatuum progressus Regis arbitrio concessi, una cum potestate, pontifices et sacerdotes profanae subjiciendi censurae). A nemzet nagyjai, saját hazánk szorongatott állapotára, s az illetők ígérgetéseinek történetileg ismeretes hiúságára utalva, minden áron ellenzék a szintoly igazságtalan mint czél- és eszélytelen vállalatot; a két követ ármányai elkapák a szintoly buzgalmas mint hírnevet és hatalmat ahító ifjú fejedelmet: a hét évig dúlongott, mindkét részre vészes hadjárat „ex observantia" a szent szék iránt, megnyittatott (Bonfin, Dec. IV. Lib. II). „Sem dölyf nem indít bennünket, sem valami földi nyereség, hanem a szánalom az ártatlanúl elnyomottak —, tisztelet a sz. Szék — és buzgalom az igaz hit iránt; nem is várunk a földön semmi más jutalmat, mint a hadviselés elmaradhatatlan következményét a békét, s azoknak, akik iránt most jótéteménynyel viseltetünk, elismerő hajlandóságát." Ily modern modorban szól a király azon manifestumában, melylyel vállalatát igazolni törekvék. — Azonban tettre kerülvén a dolog, nem csak cserben hagyák a fényes ígéretek, sőt ő Szentsége mihamar próbát teve, régi védencze, a császár javára, Mátyás ellen, használni föl ildomosan a magyar király elfoglaltatását. Lőrincz bíbornok egy csoport söpredék néppel — „keresztesek" pompás neve alatt — kísérte a magyar tábort, valódi csapásként; ebből állt a pápai segélyhad; a császárnak szint' oly csekély mint nyomorú lovascsapatát kénytelen volt Mátyás haza utasítani, hasznosabbnak látván, fölszerelés- s élelmezésök költségeit kész pénzben kérni helyettek („remiserat illos Matthias, causatus ineptum militiae genus hominum, stipendia 1000 equitum quam equites habere maluit". Epist. Matthiae Corv. Pars III, 37 levél). — Hadjárata kezdetben egy pusztító s diadalmas roham volt. Julius 12-dikén 1468 már Olmütz előtt állt; az igen catholicus város nyílt kapukkal várta, s ezen

túl hadi működéseinek központja lőn. Ezenben a török Erdélybe tör; a magyar had vezérei békét sürgetnek; Podiebrad újolag késznek ajánlkozik reá. Mátyás személyes értekezletre hívja meg Olmützbe április 4-dikére. Podiebrad elfogadá a meghivást, hanem Olmütz helyett, mely az ellene támadt catholicus és oligarchiai párt fészke volt, Sternberg várost tűzve ki találkozóúl. Ott jött öszve a két király, csekély kísérettel, s a négyszem közti értekezlet után a kiengesztelés s barátság érzéseivel vált el. Mátyás, Podiebrad két hős fia, Victorín és Hinkó (Henrik) kíséretében, a béke hírével tért vissza Olmützbe. A pártot ütött cseh főurak és papok felbőszülve fogadák azt; a szent Szék képviselője excommunicatióval fenyegette Mátyást, ha az egyezkedést, mit az eretnekkel a pápa jóváhagyása nélkül kötött, rögtön meg nem semmisíti; sőt a királyfiak elfogatását javaslá. Ezt érinti e szakaszban Galeot. Mátyás oly magas szívű volt az undok tanácsot visszautasítani, amily gyönge, a politicai cselszövények ellenében. Az olmützi párt, hálául, királyának kiáltotta ki, s a legatus, egy brünni templombeli sz. Mária-szobor koronájával, Csehország királya- és Morvaország őrgrófjává koronázta.

9 lap, IV szakasz, [2]). — Hihetőleg azon lengyel követségre vonatkozik itt Galeot, melynek megbízó levele Kázmér királytól (Datum in Throki, feria quinta ante festum S. Aegidii 1480) Mátyás király levelei közt, III rész, 51 szám, 100 l. áll.

Tegyünk itt egy pár szót Mátyás építkezéseiről. — Nem hiában tartá, mint Galeot több helytt kiemeli, egyik főfő fejedelmi tulajdonnak a magnificentiát: ő teljesen képviselte azt, ragyogó tettekben, s azon pompában is, melylyel udvarát körűlvevé; néha parvenui ostentatióval is, mint I Napoleon. Az egykorú följegyzések fenmaradt töredékeiből oly képét állíthatjuk össze a magyar királyi udvarnak, mely valamint hatalomban, úgy pompában is alig volt meghaladva ephemer tartama alatt. Álmélkodva beszélik a

krónikások: a király palotáiba porphyr lépcsők vezettek, ércz kargyertyatartókkal világítva; szintén porphyrba vésett réz ajtófeleken járó kettős-ajtók a termeken, miket majd tarka mozaik kövezet, majd a legváltozatosb ékítményekkel elborított koczkapallók (parquet), drága fali festmények, bársony és arany szőnyegek, ezüst ágyak és karszékek s egyéb butorzat a gazdagság és művészet remekeivé emeltek, a római császárikor fényüzésére emlékeztetve (Egy terem boltja, például, a bolygócsillagok járását mutogatta „őrült pazarlással", insano sumptu). Különös fénynyel szerelteté föl Mátyás azon nyaralókat, hol háborgó életének rövid szünperczeit kinyugová. A számos (tatai, pesti, budai két) királyi park márványból épített villákat környezett, miknek csarnokait és folyosóit mozaik vagy ércz szobrok tarták, vagy üveges sikátorok vettek körül. A kertekben tömkelegek, roppant kalitkák vas sodronyból, tele bel- és külföldi madarakkal; a dísz- és gyümölcsfák között fedetlen sikátorok sétahelyekül, márvány ívezeteken függő-kertek, szökőkutak, hideg- és melegfördők érczkádakkal, halastavak, roppant vadaskertek, szelíd- és vadállatokkal, s közben, a gyönyörü kilátások teljesb élvezése végett, tornyok, ezüstszínü cseréppel fedve mind, több emeletre, s azokban kiszögellő ét- és mulatótermek, roppant drágaságú kristályüveg ablakokkal, s falaik elborítva művészi festmények- s pompás szövetekkel stb.

S mind ezek fölött Székes-Fejérvárt szándékozott a nagy király a maga emlékét megörökíteni, hol egyszersmind dynastiája sírboltja is leendett. A munka megkezdetett, akként, hogy költségességét s pompáját tekintve „opus insanum dictum, ut quo uno duntaxat caetera superiorum regum opera obscurare sit visus" (Bonfin, Dec. IV. Lib. VII). — Egy évvel halála után idegen, keresztény uralkodó dúlatta fel a magyar királyok székegyházát, s Mátyás király trón-tálan fia, az utolsó Hunyady hamvait mint lomot ereszték szélnek 1856-ban. Megilleté e vandál tett a kort, mely elkövette.

Hadd álljon itt még a Galeot által magasztalt Visegrád — e földi paradicsom *) — rövid leírása Oláh Miklós prímástól (1493—1568); pedig az ő korában már a Jagellók rohadt epochája Visegrádra is reá nyomta pusztító nyomait.

„Visegrád, mit a németek Plintenburgnak hívnak, város, Budától nyugatnak öt mérföldnyire, hiúz **) s másnemű vadakkal bővölködő rengeteg erdőség tövében. A város élén, keletnek, áll a mind gyönyörű fekvése, mind pompás mivolta folytán kibeszélhetetlenül nagyszerű királyilak, paloták- és egyéb valóban fejedelmi épületekkel ékeskedő, miután egy ízben négy királynak s azok szokásos kíséretének egymaga kéjelmes szállást adott ***), levén benne, a mint mondják, háromszáz ötvennél több terem. Kapuja a mintegy két száz ölnyire folyó Dunára nyílik; s ez és a város és kapu közötti tér fákkal van beültetve. A túlsó oldalon, keletre a palotától, egy szőlő- s gyümölcsfákkal kedveskedő kert van. Belépve a kapun, azonnal egy roppant, zöldelő, rétvirágokkal elborított tér nyúlik el szemeink előtt. Benn, száz és néhány lépésnyire a kaputól, kezdődik a lépcsőzet, négyszögű kövekből, hét vagy nyolcz ölnyi széles, s mintegy negyven lépésnyi magas. Itt, a királyi udvar számárai tág és nagyszerű boltok vagy boros-pinczék fölött, szintén négyszögű kövekkel borított, négy felől íveken nyugovó tér (area quadripensilis, terrasse) van,

*) Castelli püspök s pápai követ egyik nagy érdekű jelentését IV Sixtushoz ily kelettel fejezi be: Ex Vissegrado, paradyso terrestri, die XXV Octobris MCCCCLXXXIII. — Ugyanő így ír egy helytt Mátyáshoz, lelki épületére integetve az intést csak e részről tűrő királyt: Quoties mente repeto, quod frequentissime fit, quam magnificas et superbas aedes struxit atque struit in delectis locis Ssma Majestas Vestra, non sine ingenti sumtu admirando fieri puto.

**) Szerző szerént ugyan a visegrádi erdő „pardorum aliarumque ferarum altrix". De a pardus nem jelent, tudtommal, egyebet mint párduczot; itt tehát, a középkori írók modora (néha gondtalansága) szerént, csupán auxesisként állhat.

***) V. ö. e királyi látogatásról Bonfínt, Dec. II. Lib. IX.

beültetve, kellő arányokban, tavaszszal gyönyörűn illatozó s a szemet gyönyörködtető hársfákkal. Közepén veres márványból bámulatos művészettel faragott szökőkút lövell ki, a Musák képszobraival, melynek tetejében Cupido alaka, márvány tömlőn ülve, préseli a szintoly ízletes mint hideg vizet, mely a közel hegy forrásából, csatornán vezettetve ide, kellemes morajjal húll a csöveken keresztül egy márvány csészébe, s ebből egy kerekded medenczébe. E forrásból ama Corvín Mátyás király parancsára — kinek műve mind ez építkezet amiről beszélek — miután rendesen diadalmakat üllt, bor patakzott, s mint a régi emberektől hallám, majd fejér, majd piros, amit fölebb, a hegy tövében, mesterségesen bocsátottak a csatornákba. E helytt szokott maga a király is tavaszi s nyári időben, a virágok között sétálni, a szabadban szellőzni, enni, néha a követeket is kihallgatni s nekik választ adni.

Mondják, hogy e helytt történt egykoron eme szintoly nevetséges mint emlékezetes dolog. Egy török követ, amint, szokás szerént, az udvarnokok a városból a palotába hozták megbízatásának előadása végett, s a kapuban, honnan a fölebbi térre nyílik a kilátás, kissé megállapodott: eltekintve e bájos és pompás hely s a lenn és fönn, hol a király volt, hemzsegő, s selyem, ezüst és aranyszövet ruhákban öltözött s nagy részben — magyarjaink szokása szerént — ezüst övek- s kardokkal s arany boglárokkal ékeskedő udvarnokok serege fölött: rögtön oly ámulat és csodálkozás kapta meg, hogy minden mondandóiról megfeledkezett, s midőn a lépcsőzeten a király elé menne föl, meglátva őt — kitől nagy, mintegy vérben forgó szemei miatt, megrettent mind az aki reá tekintett *) — a már előbb megfélemlett ember mind inkább rémedezni kezde, úgy annyira, hogy hosszas hallgatás után, semmi mást nem tudott mondani, mint: „A

*) Jól jegyzi meg Bél Mátyás e helyre: „Szokása volt Mátyásnak, hogy bár nyájasan fogadta a külföldi követeket, de próbára is tette örömest, bírnak-e elég képességgel a dolgok vitelére; s hogy ezt különösen a törökökkel tevé, kétségbe nem vonható."

császár üdvözöl! a császár üdvözöl! Kérdvén a király, mit akar még, egy ígét sem felelt. A király, látván a hitvány ember ámulatát, az őt környező főurakhoz fordúlva: „Lássátok, úgymond, mily barmok pusztítgatják, köz renyheségünk folytán, országunkat s más keresztény fejedelmekéit; de gondom lesz, amennyiben tőlem függ, fékre vetnem e barmokat, ne szágúldozzanak oly kényök-kedvök szerént. Ha, félretéve a hívakodást s belvillongásokat, ugyanezt mívelnék más fejedelmek is: jól folyna a kereszténység dolga.“ S azzal a követet visszavezetteti szállására. „Menj, úgymond, jöjj magadhoz, térj eszedre.“ — Visszahívatván, sok idő mulva, értésére adatta a király: menjen haza, s tudassa urával, küldjön helyette olyat, ki a követséghez ért. Ekként kénytelen vala, szégyenteljesen, hanem, a király méltóságához képest, dúsgazdagon megajándékoztatva, visszatérni.

Ezt, habár nem igen tartozott ide, mindamellett sem akartam elhallgatni.

Belül, oldalt eme tértől, a hegy tövében, emelkedettebb helyen áll egy gyönyörű és, miként a többi épületek nagy része is, muzív-művekkel ékes kápolna, s ebben egy nagy becsű zeneszer, mit köznyelven orgonának hívnak, számos ezüst csővel ellátva; azonfelül a Szentség-háza (reservaculum corporis Domini *), s a legtisztább aranyozott alabástromból remekül készített rakottművek- és lapokkal ékes három oltár. Innen kelet felé, a bámúlatos mesterséggel épített s aranyozott menyezetű királyi paloták két felé nyúlnak el. Az egyik út fölviszen, egy hosszúdad palotához,

---

*) A mostani tabernaculum. Mátyás korában ez nem az oltáron állt, mint jelenleg, hanem — az oltár melletti evangeliumi oldalon — vagy egy a falba alakított s góth művészettel kerített fülkében (így a kisebb egyházak- és kápolnákban. V. ö. Ipolyi Csallóközi műemlékei közt a 7, 9, 10 és 11 számú ábrákat), vagy egy különálló toronykában (u. o. 3. sz. alatt, s így a kassai székegyházban stb.). Neve, az elavúlt latín egyházi műnyelven pastoroforium (Sacramentshäuschen) volt.

közvetlenül a hegy alatt, a másik az épületek lennebb fekvő osztályaihoz vezet le. Itt is, az udvar közepén, egy alabástromból fellövellő szökőkút van, mit márvány szobrokon nyugovó s a nyári nap hevétől védett boltívezet vesz körül. Itt az épületek éjszaknak, majd ismét nyugotnak fordúlnak, s ablakaik mind a széles mederben folyó Dunára nyílnak, kimondhatatlan gyönyörködtetésére a nézőnek, főleg miután szemben, túl a Dunán, Maros, egy német gyarmatvároska, látszik, s fölötte egy inkább hosszú mint magas, s szőlővel egészen beültetett hegy nyúlik fel.

Ezt a királyi lakot, bájos fekvésén kivűl, oly pompás épületek díszesítik, miknek párját számos országokban hiában keresnéd; én ugyan ily fényes palotákat, ahány országot eddigelé beútaztam, nem láttam sehol. Még magában Páris városában is, a Parlament-házának nevezett épületben, hol a törvénykezés foly és királyi ügyek tárgyaltatnak, egyetlen egy teremet láttam, mely, az itteni és a budai paloták mintájára, aranyozott oszlopok- és táblás menyezettel van művészileg alkotva.

A királyi lak fölött, a meredek hegy csúcsán, mindenfelől erdős oldalakkal, mint valami fészek, látszik a hatalmas vár. Ennek parancsnokai, ősi szokásként, nem csupán a király tetszése, hanem az egész ország választása szerént, az ország nagyjaiból választatnak. Itt őriztetik az általunk szentnek nevezett korona, az ország kiváltságai- s egyéb jogaival; falak veszik mindenfelől körül. E két országnagyot kemény eskü kötelezi, hogy a koronát e várból — a falakat kibontva — csupán az öszves ország és király közös határzatából vigyék ki; ami egyedül a király és királynő koronáztatásakor szokott történni. Ezen országnagyok két más várparancsnokot helyettesítenek, kiknek egyike egy fél éven át folyvást a korona őrzésével foglalkozik, s ez idő alatt még csak lábát sem merészli halálosbüntetés alatt kitenni, míg tiszttársa által föl nem váltatik.

Ama vártól, le a meredek bérczen, alacsony kőfal visz egy másik várba, mit a Duna mos, s Vízi-várnak

hívnak, mely, bástyáival, a királyi udvar mellett elnyúló gyönyörű kertet s magát az udvart védi s a várossal összeköti" — *).

Eddig Oláh. Tartsuk eszünkben, hogy nemzetünk egykori nagyságának eme szent helye, a „pogány" zivatarok után, béke idején, dúlatott fel.

U. o. [3]). — „Két álló órát töltöttek el". Galeot szerént „hora aequinoctialis"-t. Nagy tudományú barátom Brassai szerént, némely nemzetek hajdanta az astronomiai napot (dies) 24 órára oszták ugyan, hanem felezve, külön az éjelt és nappalt; árnyékóráik is ez értelemben voltak felosztva. Ennél fogva a nyári órák egyenként hosszabbak voltak mint a mi egyenletes óráink; csupán a napéjegyen alkalmával vágtak egybe velek. „Aequinoctialis hora" tehát tulajdonkép annyi mint justa hora, az az sem nem bővebb sem nem szűkebb a közepesnél. Tempo giusto, mondja, hasonló értelemben, egy zenészeti műszó.

11 lap, V szakasz, [4]). — Tanítványa számára írván e munkát Galeot, némely kitételeihez, ahol szükségesnek véli, magyarázatokat told; itt a példabeszéd latín elnevezésének (proverbium) értelmezését („vera semper esse proverbia, nam proverbium non insulse probatum dicitur verbum") a király szájába adja e latin conversatióban; mert magyarrá téve, ez adomának élcze elvesz, miután nyelvünk e birtokosígét habeo nem használván, a szójátékot sem adhatja vissza: „cum nihil habemus, tunc deterius nobiscum agitur, quam cum habemus caseum." — A király által idézett eme példabeszédet, talán innen, gyűjteményébe sorozta Dugonics.

12 lap, VI szakasz, [5]). — Hasonlag magyarázza itt tanítványának Galeot a péntek latín nevét, dies Veneris, mondván: „jam diu enim dies a planetis denominatur, quoniam prima illius diei hora, planeta, unde nomen accipit,

*) Nic. Oláh, Hungaria. Bél: Adparatus ad historiam Hungariae. Pozsony, 1735. Dec. I. Monum. I. pag. 11.

dominatur. Sed sextam ibi feriam, cum sexta a feria diei dicta debuisset, more ecclesiastico nominant. Feria enim festum dicitur, et is dies a dominico, id est feriato, die sextum obtinet locum.“

U. o. [6]). — A bőjt, mint „abstinentia a carnibus“, fenvan a kereszténység első századai óta, de hogy az mint „jejunium“, az az teljes étlenség, rovatott volna, Galeot szerént, különös terhűl, a magyarok péntekeire: történelmi nyomát nem ismerem. Mindamellett, mint egykorú tanúság, még ha puszta hagyományt beszélne is, figyelmet érdemel.

U. o. [7]). — Tibiscus quem Titiam vocant; és

13 l. [8]). — Quem Hungari coelestem piscem vocitant, magyarázza Galeot. Igy:

U. o. [9]). — Inter caeteros pisces, habet bonos et grandes eos, quos antiquitas primo turnos, postea lupos, a vi quam exercent, ut putat Varro, nos vero a similitudine dentium et voracitatis, dictos putamus. Sed hic piscis, vocabulo adaucto, lucius dicitur; lycos enim graece lupus, et y transit saepe in u, unde Sullam dicimus et Syllam, interpositaque litera, ne lucus pro sylva intelligatur, lucius dicitur.

24 lap, XIII szakasz. — Hogy Mátyás király, miként maga Galeot, sőt általában kortársai, az astrologiának nagy híve volt, Bonfín is beszéli. Udvara túdósai közt látjuk a század egyik legnagyobb csillagászát, az első naptár szerzőjét (Joannes de Monte Regio). Ficinus 1489-ben Budára küldé Valori Fülöpöt Florenczből — hol, Naldi vezetése mellett, a Medici könyvtár kincseit másolgatá, negyed magával, a király számára — „De vita valida et longa coelitus comparanda“ a királynak ajánlt munkájával, „ut Regi prosperae valetudinis prolongandaeque vitae praecepta medica ex siderum in terrestria corpora imperio derivata viva quoque voce inculcaret.“ Ajánlólevelében oly hosszú életet ígérvén a királynak, a milyet Pythagoras, Democritus s a tyanai Apollonius értek, „az égi testek mozgását s befolyását

figyelmesen észlelvén.“ — Tudjuk, hogy a legközelebbi tavaszszal meghalt a király.

29 lap, XIV sz. [10]). — Zsigmond király piacza jelenleg a várbeli székegyház előtti tér.

32 lap, [11]). — Galeot, mint látjuk, mindig lel vagy csinál alkalmat, egy-egy bókot csapni ott, hol ildomosnak véli. Igy e szakaszban a St. Severino családnak; azonban fényes jóslatait nem igazolta a következés. — Midőn Zsigmond tiroli-osztrák herczeg 1487 elején a velenczei terűletet — (az udvari historiograph, herczeg Lichnowski szerént is, VIII kötet, 89 l. „auf unedle, in neuer unritterlicher Zeit oft wiederholte Weise“) — megtámadá: a Senatus, miután a császár közbevetését hiába kereste, nyakrafőre gyűjtött hadinépe vezérletével az olasz háborúkból híres Aragona di St. Severino Róbertet bízta meg. Az első csata előtt Róbert kisebb fia, a Galeot által magasztalt Antal-Mária, a német tábor elé lovagolva, párbajra hívá fel annak vezéreit. A kihívást gróf Sonnenberg János fogadta el. A küzdők fegyvere láncsa és kard; aki legyőzöttnek ismeri el magát, ezt kiáltsa: Szent Katalín; a diadal díja: a vesztes fél lova, pánczéla, fegyverei s ezer darab arany. Antal eltörte a német láncsáját s a kardot kicsavarta kezéből: de ez, a helyett hogy legyőzetését elismerné, leszökött lováról s buzogány- s gyilokkal védte magát. Antal erre eldobta kardját, s birokra kelvén, ellenfele ismét alólra esett, hanem tőrével oly sebet szúrt vívótársán, hogy ez kénytelen volt Sz. Katalínt kiáltani. De azért a német had Sonnenbergnek itélte a diadalt. — Talán az utolsó párbaj ez, mely „nemzeti ügygyé“ tétetett.

A julius 4-kén vívott csatában foglyúl esett Antal-Mária. — Atyja, Róbert, Callianót fogta ostrom alá (aug. 10-d.); itt meg hagyta magát az ellenségtől lepetni, s serege, szétszóratván, az Etsch hajóhídján keresztűl keresett menekvést. Róbert a folyamnak rohant, s belé fúladt.

33 lap, XV sz. [12]). — Bonfín beszéli (Dec. IV. Lib. II): 1468-ban, Brünnt bevevén Mátyás, a spielbergi várat

fogta ostrom alá; Podiebrad segélyűl sietett, s a két ellenséget csak a folyam választotta el, mi mögé vette magát Mátyás, hogy be ne kerítessék. Podiebrad a túlsó partról hányta szemére, hogy koránsem vallásos buzgalom, hanem személyes önérdek és dícsvágy ontat vele annyi vért. Mátyás párharczra hívta az agg férfiút — „rómaiasan". Mint általában jelesb kortársai, nem bírt a classicai világ csodálása- s utánzásában mértéket tartani. Gyönyörködéssel fogadta el az egyűgyű mesét, mely őt Corvinus Messalával — ki, első római, hatolt át a dalmát bérczeken s egyszersmind Croatia, rectius Corvacia, az az Horvátország keresztapja lőn — rokonítá, s szóban és cselekvésben Róma hőseit tüzé ki — bár inkább statusférfiait! — példányaiúl. Számos vonás és nyilatkozata Galeotnál s e jegyzetekben mutatja ezt.

34 lap, XXVII sz. [13]) — „Quisque enim mensam ante se paniceam habens", mond Galeot. A kiket, tekintélyekűl, emez, előttem kétes hely értelmezése iránt megkerestem, eltérő véleményben vannak mindannyian. Elsorolom a nyomadékosabbakat, a jártasb olvasó ítéletére hagyva a választást. — Paniceum vel panicenum, quaedam vestis, vestis quasi pannosa, dicta quod sit diversis pannis obsita; tehát nem kenyeres- vagy kenyérasztal, hanem valami szövettel beterített asztal. — Panis nem csak kenyeret, hanem mindenféle eledelt jelent: mensa panicea aligha nem ebédlő, miként Thuróczinál a mensa tavernicalis — kincstár. — Mensa panicea azon kenyérszelet vagy karaj, mit evésközben öseink kezökben tartottak, hogy a leves étek el ne csepegjen. Ezt mutatja a szöveg; de magában is mensa nem egyéb mint lap, tábla, különösen olyan, a mire holmit rakni szoktak; így mensa az a pad is, melyre az eladó rabszolgák állíttattak.

U. o. [14]). — Structor „der den Tisch zubereitet und zugleich die Speisen vorlegt." Baróti Szabó Dávid (Kisded Szótár, 2-dik kiadás, Kassa, 1792, 13 l.) szerént: Tálnok étekelosztó, étekkel bánó, felbontó.

36 lap, XVIII sz. [15]). — Rangoni Gábor, azon „névtelen“, s gyakran hontalan, idegenek egyike, kik a nagy király körül vadásztak, s többnyire sükerrel, szerencsét. Ifjú korában, mint Capistrán János szerzetes- és útitársa, vele együtt került hazánkba, s részt vett a belgrádi fényes diadalban is. Majd, II Pius megbízásából, Cseh- és Morvaországban irtogatta volna Huss János hitét és híveit; azonban, Podiebrad miatt, nem igen boldogúlván, 1460-ban az osztrák és magyar földre küldetett, szintén mint „specialis inquisitor pravitatis Hussiticae“. Úgy látszik, nem süker nélkül; az 1462: 2 tczikkely élet- és vagyonvesztést monda a „publicae damnatae haeresi adhaerentes“ fölött, azonban, hála e nemzet elmételyezhetlen józaneszének, csakis papíron. Rangoni ezen apostolkodása közben nyerte meg az igen buzgalmas király kegyeit. Már 1471-ben őt küldé, Zápolya Istvánnal, III Fridrik álnok hitegetésében bizakodva, a német birodalmi diaeta Rendeihez Regensburgba, kieszközleni cseh királylyá választatásának helybenhagyását s az Ulászlóénak megsemmisítését. 1472-ben erdélyi püspök, folyvást az udvar körül találjuk. 1473-ban Gúthi Ország Mihály nádorral Opolyba megy, békét kötni a lengyelekkel; süker nélkül ez úttal is. 1474-ben a táborba, majd Boroszló alá kíséri a diadalmas királyt, s egy gúnyverssel ostorozza a nagylelkűleg elbocsátott (nyolcz ezer) lengyel hadi fogolyt. Ő üdvözölte 1476-ban az ország nevében, olasz nyelven a Székes-Fejérvárra érkezett királyi arát. 1477-ben, hosszas galibák után *), bíbornok (az első a sz. Ferencz rendéből) s a király öszves birodalma területén sz. széki követ (praesbyter cardinalis SS. Sergii et Bachi, in Regno Hungariae, Bohemiae et omnibus terris ac locis temporali dominio Regis Matthiae subjectis Apostolicae Sedis legatus). Ugyanez évben azon megbízottak egyike, kik, december 1-jén, Korneuburgban III Fridrikkel a békét

*) Sixtus pápának a királyhoz, Rangoni kineveztetése miatt és ellen intézett azon levele, melyre Galeot hivatkozik, Epistolae Matthiae Corv. Pars IV. 12 lap.

megköték. 1478 vége felé Rómába ment, átvenni bíbornoki jelvényeit. Ez útjában jelenté ki ismeretlen származását (eddigelé rendesen csak „Veronensis"-nek neveztetett): Rangoni Miklós, olasz főúr természetes fia volt egy pór leánytól Modenában. Ezen túl többnyire Rómában időzött, nemcsekély hátrányára megyéjének, mit Sirokai László neopoli püspök által kormányoztatott; de a királynak föltétlen bizalmát bírva mindvégig. Általa sürgettette Sixtusnál az öt éves Hyppolit szégyenletes kineveztetésének megerősítését Magyarország prímásává; őt küldé 1481-ben Nápolyba követül az ipjához *). — Ugyancsak Rómában halt meg Rangoni 1486-ban.

39 lap, XX szakasz. — Sabácz várát 1475 télben fogta ostrom alá Mátyás, s 30 nap múlva, egy éji rohammal, bevette, előbb mintsem a megszállás híre elterjedhetett. Diadalmát Róma, Velencze, sőt az egész kereszténység megünneplé. Bonfín szerént (Dec. IV. Lib. III.) ez ostrom alatt a király, közlegényruhában, csupán másod magával, egy zivataros éjjel, fáklyafénynél a vár bástyái alá csolnakázott. A török folyvást lövette a kémlelőt, s Mátyás a Caesar ismeretes szavaival nyugasztalá remegő hajósát. — Ugyancsak Bonfín beszéli (Dec. IV Lib. VIII.), hogy más ízben, török ruhában, csupán egy ember kíséretében, csatlakozott egy a török táborba élelmet szállító csapathoz, s árpát árúlgatva a vezér konyhája számára, az egész napot estig ott tölté. Más nap értesíti erről a vezért, s bizonyítékúl elsorolja a sátorába hordott étkeket. A megriadt ellenség tovább állt. — Hogy Mátyás, annyi hadban s annyi zagyva nép között soha személye körül őrséget nem tartott, Bonfín is kiemeli (Dec. IV. Lib. VII.). Hogy a királyi palotába az olasz feleség pompavágya hozta be legelébb a fegyveres födözet gyáva luxusát, tudjuk. Azelőtt a bejárás a magyar királyhoz nyitva állt mindenki előtt.

---

*) Hadd említsem itt föl Mátyásnak azon nagy érdekű levelét hozzá, 1481 május 10, mely Epistolae Matthiae Corv. Pars IV, 252 l. áll.

A lovagkor a személyes bravourban látta a legfőbb erényt, s ennek dicsőségét kereste mindenek felett, gyakran vakmerészen, okatlanúl is. Hadd álljon itt a következő adoma, úgy mint azt Gregoriancz Pál, győri és zágrábi püspök, beszéli (Breviarium rerum Hungaricarum; Bélnél: Adparatus ad historiam Hungariae. Dec. II. Mon. II. Pozsony, 1746, 114 lap):

„A dicső magyar király Mátyásról a következő igaz történetet beszélik. Bécs-Újhelyt ostromlotta Ausztriában (1487), s ő maga a várostól nem messze ütött táborban volt. Akkor küldött hozzá Bajazet török fejedelem egy előtte nagy tekintetben álló követet, ki máskor az egyiptomi királynál s egyéb keleti uralkodóknál fontos megbízásokban működött, s akként nyilatkozék, hogy azon fejedelmeket, kikhez küldve volt, ékesszólása s tekintélye által mindenre amit csak uralkodója kívánt, rá-bírni képes; amit hogy Mátyás királynál is kiviend, kérkedett. Ezt mielőtt a követ megérkezett, bemondák Mátyás királynak, ki, nagylelkűségéhez képest, föltevé magában, hogy a hetyke ember dicsekedésén hasonló módon teend ki. Kitüzetvén tehát a követ számára a kihallgatás órája, vele együtt a megszállt város bástyái alá ment, egyszersmind parancsot adván, hogy döntő rohamot intézzenek ellene. Amint hát ott a vet- s lőfegyverek és puskagolyók zápora között forogtak, parancsolá, adja elé követi megbízatását; ami, úgy ahogy, megtörténvén, ő rögtön, tételről tételre megválaszolta, s a követet elereszté. Hanem ez, a nyilak és golyók közepett adott válaszról teljesen megfeledkezve, elútazni s fejedelméhez visszatérni nem merészelvén, esdekelve kérte a királyt, ismételje a választ. Mit azonban semmi módon ki nem nyerhetett. Ennek folytán szokta volt Mátyás mondani, Bajazetnek is értésére adván: „küldjön eszesebb követeket hozzá, kik a választ amit kapnak, megvinni képesek."

Vessük utána, s ezt méltó kevélységgel, hogy Bécs-Újhely, miként Boroszló is, ereklyeként őrzi maiglan mind azt, a mihez Mátyás emlékezetét köti. Mi gondunk ez ereklyék

hitelességére; azt bizonyítják, hogy a hős király nem csak kőfalakat, hanem szíveket is tudott hódítani, s nevét kegyelettel őrzi, ellenséges földön is, a hagyomány.

40 lap, XXII szakasz [16]). — A lélek és test ama szoros viszonya, mit Mátyás kiemel, az előkori tudomány egyik fő tana volt, s alapja egyszersmind a maiglan fenálló egyházi szabálynak. Már Origenes hivatkozik reá; sz. Ágoston tiltja: calvum aut reburrum, et similis notae hominem non constituere sacerdotem; de a bénaság egyházi fogalma a kor nézetei, s különösen és főleg, az érdekek döntő súlya szerént, változott (ma, látjuk, néha a sántaság sem az). Galeot szerént: „Nonne instrumentum vetus aduncarum narium viros atque reburros a sacerdotio abdicat.“ Mikor terjesztetett ki az egyház e tiltó rendelkezése a piszékre is, nem tudom; nyomozzák, ha úgy tetszik, a szakértők.

42 lap, XXIII szakasz [17]). — Mátyás hadi dicsősége culminált; Ausztria első családai s 72 erőssége hódolt a magyar királynak, s a futó császár 60—90 aranyával szede kölcsönöket, vagy gazdag polgárlányokat késztetett udvaronczai nejévé, hogy hű szolgálataikat ekként „megjutalmazva“, egyszersmind magának is legyen szükség esetében — s mikor nem volt az? — mihez nyúlnia. Két olasz megmenté a császárt: a pápa és a magyar királyné. Mátyás eldobá a kardot s az eddigi vérontás sükerét; béke köttetett Ausztriával, a csehekkel is, tulajdonkép a fiatal deli Ulászlóval. A Galeot által említett találkozást, Olmützben, Mátyás indítványozá. Ulászló már ott várt, midőn Mátyás, julius 17-én 1479-ben megérkezett. A pompát, melylyel vendégeit ellátta, a persa királyok s a babyloni Ahasverus fényűzéséhez hasonlítják az egykorú krónikások. Valamennyi vendég szállása pazar pompával szerelve föl, különösen az Ulászlóé; termei falait arany és selyem szőnyegek s kárpitok boríták. A lakomák, színi előadások s tornák változatos sora 15 napig tartott; s midőn elváltak, Ulászló összes kíséretét fejedelmi ajándékokkal halmozta el

Mátyás, úgy hogy annak „egy úri tagja, de sőt egy szolgája sem maradt adomány nélkül.“ Ulászló, emlékül, szállása összes bútorzatát kapta; a királytól szobái arany szőnyegeit, az arany ágytakarókat s roppant értékű díszasztalt, Beatrixtól pedig aranyszövetű díszköntöst, fejedelmi öltözeteket, pompás nyúgágyakat s egyéb nőtlen fejedelemnek szükséges ékszereket (Bonfin, Dec. IV. Lib. V.) Ulászló augustus 5-én távozott, s Mátyás egy mérföldnyire kísérte el hitszegő neje czinkosát. És sietett haza — az olmützi dáridó alatt újolag betört a török — pénz- és véráldozatra szólítani a nemzetet. És az országgyűlés új sereget, új adót adott, hanem törvénybe iktatá azt is, hogy támadó háborúra öt évig senkit ne lehessen készteni, s a király tartsa tiszteletben az ország törvényeit s szabadságait, s tanácsosai jóváhagyása nélkül börtönbe vetni vagy száműzni senkit ne szabadjon. — Sem a király ragyogó egyénisége nem igézte meg, sem hatalma nem rémeszté el a hazafiúi tartozás érzületét; s a király is, méltó önérzetében, annyi diadal között, elég nagy maradt, a nemzet szavának értékét és súlyát méltánylani.

44 lap, XXIV szakasz [18]). — Galeot itt is magyaráz ifjú olvasója számára: „Strena vero a strenua idest a dextra, donum significare, non est dissimile graecitati, quae θῶπον nominat donum, quod per palmam datur, unde et τετράθορον, laterem, Vitruvius architectus quatuor palmorum esse testatur.“

49 lap, XXVI szakasz [19]). — Az adriai tenger szigeteit s partvidékeit, váltogatva, zagyva kalóz csoportok szállották meg, elnyomatva vagy űzetve újabb hatalmasb jövevények által. Még csak neveiket sem tisztázhatja ki, annál kevésbé tartá fön létezésök nyomát a történelem. A terjeszkedő Róma gyakran fenyítgeté 183 év óta K. sz. e. rablójárataikat: de végleg csak Augustus hódította meg, 34 eszt. K. sz. e. s egyesíté a Japidia, Liburnia és Istria nevű „három-egy“ terűletet s az Italia és Macedonia közötti tengerpartot, s Illyricumnak nevezte el. — Méltó joggal

vélé tehát horvát „testvéreink“ egy része, 1848 előtt, illyrré követelni magát, míglen, annyi válogatás után, gondolom, Kvaternik úr felfödözései által, az „igaz útra“ térittetett.

50 lap, XXVII szakasz [20]). — Az a három János, kit e szakasz elején Galeot említ, a két Vitéz és a szerencsétlen Cesinge, költői nevén Janus Pannonius, Galeotnak, mint hozzá intézett versei mutatják (l. alább), nagy barátja.

Zrednai Vitéz János. Mátyásnak első ünnepélyes cselekvése volt koronázása után, hogy egykori tanítóját, most nagy-váradi püspököt, és utódait Bihar vármegye örökös-főispánjaivá nevezte, s a személyes esküttel alól feloldozva, 1464-ben; s a következő évben, május 15-én, névnapja előestéjén, prímássá s bíbornokká, ugyanazon kiváltságokkal mint Biharban. Midőn 1471-ben a magyar birodalom trónjára meghívott 13 éves Kázmér az országba tört, s Mátyáshoz hív a 75 megye közül kilencz, s az ország főpapjaiból kettő maradt: a vészes támadás élén az agg prímás állt. A betörés hírére haza siet a cseh földről Mátyás, a meglepett trónkövetelőt szét- és kiveri és — amnestiát hirdet, a prímást egy külön szerződéssel biztosítva (A december 19-én kelt okmányt közlé Török János: Magyarország prímása. Pest, 1859. Okmánytár, 79 lap). A fergetegen, mely fenyegette, ekként erőt vevén, Budára hívja meg Vitézt, s ott, a szerződésileg kikötött salvus conductus daczára, elfogatja, s Visegrádra küldi. Az országos Rendek sürgetése folytán szabadon és haza ereszté ugyan, de oly megalázó viszonyok közé, amit Vitéz túlélni nem bírt. Meghalt augustus 9-én 1472. — Vessük ide, hogy sírját s emlékkövét, a vár romaival együtt, egyik utóda, gróf Barkóczy Ferencz szóratta szét 1763-ban.

A másik Vitéz János (Joannes cognomine Vitéz, quod latine dicitur miles, est enim nomen familiae, magyarázza Galeot) a prímás vérszerénti rokona, Olaszországban nyerte tudományos képeztetését; Galeot tanítványa Bolognában volt. 1481-ben lett szerémi püspök. A követ-

kező évben őt és Rangonit küldé Rómába Mátyás, hogy a pápa előtt az Ausztria ellen indított hadviselés vádját őröla le, s a császárra hárítsák. A király halála után Vitéz is hitszegő lett a Hunyady-ház iránt, s Ulászló által azonnal veszprémi püspökké, s később a bécsi egyház commendatorává neveztetett.

52 lap, [21]). — A nyolczadik égkör megfordúlása, octavae spherae revolutio. Az óvilág három részre osztá a világegyetemet (universum): 1) a csillagos-ég (az álló csillagok, Fixsternenhimmel); 2) a bolygók (a hét planéta); s 3) a hold alatt levők. Plato nyolcz részre: az öt bolygó, a nap, hold és a csillagos-ég (e fölött volt a mennyég, coeli coelorum, hol az Örökvalóság lakozik). „Az egh jarasa tudoy kilencz kereksegoket valaztanak el: Hodet, Mercuriuset, Napet, Marset, Jupiteret, Saturnuset, az chyllagos mennyet es az első ingot.“ (Beythe István, Vasárnapi epistolák. Vj Varat, 1572, 4r. 62 lap). — Ptolomaeus csillagászati rendszere 12 sphaerából áll; ezeknek nyolczadika a csillagos-ég. „Octavum jure mundum supremum quis nuncupabit, qui contra, quam caeteri, movetur, caeterosque secum trahit.“ E nyolczadik sphaera megfordúlása tette az úgynevezett magnus annus-t, azaz huszonhatezer évet, mely alatt a kos csillagkép, az egész kört megkerűlve, a napéjegyenlet pontjához visszatér. — Galeot a nagy idő költői jelzése végett használja e kitételt.

U. o. [22]). — Pyrus cucurbitinus, Kresznerics szerént (I. 293 l.) kármán körte. Így már Pázmánnál (Predikácziói 701 lap), a nagy tudományú Podhraczky figyelmeztetése szerént.

U. o. [23]). — Galeotnál: „Aurum venae rhenanae“, talán az, mi a classicusoknál (péld. Juvenál, IX. 31) vena secunda, az az nemtiszta, vegyes, salakos arany. — Az itt emlegetett szőlő-arany olyannyira szerepelt az irodalomban is, hogy a derék Weszprémi István Galeot után három század múlva sem tartá szükségtelennek, szemlét tartani e kérdés fölött (Magyarországi öt különös elmélkedések.

Pozsony, 1795. 119—58 lap: A magyarországi szőlőtőkéken nőtt s nevelkedett aranyról). — A hazánk iránt annyi érdekeltséggel viseltető Tollius Jakab bőven szól ez irodalomról, s maga is az uralgó véleményhez csatlakozik (Epistolae itinerariae. Amsterdam, 1700, 121—5. l.). A tokaji, utóbb más nemesb boraink különös erejét s zamatát a földében rejlő aranynak tulajdoníták; tüzetes dolgozatokban fejtegetve az állítás alaposságát. Igy Henninius, Becher 1641, Löwenheim 1661, Spener, Hanemann, Paterson Hain János, eperjesi orvos stb. Fortunius Licetus, paduai orvos, a szerémi szőlőben talált aranyat, Held Máté, a Rákóczy-udvar orvosa, 1651-ben, a sáros-patakiban, Köleséri a bábolnaiban stb. Első Rayman Ádám, eperjesi orvos hazánkfia volt 1718-ban, ki e bárgyú hitet felvilágosítani törekedett, azonban nem nagy sükerrel, miután még a múlt század második felében Mead Richard angol kir. főorvos hagyatékának árverésekor szertelen áron kelt el egy hazánkból került asszú szőlőfürt, amolyan arany morzsákkal szemein; sőt tudós bajvivót is lelt még 1773-ban e kérdés, mint annyi más balgaság, egykor, valamint bölcs napjainkban. — Jankowich Miklós (Tud. Gyűjt. 1828. I. 20—4. l.) beszéli, mily gyakran fordúltak elé még az ő korában is a Galeot által említett, s a régi arany világban ékszerül használt aranysodrony csomók, s példákat idéz, miként fogott hülyeség, s gyakran szolgai érzület is, kezet, eme kincseinknek is részint megsemmisítésére, részint elidegenítésére.

53 l. XXVIII szakasz. — Amit e helyett Galeot nyelvünkről, azon felszínességgel mond, mely, irányunkban, maiglan jellemzi a külföld bölcseit: tényként ment „szájról-szájra", vagyis tollról-tollra, s végre minmagunknál is hitelt talált. Sic ungaricus sermo nostra aetate primum scribi coepit. Itaque si quis monstrasset duntaxat talem codicem (Miksa császárnak), non indonatus abiisset, nam princeps fuit liberalissimus, mond Beatus Rhenanus (Rerum Germanicarum Libri III. Basileae, 1531). Kollár (Analecta Vindob. II kötet, 702 hasáb) is azt hitte, hogy magyarúl a XV század

végén, vagy a XVI elején kezdettek írni. Sőt a buzgó Cornides sem merte Galeot állítását megkétleni; „tempore ergo Galeoti Martii vix ultra infantiae aetatem adhuc progressa fuerit scriptura sermonis hungarici", így ír Prayhoz, martius 21d. 1773. Mily örömmel „födözte föl" tehát, a Telekiek levéltárában, Weér András pár sornyi nyugtáját 1473-ból! — Hadd vessem ide, hogy e két férfiú levelezése, valódi kincstára a historiai ismereteknek, s megbecsülhetlen adalékúl szolgálna culturai s irodalmi fejlődésünk történelméhez, a kir. egyetem könyvtárában hever.

54 lap, XXVIII szakasz [24]). — Hainburgot 1482 september 30d. vette be Mátyás, mit azért jegyzek meg, mert ezen túl nem terjeszkedik Galeot.

56 lap, XXVIII szakasz [25]). — Quaeris, quis regum nostrorum primus nomen suum litteris subscripserit? Primus, quod ecquiden sciam, hoc fecit Matthias Corvinus, quamquam is ipse etiam perraro. Cornides Prayhoz, apríl 12d. 1779.

57 lap, XXIX szakasz [26]). — Vízkereszt, epiphania, az az Megjelenés ünnepe, ez nap jelenvén meg az új csillag a bölcseknek; innen festum magorum vagy trium regum; de a magyarok a Krisztus megkereszteltetésének ünnepére ülik. „Mikor a magyarok keresztyénekké lettek, s elegyesleg voltak a pogányokkal, azt rendelték a magyar fejedelmek, hogy ezen a Vízkereszt napján a pap minden ember házához elmenjen a kereszttel, áldást mondani, s akkor kitanúlja, ki a keresztyén. A mely szokás még maig megvan mind a római, mind pedig a görög eklézsiákban, noha most már sokan nem tudják, mi a fundamentoma ezen ceremoniának". Karap Péter, A régi és újabb kalendáriumokról. Debreczen, 1822, 12 l. — Hazánk classicai földén, a Székelységen, egy embernyom előtt még dívott a Galeot által leírt pap-látogatás. Innen a Királyhágón, főleg a tótok közt, maiglan is ülik ez nap a házkeresztelés vagy szentelés ünnepét.

U. o. [27]). — Laki Thúz János, mint tárnok, egybegyűjté, hogy „veszendőbe ne menjenek“, a tárnoki törvényeket és statutumokat; később, tótországi bán, olyannyira szaporítgatá különben is roppant vagyonát, hogy Mátyás a Zágrábban tartott kir. törvényszék elé idézteté, de megmondá előre, hogy megjelenni nem fog (Bonfin). S úgy lőn. Thúz, a bírói eljárás elől Velenczébe szökött, családjával és hatvan ezer darab aranynyal. Elég, hogy ott a patriciusok közé soroztassék. Hazáját nem látta többé soha. Mily furfang ügyességgel síklik el a kényes ügyön az ildomos Galeot! — Egyébiránt a király elmés mondatát, mit, leebb, Galeot idéz, Buday Ferencz (Polg. Lexicon, III kötet 417 l.) így adja, s hihetőleg helyesebben: „Régi példabeszéd: ebnek eb, papnak pap a barátja.“ Hogy Mátyás eféle nyájas élczei mögött néha meggyőződés s a komoly valóság is sötétlett, mutatja a XI szakaszban idézett leczkézése, de bizonyítják az oly rendelkezései is, mint, például, az, melylyel a kerczi apátságot „ob dissolutam abbatum vitam“ végkép feloszlatá, 1477.

58 lap, XXX szakasz. — Gattus János, kit Galeot e szakaszban szerepeltet, nagy hírű „disputator“ volt a maga korában, s egyike azon, főleg olasz, kalandoroknak, kiket a szerencsevadászat a nagy király udvarába lépezett. 1469-ben már Siciliában leljük, hol apát úr, utóbb püspök lőn.

66 lap, XXXI szakasz [28]). — Szűz Mária nevét viselő egyház több volt az ország fényes fővárosában. Galeot hihetőleg a várbeli székegyházra vonatkozik; ott ment végbe Mátyás esküvője is.

U. o. [29]). — Báthory Miklós, az országbíró István (elesett Várnánál) fia, s a Szilágyi Mihály gyermektelen nejének, Margitnak testvére; tudományos képeztetését Olaszországban nyeré, s a hittan doctora lőn. Elébb szerémi, 1475 óta váczi püspök. Bonfin magasztalva említi szónoki tehetségeit. Mátyás nagy kedvezéssel viseltetett az olasz finomságú ember iránt, s jus patronatussal adományozá, de, a püspök visszaélései miatt, sajátkezűleg tépte szét 1484-ben

az okmányt. — Ulászló pártosainak egyike ez is Corvin János ellenében. Meghalt 1506-ban.

70 lap, XXXII szakasz [30]). — Nagy-lucsei Dóczy Orbán, kir. kincstartó, koronaőr (Báthory Istvánnal), győri püspök, s Gúthi Országh Mihály nádor halála után kir. helytartó. Mátyás kegyenczeinek egyike, kihez, mikor ember és pénz kellett, nem fordúlt hiában soha. Mindemellett csupán a királyné és testvére, Arragonia bibornok közbevetése menté meg 1484-ben a börtöntől. A kiengesztelődött király új kegyelmekkel tetézte Dóczyt; egri, majd, Ausztriát meghódítva, bécsi püspökké nevezte. — Mátyás halála után Beatrix és Ulászló legbuzgóbb pártosa lőn Corvin János ellen. Meghalt 1492-ben.

72 lap, [31]). — Galeot, hihetőleg, sz. Jeromosnak azon 383 eszt. kelt levelére vonatkozik, melyet Fejér (Codex Dipl. Tom. VII. Pars II. p. 56) is közöl. Jeromos ott a mozgásba indúlt népek, ezek közt a „hostes Pannonii", dúlongásait említve, „praeterea taceo, úgymond, ne videar de Dei desperare clementia".

Marzio Galeotnak szerény hely jutott az irodalom történelmében. Szabadjon fölebb közlött életírását*) egy pár észrevétellel megtoldanom.

Tiraboschi szerént Galeot csak látogatókép, s már idősb (53 eszt.) korában volt honunkban; mert 30 évi tanárkodását Olaszországra szorítá. De én azt hiszem, hogy a XXVII szakaszban említett rövid fogságán kivül, szakadatlanúl vagy többnyire itt tartózkodott 1467 és 1482 között. Azon adomákat, miket e művébe sorozott, „többnyire mint fül- és szemtanú" beszéli el (3 l.); azok közűl egy sem megy vissza a cseh hadjárat kezdetén, 1468, s

*) Az olasz irodalom legbővebb s alaposb történetírója, Tiraboschi után, Storia della letteratura italiana, VI kötet, I rész, 1400—1500. II-dik fejezet: Filosofia e Matematica. Fordítását nagy tudományú barátom Brassai úr szívességének köszönöm.

Hainburg ostromán, 1482, túl. A király vitatkozása Gattus Jánossal (XXX sz.), kit Magyarországba Galeot hozott, legfölebb 1468-ban történhetett*), miután Gattus, mint említénk, már 1469-ben hon, Siciliában, apátúr vala, s nem többé sz. Domokos rendebeli szerzetes. S miután Galeot, De homine című munkája criticusának, mint fölebb láttuk, azt lobbantá szemére, 1472-ben, hogy rostálásával négy évig küzködött: ő tehát azt legalább 1468-ban, s Magyarországban írta, ajánlván azt a prímásnak, akivel pedig „soká élt együtt" (cum quo diu vixit).

Hainburg ostroma alatt Magyarországba utasítatván a király által Galeot (XXVIII sz.), meddig maradt itt, nem mondja. De hogy még Mátyás életében elhagyta hazánkat, mutatja az, hogy, Tiraboschi szerént, 1488-ban Medici Lőrincznek ajánlá, szokásos olasz szertelenséggel, De doctrina promiscum című munkáját. E közben (1482—8) írta ezt, ami nagy királyunkról, miután St. Severino Robertet magasztalva említi benne (XIV sz.), aki, mint láttuk, 1487 augustus 10d. esett el. Hogy Olaszországban írta: e passusából következteti Tiraboschi: „midőn Magyarországban már két évet töltöttem" (XXXI sz.). Sem e hely nem bizonyít arra nézve semmit, sem nem valószinű, hogy az ildomos olasz végleges eltávozásaig halasztotta volna a dicsőséget és magasztalást szerető király tömjénezését. De később nem is tekinthette volna az 1469-ben született János herczeget oly gyermeknek, ki a dies Veneris s a lucius (VI sz.), meg' a strena (XXIV sz.) stb. latín elnevezésének értelmezésére szorúlt, s kinek gyönge korát a példák sokaságával túlterhelni ovakodik (XXXII sz.).

Galeot, mint annyi hontársai, „szerencsét próbálni" jött a nagy hírű, tudományszerető király közelébe; ismeretségét, majd kegyeit, úgy látszik, később nyerte meg.

---

*) Katona ugyan azt mondja (XVI k. 417 l.), hogy „mind ebből nem következik, hogy Galeot tiz évnél tovább volt Mátyás körül"; de következik-e az ellenkezője?

E közidőbe eshetik tanárkodása magányiskoláinkban*), utóbb tartózkodása Vitéz János prímás udvarában, mit fölebb említett munkája kiadásával akart meghálálni.

A tudományára s testi erejére egyiránt hiú túdós és kalandor, sok nemű tulajdonaival, mint képzett viador, magister bonarum artium (értsd: az ékesszólás és költészet tanára), orvos**) és udvaroncz egy személyben, könnyen behízelegheté magát a királynál; hogy sokaknál, s nagy mértékben szúrt szemet, maga beszéli (55 lap). Kezdetben, Ugoletti Tádé és Foncini Bertalan előtt, a budai könyvtár igazgatója, később, úgy látszik, csupán „személye körül" tartá a király. Hogy János herczegnek nevelője volt, nem tudom honnan következteti mind Torday, mind Tiraboschi; őmaga nem mondja, s tudjuk, hogy az Ugoletti volt.

Kétségtelen, hogy oly kövér testű volt, hogy, ama lovagló korban, hintón (rheda currulis) kellett járnia; de azt a hagyományt, mely szerént Lyonban, XI Lajos franczia királynak udvarlandó, lováról leszállva, elbukott, s ennek következtében halt volna meg***), és pedig 1478-ban, már jeles túdósunk Schier megczáfolá (Dissertatio de bibliothecae Budensis Matthiae Corvini ortu, lapsu, niteritu et reliquiis, Bécs, 1766, 17 l.). Leghihetőbb az, amit Jovius, vagy, Tiraboschi szerént Giovio, mond (Elogia doctorum virorum, 90 l.), hogy rögtön, „arvina suffocatus" halt meg.

*) Első kiadója, Torday Zsigmond említi ezt, s talán utána: Vossius (De hist. Latin. Lib. III, p. 660.). Weszprémi István (Succincta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia. Cent. I Lipsiae, 1774, p. 50.) esztergami tanárnak mondja, s Tordayra hivatkozva; azonban Torday nem említi ezt.

**) De homine, cap. XV, p. 140.

***) Így beszéli Joannes Pierius Bellunensis (Tiraboschinál, Gian Pierio Valeriano), De literatorum infelicitate. A Tiraboschi által idézett kiadás, Velencze, 1620, 30 lapján, vagy Francofurti ad Moenum, 1678, p. 52. — Ugyan ezt beszéli Haner, Script. rerum Hung. I, p. 53. azon hozzátétellel, hogy Galeot a király meghívására ment Franczia-országba, s véletlenül találkozott vele Lyonban.

Galeot munkái a következők:

De egregie, sapienter et jocose dictis et factis Matthiae Regis, ad Incl. Ducem Joannem ejus filium. Első ízben Torday Zsigmond közlé, Bécs, 1563, 8r; lenyomatta Bongarsius, Scriptores rerum Hungaricarum, Francofurti, 1600, és Schwandtner, Scriptores, Bécs, 1746, I 528—68 ll. Külön kiadta Bocatius János, Kassán, 1611, 8r. „Salamon Hungaricus," fő czímmel, s ugyan így a Jezsuiták (a II szakasz kihagyásával), Bécs, 1723, 32r. — Weszprémi, fölebb idézett munkája 53 lapján, azt mondja ugyan: „et alias saepius" is megjelent; én egyéb kiadásait nem ismerem.

De homine interiore et ejus partibus Libri II. Első kiadása, ívrétben, év és hely nélkül *); állítólag Velenczében, 1476-ban; de én alig hiszem, hogy a kegyvesztett Vitézhez szóló ajánlólevelét akkor tette volna közre az élelmes olasz. — Valla Lőrincz ellen intézett kikelését hasonló hangon torolta vissza, mint fölebb láttuk, Merula György, s Megjegyzései (Adnotationes in Galeottum) Galeot czáfolatával (Objectorum refutatio) együtt jöttek ki több ízben: Mediolani, 1490, ívrétben, Basileae, 1517, 4r, Oppenheimii, 1610, és Francofurti, 1619, 8rétben.

De incognitis vulgo Libri II ad Matthiam Corvinum Regem. Azon szabadelvű s paradox nézetek a vallás és egyház körül, miket e munkájában fejteget, vitték az Inquisitio börtönébe, honnan, mint láttuk, csak Mátyás hatalmas pártfogása szabadítá ki. A munka kéziratban maradt; később Oporinus közre akarta bocsátani, de nem szerezheté meg. Megvan, a Tiraboschi által említett két könyvtáron kívül, a bécsiben is.

De doctrina promiscua Liber, varia multiplicique eruditione refertus. Florentiae, 1548, 8r. Lugduni Batavorum, 1552, 12r. Francofurti, 1612, 12r. Olaszúl Florenczben, 1615, 8r.

---

*) A ritka könyv példányát bírja a Teleki-könyvtár Maros-Vásárhelytt. V. ö. Catal. Tom. IV, p. 19.

Hogy De sacra, moralique philosophia, valamint De astrologia ad latinitatem revocata, és Commentarii in Virgilium című műveket is írt, vagy legalább szándékozott megírni, Galeot, maga beszéli De homine című munkájának De pectore szóló szakaszában.

Carbo Lajos Párbeszédéhez.

„Carbo Lajos, Gaza Tivadar tanítványa, Giraldi által azon költők közé számíttatik, kiknek Leonello és Borso herczegek korában nevök volt; számos dolgozatot hagya hátra versben és prosában, virágos de alszerű stylben. Borsetti a ferrárai egyetem tanárai közé sorozza (Historia Gymn. Ferrar. Tom. II, p. 38, cc.), azon rendeletre hivatkozva, mely őt 1456-ban a szónoklat és költészet nyilvános tanárává teszi. S valóban a ferrarai számvevőszék actái közt van Borso herczegnek egy decretuma 1458-ból, mely neki évenként 100 líra fizetést utalványoz a többi tanár fizetéséből arány szerént lehuzandót. Borsetti hozzá teszi, hogy Carbo 1465-ben Bolognába ment át, s onnan visszatért megint Ferrarába, de nem mondja, mely évben. Azonban Borso herczegnek egy más, 1466 decemberben költ rendeletéből tudjuk, hogy „Clarissimi oratoris et eximii artium doctoris Domini Magistri Ludovici Carbonis redeuntis ex Bononia ad studium Ferrariae“ részére bizonyos javadalmak engedtetnek. Meghalt, Giraldi állítása szerént, 1482-ben. Strozzi Titus-Vespasian fennyen magasztalja őt egy hozzá intézett epigrammban, melyben, a többi közt ezt mondja (Carmina, 49 l.):

Doctus es, et culti placido sermonis ab ore
Dulcior Hyblaeo copia melle fluit.
Nec minus orator, quam vates optimus, idem
Nunc patriae linguam tradis utramque tuae.

Barbarus est, quicunque capi virtutibus istis
Se negat et tantum non probat ingenium.

Borsetti különféle kötött és kötetlen munkákat tulajdonít neki, mikből azonban egy sem került sajtó alá, kivevén ezt: De elocutione oratoria, melyet övének állít. Azonban ez, mint Baruffaldi megjegyzi (Supplem. ad historiam Ferrar. Gymnasii, Tom. II. pars II. p. 17), egy más Carbo Lajosé, ki, costacciarói születés, egy századdal utóbb élt. Ugyancsak Baruffaldi némely más munkáit is idézi a régi Carbónak, mikhez sorozandó még egy beszéde Casella Lajos fölött, mely az Este-herczegi könyvtárban őriztetik; valamint két emlékérmet is említ, mely tiszteletére veretett (ibid. p. 128.), melyek után azt lehet következtetni, hogy „poeta laureatus“ volt; mit még nagyobb bizonyosságra emel a Diario Ferrarese, hol a Borso herczeg temetésén mondott beszédét említvén, így szól: „Carbo Lajos mester, koszorús költő (poeta laureato) beszéde Hercules úr és Borso herczeg dicsőítésére, mely a népnek igen tetszett“ (Scriptores rerum Ital. Vol. XXIV p. 236). Guasco — ki őt, nem tudom mily alapon, reggiói születésűnek állítja (Stor. letter. p. 14), de Strozzi idézett versei ferrárainak mondják — Carbónak latin verseiről értekezik, melyek a reggiói minoritáknál egy kézírott codexben őriztetnek. Inkább könnyed, mint elegans költőnek tartja; s mulatságos dolog látni, mily fennyen dícséri magát, hogy kedvese tetszését megnyerje. Egyebek közt egy a pápánál végzett követségéről is emlékezik, melynek következtén grófi czímet nyert:

„Pontifici summo placuit facundia nostra,
Qui comitis titulum jussit inesse mihi.“

Ennyit mond Carbóról az olasz irodalom legbővebb történésze Tiraboschi (Storia della Lett. Ital. Venezia, 1796, Tom. VI, par. III. p. 849). Gessner Konrád egy pár sorral érinti csak (Bibliotheca. Tiguri, 1583, p. 554.). Nálunk semmi más nyomát nem találom, Janus Pannonius

két, ugyancsak tompa, epigrammján kívül*), mit, hihetőleg olaszországi érintkezéseik közben írt.

Mátyás király dicsőítésére készített fölebbi Párbeszéde is kéziratban, sőt, mint látszik, ismeretlen maradt. Eredeti példányát — egyik becses töredékét a Corvinának, a halhatatlan Teleki József hagyományából az Academia könyvtára bírja; innen közlé azt a nagyérdemű Toldy, Analecta Monumentorum Hungariae historicorum, literariorum, maximum inedita. I. kötet, 192—216 ll.

A' társ, kit az ildomos olasz eme Párbeszédében szerepeltet, Hampó Erneszt Zsigmond. Atyja, János, zsidó, Istvánffy szerént schwab, származású, királyi kincstartó, Túrócz, Zólyom és Körös vármegyék főispánja, tótországi bán, s kir. adományzás folytán Szklabina, Túrócz, Liptó, Zólyom és Csáktornya várak ura; Mátyás azon okmányban, melylyel túróczi főispánná nevezi, oly magasztalásokkal árasztja el, hogy saját jeles tetteit is részben e kegyenczének tulajdonítja. Meghalt 1486-ban. Fiai, Zsigmond és János, Csáktornyai praedicátumot vettek föl. Zsigmond, 1475-ben pécsi püspök, azon kevesek egyike, kik a Hunyady-ház hívei maradtak. 1493-ban kir. kincstartó; mint ilyet, az 1495-diki országgyűlés elmarasztalta s fogságba vetteté. Négyszáz ezer darab aranyat fizetett váltságául. Meghalt 1504-ben. — Testvére, János, kir. fölovászmester, Dalmát-, Horvát- és Tótországi bán, s Lindvai Bánffy Miklós özvegyének, a Gregoriancz meséjéből ismeretes Margit, sagani herczegnőnek férje; ennek unokáiban szakadt magva, 1541-ben, a dúsgazdag családnak.

*) De Ludovico Carbone.

Qui nunc es carbo, nempe olim pruna fuisti?
Pone animos, fies mox, Ludovice, cinis.

Orator simul et poeta Carbo est,
Non est hoc aliud profecto, quam si
Mas et foemina Carbo diceretur;
Sic plane Hermaproditus ergo Carbo est.

Janus Pannonius és Galeot.

Cesinge János, vagy írói nevén Janus Pannonius, Zrednai Vitéz János prímás húgának gyermeke; a korán elárvult fiút nagybátyja vette gondjai alá, s már 13 eszt. korában az akkor első rangú ferrarai egyetembe küldé, s tizenegy évig neveltette ott. A nagyhírű Guarini nyilatkozata szerént, oly tehetségű növendéke egész tanári pályája alatt nem volt mint Cesinge; s tanár és tanítvány, a kor szokása szerént, fellengző költeményekkel dicsőítgeték utóbb is egymást. De Olaszországnak egyéb, első rangú tudósai is baráti viszonyban álltak a tudomány két nyelvét, a görögöt és rómait, egyenlő s ritka készséggel kezelő ifjúval. — Tanúlmányait befejezve, hazajött, s rövid ideig fegyvert viselt; de a király, hihetőleg nagybátyja iránti tekintetből, mihamar titeli prépositá, majd pécsi püspökké nevezte, pápai dispensatio mellett, mielőtt a törvényes kort elérte, s állomása javadalmait mindennemű bányanyithatási s szabadhasználati kiváltsággal (a püspöki megye terűletén) nevelte 1464-ben. A következő évben Rómába s Velenczébe küldé (Rozgonyi Jánossal), a török ellen ígért segedelem sürgetése végett. 1469-ben a cseh hadjáratra kísérte királyát Cesinge. Mind e kegyelmeket számos magasztaló költeményekkel viszonozta*). Ha Bonfín nem téved**), ő vonta be az agg Vitézt azon pártütésbe, mely a trónra a gyermek Kázmért hívá meg; őmaga 200 lovassal ment hódolólag elébe Nyitrára. A párt buktával, Zágrábba menekült, s a király, úgy látszik, hagyta lappangani. Ott halt meg, mihamar a prímás halála után, 1472 második felében, 36 eszt. korában. Tetemeit, titokban, a király boszújától remegve, Pécsre szállíták papjai, s beszurkolt koporsóban rejtegették,

*) Ezeknek egyikéből látjuk, hogy a király személyesen is meglátogatta.

**) Invitum avunculum suum in conjurationem attraxerat. Dec. IV, Lib. III.

míg a király, történetesen értesülve erről, ünnepélyes eltakarításukat megengedte, sőt parancsolá *).

Cesinge, mint költő, kora színvonalán állt, s annak nagyságai közt ünnepeltetett. Guarini egy mély érzésü költeményben kesergé egykori kegyencze halálát **), ki, Bonfín szerént, „aeternum sui desiderium non minus Pannoniae, quam Italiae reliquit.“ De a költő is jóformán hitte magát; „Ille ego Pannoniae gloria prima meae,“ így szól egy helytt, horatiusi őszinteséggel s önérzettel. Azonban ez „az ő Pannoniája“ idegen föld maradt szívének; magyarrá honosúlni vissza nem bírt soha, s fájdalommal, sőt néha keserűn, ahítozott mindig ifjukorának másodhazája felé.

Dolgozásai kéziratban, elszórva hevertek soká, az egy Marcellushoz intézett Panegyriconján kívül, mit a költő Canciuncula Hilarius, Velenczében bocsáta közre. A hív Zsámboki (Sambucus) átkutatá Magyar- és Olaszországot, főleg Annales-ei után, miket, állítólag, versekben írt meg; azonban süker nélkül, s poetai átkot szórva netaláni elsikkasztóira.

Cesingét Ferrarában tanítá Galeot (mit Tiraboschi nem említ). Költeményei mutatják a benső viszonyt, melyben álltak. Ezért festé azonegy lapra mindkettőjöket Mantegna Endre, híres paduai festő, mit Cesinge, mint látni fogjuk, hálásan megénekelt. S hadd álljanak itt együtt a Galeotra vonatkozó azon költeményei is, miket Torday, Ajánlólevelében említ, de nem közölt. Nem költői becsök miatt, hanem egyébnemű érdekességöknél fogva. Az első darab — mint írója nevezi, elegia — életírási tekintetben is becses

*) Indoluit Rex tanti viri casum, falsum eorum metum ac opinionem increpuit, et ne poeta insignis sepulchri honore fraudaretur, honestissimas mox exequias edixit. Bonfín.

**) Pannoniae decus, et nostri lux maxima secli,
Hic situs es, cunctis, Jane, gemende bonis.
Te nemus Aonium, laceris te Musa capillis,
Te posita moestus flevit Apollo lyra.

adalékokat nyújt. S aztán, ez a kor, melyben gyötrődünk, úgy sem ér reá az effélékkel bíbelődni; hát még utánok járni!

Mind ez okadatolja vagy, legalább, mentse ki e pár lapnyi anthologiát.

Ad Galeottum Narniensem.

Si, Galeotte, meo te collaudavero versu,
Det veniam nobis caetera turba, precor.
Quippe licet multos habeam praedives amicos,
Vincitur a meritis caetera turba tuis;
Et si versiculos facio non prorsus inerteis,
Doctrinae, fateor, munus id esse tuae.
Per te conscendi celsas Heliconis in arces,
Gorgonei fontem pes ubi rupit equi;
Per te Parnassi peragravi rosida Tempe,
Tu monitor, tu dux, tuque magister eras.
Accipe nunc carmen, quod nobis ante dedisti:
Collati fructum muneris auctor habe.
Par est, ut carpat de palmite vinitor uvas:
Cultori messem reddere debet ager.
Et jam ut propositas exordiar edere laudes,
Imprimis patriae nobilitate nites.
Nemo adeo est amens, quin Umbros praeferat agros
Omnibus Italiae fertilitate locis,
Nec quoque gauderet se hac gente Propertius ortum,
Ni studio belli, ni foret apta togae.
Urbs ibi consurgit praerupti in vertice saxi,
Nobiliumque ducum, pontificumque parens.
Cui victrix forteis transcripsit Roma colonos,
Nar fluvius nomen, mons Nituusque dedit.
Haec tibi sat clarae genus haud ignobile stirpis
Praebuit, et quantas exigit usus opes.

Quae cum corda fero producat idonea Marti,
Bella quibus semper sanguinolenta placent:
Tu potius Phoebi voluisti evadere miles,
Haud veritus cytharam praeposuisse tubae.
Nam simulac teneri permisit flosculus aevi,
Coepisti Musis invigilare sacris.
Donasti viridem castris tamen inde juventam,
Et satis hac etiam parte peritus eras.
Rursus te saevis studium revocavit ab armis,
Et tibi Thespiadum signa ferenda dedit.
Nec te militiae miror tentasse laborem,
Herculeo dignum robore corpus habes;
Praecipue fortem scis exercere palaestram,
Et superas cunctos strenuitate viros.
Sed non est tantum robusto in corpore laudis,
Ingenio quantus semper habetur honos.
Hoc te Bellonae suasit praeferre Minervam,
Doctaque posthabito numina Marte sequi;
Multa pererrasti Latiae vagus oppida terrae,
Pectora dans doctis erudienda viris;
Demum Ferrariam felici es sorte profectus,
Et Phaetontaei flumina clara Padi.
Hic erat eloquio praestans undante Guarinus,
Pieridum Latio summus in orbe parens;
Hunc tu per geminos audis cum sedulus annos:
Luce tibi parcus nocte soporis eras.
Ipse ego tunc Italas primus devectus ad urbes,
In castris coepi tiro merere suis,
Magnus amicitiae junxit nos protinus usus,
Ex illo noster tempore crevit amor.
Idem nos tenuit thalamus, tum mensa duobus
Communem semper praebuit una cibus;
Saepius ad mediam noctem vigilavimus ambo,
Cum cuperent somnos lumina fessa dari.
Saepius ante diem ternis surreximus horis,
Cum foret in tepido dulce cubare thoro.

Fidere cui possem, nullum te praeter amabam,
Nullus qui curam vellet habere mei,
Tu pariter fratrisque vicem, patruique gerebas,
Inque loco matris, inque parentis eras;
Quantum sis de me meritus, si dicere vellem
Ora prius nobis mille petenda forent.
Nec me alius docuit (soleo quod saepe fateri)
Apta in legitimos cogere verba pedes.
Nunc quoniam vates inter numerare vetustos,
Imbutus monitis glorior esse tuis.
Et merito, nam te fingendi carminis artem
Callidius, quovis judice, nemo tenet.
Singula tu proprias servare vocabula vires
Cogis, et in sedes dirigis apta suas.
Nec nisi delectos curas adnectere sensus,
Et quos antiqui non posuere patres.
Cum multi historici, cum scribant multa poetae:
Illa tamen memori pectore cuncta tenes.
Nosti stagna, lacus, nosti aequora, flumina, montes,
Quo populi jaceant ille vel ille loco.
Nil, cujus nequeas rationem reddere, profers,
Hoc et Maeonides fecit et ipse Maro.
Utile scis dulci, brevitati jungere lucem:
Seu sequeris summum seu mediocre genus.
Et velut ursa suos narratur lingere partus,
Consimili versus sedulitate polis.
Ergo fluunt, apteque sonant, quotiesque leguntur
Nescio quid tecti nectaris intus habent. —
Haec satis ad numeros, nunc carmine prorsus omisso,
Enitar mores commemorare tuos.
Hi nisi dicantur, simulac moriere, latebunt,
Illud in arbitrio posteritatis erit.
Non ego divitias parvi te pendere miror,
Quas tantum demens vulgus habere cupit.
Sed longe est ipsas majus te spernere laudes,
Quae sanctos etiam philosophosque movent,

Nulla libido potest te frangere, nullus honoris
Ambitus, argenti nulla domare sitis.
Comis es, ut Caesar, vincis pietate Metellum,
Attiliumque fide, relligione Numam.
Res hominum praesens animo sic arduus alto
Despicis, ut coelo jam videare frui;
Nec tibi terrori est horrendae mortis imago,
Maximus in terris sit licet ille timor.
Qui cum virtutum tanto sis agmine septus,
Audeo te cuivis aequiparare Deo.
Quin etiam spes est, aevo te posse futuro
Has animi dotes accumulare tui.
Nunc tibi bis denis successit septimus annis
Cum sis doctus, adhuc doctior esse potes.
Quod facere ut valeas, longaeuam ducere vitam
Dent tibi torquentes ferrea fila Deae. —
Hoc Galeotte tuo breve dedico carmen honori:
Ingratae mentis ne reus esse ferar.
At vos Lectores ne fictis credite verbis,
Me illi blandicias composuisse leves.
Sic vivam Phoebo, sic vivam gratus Iaccho,
Ut mea de vivo pectore dicta fluunt,
Assentando quidem nam cur ego vener amorem,
Si me plus oculis diligit ipse suis.

Tu nunc in patria laetum me vivere credis,
Cum tamen in dubio sit mihi vita loco.
Nunc fluidus laxa procumbit sanguis ab aluo,
Nunc saevit rapida tertia febre dies.
Si natalis humus nobis tam triste parabat
Hospitium, melius non rediisse fuit.
Quod te si incolumen, superi, Galeotte, reservant:
Dimidia videar parte valere mei.

Qui pueros elementa doces, rutilare capillum
Si doceas, facias plus, Galeotte, lucri.

Unde tibi, ut nuper quod erat pice nigrius atra,
Jam subito rutilum fit, Galeotte, caput?
Non magis intonsi radicat coma torta Sycambri,
Nec si quam Crathis perluit aut Sybaris.
Quae, precor, ars istud, vel quae fortuna peregit?
An potius diuum nobile munus habes?
Hoc mirum posset mutatis addere formis,
In nova discernit qui rude membra chaos.
Ipse ego te primo dubitaui agnoscere visu,
Mox fictum dixi ferre capillitium.
Jam tango, vix credo tamen, cura irrita multis
Canitiem tincto dissimulare pilo.
Hic nihil est fuci, sed de radicibus imis
Pullulat, et penitus nascitur iste color.
Ergo ut vera tibi est, ita sit longaeva iuuentus,
Nec decus hoc senio laeserit ulla dies.
Quae fieri e pulla potuit sic flaua, meretur
Ut fiat nunquam candida caesaries.

Cur et tu, rogo, cur poeta cum sis,
Parnassi tamen arce derelicta,
Cum capsa, Galeotte, cum bacillo
Romanam peregrinus is in urbem?
Hoc plebs credula gentium exterarum,
Hoc laruas solitum timere vulgus,
Hoc turbae faciunt hypocritarum,
Tu senti mihi, quod putauit olim
Vafri callidus Euatli magister,
Aut diuum Theodorus abnegator,
Vel sectae pater ille delicatae,
Summum qui statuit malum dolorem.
Sin devotio jam beata cordi est,
Si torto juvat ambulare collo,
Cuncta et credere, quae dies per omnes
Rauca praedicat altus è cathedra
Albertus Pater, et loquax Rubertus,

Gaudens lacrimulis anicularum,
Dilectis, age, dic valere Musis,
Sacras rumpe fides, et alma Phoebi
Claudo carmina de fabro Deorum.
Nemo relligiosus et poeta est.

Pectora si magnum redolerent nostra Maronem,
Diuinusque meo sub corde lateret Homerus,
Et mea centenis resonarent guttura linguis:
Vix Galeotte tibi meritas persolvere grates
Munere pro tali facundia nostra valeret.
Tot tibi sint igitur grates, quot littus harenas,
Tmolus habet vites, maturas Gargara messes,
Dulcis Himettus apes, vastas Hyrcania tigres,
Quot gruibus Strymen, niveis palus Asia cygnis.
Glandibus Epirus, quot abundat frondibus Ide,
Quot fluvii pisces, quot sidera stellifer axis,
Terra feras, nutrit volucres agitabilis aer,
Quot segetes aestas, vernalia tempora flores,
Quot pater Autumnus dulces in vite racemos,
Humenteis pluvias quot bruma novissima gignit,
Irrigui pictis quot abundant floribus horti,
Arboribus montes, maturis frugibus agri.
Ergo vale, et nostri reminiscere semper amoris.

Quaeris amem quam te, breuiter, Galeotte, docebo:
Ante mori quamuis junior opto tibi.

De luctu Galeotti viri doctissimi cum Aleso Pannonio.

Qualis in Aetola moerens Achelous arena
Herculea legit cornua fracta manu:
Talis luctator Galeotto victus Alesus
Turpia puluerea signa reliquit humo, o

Matthiae Regi Latiae placuere palaestrae,
Risit Strigonia clarus ab arce pater.
At te ne pudeat ludi cessisse magistro
Improbe, Mercurius noster et ista docet.

Laus Andreae Mantegna pictoris, Patavini, 1458.

Qualem Pellaeo fidum cum rege sodalem
Pinxit Apelleae gratia mira manus:
Talis cum Jano tabula Galeottus in una
Spirat inabruptae nodus amicitiae.
Quas Mantegna igitur tanto pro munere grates?
Quasve tibi laudes nostra Thalia canet?
Tu facis ut nostri vivant in secula vultus,
Quamvis amborum corpora terra tegat;
Tu facis immensus cum nos disterminet orbis,
Alter in alterius possit ut esse sinu.
Nam quantum à veris distant haec ora figuris?
Quid nisi vox istis desit imaginibus?
Non adeo similes speculi nos lumina reddunt,
Nec certans puro splendida lympha vitro:
Tam bene respondet paribus distantia membris,
Singula tam proprio ducta colore nitent.
Num te Mercurius divina stirpe creavit?
Num tibi lac, quamvis virgo, Minerva dedit?
Nobilis ingenio est, et nobilis arte vetustas,
Ingenio veteres vincis, et arte, viros.
Aedere tu possis spumas ex ore fluentes,
Tu Veneris Coae perficere effigiem:
Nec natura valet quicquam producere rerum,
Non valeant digiti quod simulare tui.
Postremo tam tu picturae gloria prima es,
Quam tuus historiae gloria prima Titus.

Ergo operum cultu terras cum impleveris omnes,
Sparseris et toto nomen in orbe tuum:
Illicet accitus superas transibis ad arces,
Qua patet astriferae lactea zona viae:
Scilicet ut vasti pingas palatia coeli,
Stellarum flammis sint variata licet.
Cum coelum ornaris, coelum tibi praemia fiet,
Pictorum et magno sub Jove numen eris,
Nec tamen his fratres cedent pietate poetae,
Sed tibi post Musas proxima sacra ferent.
Nos duo praesertim, quorum tua dextera formas
Perpetua nosci posteritate facit.
Interea haec gratam testantur carmina mentem,
Vilior his Arabi thuris acervus erit.

Nyomatott Bécsben, Jacob és Holzhausennél.

RETURN TO the circulation desk of any
University of California Library
or to the
NORTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
Bldg. 400, Richmond Field Station
University of California
Richmond, CA 94804-4698

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS
2-month loans may be renewed by calling
(415) 642-6233
1-year loans may be recharged by bringing books
to NRLF
Renewals and recharges may be made 4 days
prior to due date

DUE AS STAMPED BELOW

OCT 19 1989
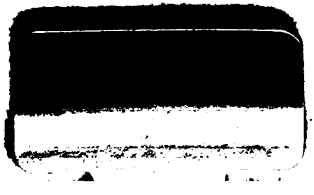
YC 73636